

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HADİSLERE GÖRE ŞEYTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurettin ŞENTÜRK

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hayati YILMAZ

EYLÜL – 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HADİSLERE GÖRE ŞEYTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurettin ŞENTÜRK

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

“Bu tez 02/09/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Fuat AYDIN	Basarılı	
Doç. Dr. Hayati YILMAZ	Basarılı	
Doç. Dr. Erdiñ AHATLI	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nurettin ŐENTÖRK

02.09.2015

ÖNSÖZ

İnsanları hem dünyada hem de âhirette mutlu edecek hayata hazırlamayı gaye edinen Kur'an, her an bu gayenin gerçekleşmesine engel olmaya çalışan bir varlıktan haber vermiş ve o varlığın insanın en büyük düşmanı olduğunu bildirmiştir. İşte bu büyük düşman Kur'an'a göre Allah'ın (cc) huzurundan kovulmadan önceki adı "İblis" olan Şeytan'dır. Kur'an'da şeytandan bahsedilirken, onun ontolojik olarak ateşten yaratıldığı ve kendine has bir takım özelliklere sahip olduğu bildirilmektedir. Ancak "şeytan" kavramının Kur'an'da sadece somut bir varlık için kullanılmadığı bazen şeytanın temsil ettiği kötülük vasfına haiz varlıklar veya kavramlar için de kullanıldığı görülmektedir. İslam'ın ikinci kaynağı hadislerde bu tür kullanımlarla daha fazla karşılaşılmaktadır. Binaenaleyh bu çalışmada Kütüb-i Tis'a eserlerinde geçen şeytan ile ilgili kavramlar ele alınacaktır. Rasûlullah'ın (sa) şeytan ile ilgili hadisleri, hadislerde kullanılan hakiki ve mecazi anlatımlar incelenecektir.

Kur'an ve Hadisler'den yola çıkarak şeytan ve şeytanlaşmış varlıkları tanıma ve ona karşı nasıl bir tavır halinde olmak gerektiğini tesbit niyetiyle yapılan bu çalışmada, danışman hocam Sayın Doç. Dr. Hayati YILMAZ Bey'e sonsuz hürmet ve şükranlarımı sunarım. Jüri üyeleri Sayın Prof. Dr. Fuat AYDIN ve Doç. Dr. Erdinç AHATLI hocalarım da çalışmamın son haline gelmesine değerli katkılar yapmışlardır. Bu vesileyle tüm hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme babama ve eşime şükranlarımı sunarım.

Nurettin ŞENTÜRK

02.09.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ŞEYTAN KAVRAMI	8
1.1. Kur'an ve Hadislerde Geçen Şeytan İle İlgili Kavramlar	9
1.1.1. Şeytan (شیطان)	8
1.1.2. İblîs (إبليس)	9
1.1.3. Tâğût (الطاغوت)	10
1.1.4. el-Cibt (الجبت)	11
1.2. Varlık ve Mahiyet Olarak Şeytan.....	12
1.3. Kötülük Problemi ve Şeytan	16
1.4. Kur'an ve Hadislere Göre Şeytanın Özellikleri	20
1.5. Dinlerde Şeytan İnancı.....	21
1.5.1. İlkel Dinlerde ve Mitolojilerde Şeytan	22
1.5.2. Bazı Bölgesel Din ve İnançlarda Şeytan İnancı.....	23
1.5.3. Cahiliye Döneminde Şeytan	27
1.5.4. Ehl-i Kitab'a Göre Şeytan.....	28
1.5.5. İslam İnancına Göre Şeytan	32
BÖLÜM 2: HADİSLERE GÖRE ŞEYTAN	33
2.1. Şeytanın Allâh ve Diğer Varlıklarla İlişkisi.....	33
2.1.1. Allâh ve Şeytan	33
2.1.2. Melek ve Şeytan.....	35
2.1.3. Cin ve Şeytan	36
2.1.4. İnsan ve Şeytan	38
2.1.4.1. İbadetlerde Şeytanın Fonksiyonu	42
2.1.4.1.1. Abdest ve Şeytan.....	43
2.1.4.1.2. Namaz ve Şeytan.....	44

2.1.4.1.3. Oruç ve Şeytan	49
2.1.4.1.4. Hac ve Şeytan	51
2.1.4.2. İnsanın Bazı Beşeri ve Fizikî Özelliklerinin Şeytana Teşbîhi	52
2.1.4.2.1. Acele Etmek, Öfkelenmek ve Şeytan	52
2.1.4.2.2. Ağlamak ve Şeytan	55
2.1.4.2.3. Bakmak ve Şeytan	57
2.1.4.2.4. Bekarlık ve Şeytan	58
2.1.4.2.5. Elbise Giymek ve Şeytan	60
2.1.4.2.6. Esnemek ve Şeytan	61
2.1.4.2.7. Gecelemek ve Şeytan	62
2.1.4.2.8. Hastalıklar ve Şeytan	65
2.1.4.2.9. Kalp ve Şeytan	66
2.1.4.2.10. Kibir- Övünme-İsraf ve Şeytan	68
2.1.4.2.11. Rukye ve Şeytan	69
2.1.4.2.12. Rüya ve Şeytan	70
2.1.4.2.13. Yemek-İçmek ve Şeytan	71
2.1.4.3. Şeytanın İctimâî Hayattaki Fonksiyonu	73
2.1.4.4. Hadislerde İnsanın Şeytana Karşı Tutumu	75
2.1.5. Hayvan ve Şeytan	83
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	89
ÖZGEÇMİŞ	98

KISALTMALAR

as	: Aleyhi's-selam
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn, bin
Bk.	: Bakınız
Bs.	: Baskı, basım.
byy.	: Basıldığı yer yok.
cc	: Celle Celâlühu
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
HRÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Krş.	: Karşılaştır.
Md.	: Madde, maddesi
Neş.	: Neşriyat
nşr.	: Neşreden
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ra	: Radıyallahu anh/anhâ
sa	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
sad.	: Sadeleştiren.
sy.	: Sayı
Şâmil İA	: Şamil İslam Ansiklopedisi
ts.	: Tarihsiz
thk.	: Tahkik eden
v.	: Vefatı.

vb. : Ve benzeri
Yay. : Yayınları.
Yy. : Yayın yeri yok

Tezin Başlığı: Hadislere Göre Şeytan**Tezin Yazarı:** Nurettin ŞENTÜRK **Danışman:** Doç. Dr. Hayati YILMAZ**Kabul Tarihi:** 02.09.2015**Sayfa Sayısı:** vi (ön kısım) + 98 (tez)**Anabilimdalı:** Temel İslam Bilimleri **Bilimdalı:** Hadis

Metafizik konu ve kavramlar, insan hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bilimsel düşünce ile bu alanlar arasında zaman zaman bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sorunlardan biri de metafizik varlık olan şeytan ve onun temsil ettiği kötülük sorunudur.

Zira soyut bir kavram olması hasebiyle kötülük, diğer teolojik problemlerden kader ve irade özgürlüğü meselesi gibi, normal muhakeme ile halledilemeyen veya halledilmesi mümkün olmayan konulardan biridir. Dolayısıyla varlık sahasının gaybî cüzlerinden olan şeytanı ve onun temsil ettiği kötülüğü, gaybî olmaları hasebiyle ancak vahyî bilgi ile yani Kur'an ve sünnetle tanıyabiliriz.

Bu tezde bütün bilinmezliklerine ve insanların gözündeki sırlı hallerine rağmen şeytan ve onun faaliyet alanları hadislerden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Özellikle şeytan ile ilgili temsilî anlatımlarda kullanılan üslub Kur'an üslubuyla karşılaştırılacak ve aralarındaki farklılıklara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şeytan, Gaybî, Metafizik, Kur'an, Sünnet.

Title of the Thesis: Satan According To Hadith	
Author: Nurettin ŞENTÜRK	Supervisor: Doç. Dr. Hayati YILMAZ
Date: 02.09.2015	Nu. Of pages: vi (pre text) + 98 (main body)
Department: Basic Islamic Sciences Subfield: Hadith	
<p>Metaphysical issues and concepts have a significant place in human life. However, from time to time, some issues emerge between these domains and the scientific thought. One of them is the question of Satan as a metaphysical being and the problem of evil that he represents.</p> <p>As being an abstract concept, evil is one of the topics which cannot be sorted out at rational level and by means of an ordinary reasoning just as other theological problems such as fate and freedom of will. Accordingly, we can acknowledge Satan, an unseen entity of the realm of existence ('al-ghaib'), and the evilness that he represents only by measure of Qur'an and Sunnah.</p> <p>In this thesis, despite all the obscurities and his mysterious condition in human eyes, Satan and his domains of activity will be introduced by means of hadith. More in particular, the style of representational narratives used regarding Satan will be compared with the Qur'anic one and the differences between them will be touched upon.</p>	
Keywords: Satan, Unseen, Metaphysics, Quran, Sunnah.	

GİRİŞ

Allah (cc) insanlara doğru yolu göstermek, sorumluluklarını bildirmek ve mutlu bir hayat sürmelerine vesile olacak yolları göstermek maksadıyla zaman zaman peygamberler göndermiş ve bir kısmını ilâhî kitaplarla desteklemiştir. Bu peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (sa), kitapların sonuncusu ise Kur'ân'dır. Bütün ilimlere açık olan Kur'ân, insanlığın ihtiyaç duyacağı imâni, ahlakî ve sosyal meseleleri ya sarâhaten ya da işâret yoluyla insanlığa açıklamıştır.

Kur'an'da bütün yönleri ile anlatılan konulardan biri de şeytan ve şeytan ile ilgili meselelerdir. Zira şeytan, Dünya ve Âhiret hayatımızın şekillenmesinde son derece etkili olan ruhanî varlıklardan birisidir. O, hiçbir zaman yanımızdan ayrılmak istemeyen, azdırıp saptırmak için boş bir ânımızı, gâfil bir vaktimizi kollayan, açığımızı yakalamaya çalışan, felâketimizi hazırlayan kötü bir danışman, fenâ bir arkadaş, uçuruma sürüklediklerini yüzüstü bırakan vefâsız bir dosttur. Onun gayesi, hasmı olan insanı, Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefete çağırarak ve doğru yoldan saptırarak, onun Allah (cc) katında değer kaybına neden olabilmektir. Kur'an-ı Kerim'de bu gizemli varlık, kendine has bir üslupla tanıtılmakta, telkin ve vesveselerine bazen temsîli anlatımlarla dikkat çekilmektedir.

Bu çalışmada hadislerde geçen şeytan ile ilgili anlatımlar ele alınacak ve özellikle Rasûlüllâh'ın (sa) bazen şeytan ile ilgili yaptığı temsillere getirilen eleştirilere asr-ı saadetten bugüne şerhlerden yararlanarak tarihi süreçte oluşturulan yaklaşımlar ve hâlihazırda bilinen bilgiler ışığında cevap aranacak ve günümüz şartlarında yeni yorumlar getirilmesi sağlanacaktır. Konunun vahiy kaynaklı olması hasebiyle aynı zamanda Kur'an ve Sünnet'in önemine vurgu yapılmış olacaktır. Böylece bir konu bu kaynaklardan araştırılırken özellikle hadis âlimlerince belirlenen kriterlerin neler olduğuna dikkat çekilecektir.

Zira Felsefede Epistemoloji* denilen bilgi kuramı, bilginin ne olduğunu, amacını ve hangi yollarla elde edildiğini araştırır. Bu araştırmayı yaparken de o bilgiyi akıl, sezgi

* Epistemoloji: Bilginin doğası, kapsamı ve kaynağı ile ilgilenen felsefe dalıdır. Bu bilim dalı, bilginin muhtevâsını tahlil ederek nasıl teşekkül ettiğini izah eder ve bilginin objelerle olan münasebetini inceler. Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, Ankara, 1957, s.45.

ve beş duyu gibi bilgi edinme yollarıyla karşılaştırır. Böylece doğru bilgiye kendince belirlediği kriterlerle ulaşır. İslam Akâidi'nde ise bilgi edinme yolları¹ (esbâb-ı ilim) dördtür. Bunlar akıl, sezgi, beş duyu ve bir dördüncüsü ve en önemli olanı haber-i sadık yani vahiydir.*

Vahiy denilince de ilk akla gelen Kur'an ve Sünnet'tir. Pozitif ilimlerde ise bu önemli iki kaynak göz ardı edilmekte veya kabul edilmemektedir. Bu sebeple pozitif ilimlerin sahası ve konusu dışında kalan, ancak Kur'an ve hadislerin haber verdiği birçok hakikatları pozitif ilmin metotlarıyla anlamak ve yorumlamak mümkün değildir. Her müslüman, kaynağı vahiy olan meseleleri iman zaviyesinden değerlendirmelidir. Bu imanın bir gereğidir. Yani vahyî olan ve tespitine deneylerin kâfi gelmediği aynı zamanda duyular dünyasına yabancı olan melek, cin, şeytan gibi varlıklara iman tam olmalıdır. Bunlar mü'min için inanç konularıdır.

Araştırmanın Amacı

Kur'an-ı Kerimde Şeytanın varlığı ile ilgili bilgiler verilirken, Onun Rabb'inin emrine uymayan cinlerden biri olduğu², cinlerin ise ateşten yaratıldığı³, görülemeyen latîf varlıklar olduğu⁴, yine şeytan'ın insanoğlu üzerinde hiçbir gücünün olmadığı⁵ sadece vesvese veren bir varlık⁶, insanın ahlâki ve ruhî tekâmülünün önünde bir engel, doğru yolun üstünde bir pusu olduğu anlatılmakta ve yaratılış itibarıyla nev-i şahsına münhasır özelliklerinden bahsedilmektedir.

Kur'an'da şeytanın bu şekilde mahiyeti ile ilgili bilgiler verilirken veya temsîli olarak kendisinden bahsedilirken özellikle insana has özelliklerden yemek-içmek, tuvalet ihtiyacını gidermek gibi özelliklerle vasfedilmemektedir. İslâm'ın ikinci kaynağı olan sünnetin rivâyeti niteliğindeki bir kısım hadislerde ise yukarıda anlatılan insana has

¹ Sâbüni, Nüreddin, *Mâtürîdiyye Akâidi (el-Bidâye fî usûli'd-dîn)*, (trc. Bekir Topaloğlu), D.İ.B. Yay., Ankara 2005, 8.bs., s.16

* Sözlükte "gizli konuşmak, emretmek, ilham etmek, îma ve işâret etmek, seslenmek, fısıldamak, mektup yazmak ve göndermek" anlamlarına gelen **vahiy**, ıstılahta, Allah'ın peygamberlerine iletmek istediği mesajlarını, doğrudan doğruya veya Cebrâil vasıtasıyla bildirmesine denir. Vahiyle ilgili daha geniş bilgi için bk., İsmail Karagöz, "Vahiy", *Dini Kavasmlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yay., Ankara 2006, s. 678-679

² Kehf, 18/50

³ Rahman, 50/15

⁴ Â'raf, 7/27

⁵ İbrâhim, 14/22, Sebe, 34/21

⁶ Â'raf, 7/20; İsrâ, 20/120

özelliklerle tasvir edilen bir şeytan figürüyle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada şeytan ile ilgili hadisler ele alınırken özellikle temsîlî anlatımlara dikkat çekilecek, anlatımlardaki üslub farklılıklarına değinilecektir.

Ele alınan hadislerin çoğu Kütüb-i Tis'ada yer alan ve muteber olduğu kabul edilen hadislerdir. Binaenaleyh tezde amaç konu ile ilgili hadisler ele alınırken daha çok sıhhat ve senet açısından incelemek değil de şerhler vb. eserlerden yararlanarak konu hakkında tutarlı bir anlama çalışması yapmak olacaktır.

Araştırmanın Önemi

Semâvî dinlerden Hıristiyanlık, tarihî süreç içerisinde diğer din ve kültürlerden -mesela Batı kültürünün putperest kökenlerinden, Zerdüşti düalizmden- etkilenmesi sebebiyle Ahd-i Atık'ten Ahd-i Cedîde doğru şeytan konusunda bir algı değişikliğine gitmiştir. Ahdi-i Atık'te şeytan bir kul mesabesinde iken, Ahdi-i Cedîd'e gelindiğinde şeytan Tanrı'nın karşısında özerk ve bağımsız bir alana sahip, iyiliğin karşısında kötülüğün temsîl edildiği düalist bir varlık haline dönüşmüştür.⁷ Yani Hıristiyan Dünyası tarihî süreç içinde dinin esasları alanında ele alması gereken gaybî bir meseleyi, o esasların belirlediği kriterlerden uzaklaştırarak şeytan hakkında bir algı kargaşası yaşamıştır.⁸ İşte bu durum, dinin alanına giren veya kaynağı din olan bir meselenin, o dinin alanından veya aslî kaynaklarından soyutlandıkça nasıl daha karmaşık hatta çelişkili bir hal alabileceğini gösteriyor.

Hıristiyan dünyasında ortaya çıkan bu sorun örneğiyle, çalışmada şeytan konusu dinin iki aslî kaynağı olan Kitap ve Sünnet'in belirlediği ölçütler ışığında ele alınmaya çalışılmış ve bu durumun önemine vurgu yapılmıştır.

⁷ Gürkan, Saime Leyla, "Şeytan", *DİA*, XXXIX, 103.

⁸Geniş bilgi için bk. Armağan, Mustafa, *İslam ve Batı Toplumunda Şeytanın Farklı Konumları*, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=288=12.06.2013>

Araştırmanın Metodu

Hadis kültürü çerçevesinde bu çalışmada takip edilecek yöntem, konulu hadis metodudur. Kütüb-i Tis'a eserlerinde okuyucularına değişik bab ve konu başlıkları altında sunulan şeytan ile ilgili hadisler bu çalışmada konu bütünlüğü içerisinde derlenip izah edilecektir.

Tezin iki bölümde sunulması amaçlanmaktadır. İlk bölümde şeytan kavramının sözlük ve terim anlamları ele alınacak İblîs, Tâğut v.b Kur'an ve hadislerde geçen şeytan ile ilgili diğer kavram ve ifadeler incelenecektir. Yine bu bölüm kapsamında tarihte öne çıkan toplum ve medeniyetlerde şeytan inancından ve algılarından bahsedilerek şeytan mefhumunun insan toplumlarındaki seyri ele alınacaktır.

İkinci bölümde şeytanın Allâh (cc) ve diğer varlıklarla olan ilişkilerine dair Kütüb-i Tis'a eserlerinde rivâyet edilen hadisler ilgili başlıklar altında ele alınacak özellikle rivâyetlerde geçen bir kısım anlatımların hakikata ve mecâza yorumlanmaları konusu incelenecektir. Daha çok ilgili rivâyetlerin metnine yönelik olmakla beraber çok nadir de olsa gerekli görüldüğünde bazı rivâyetlerin senedine yönelik açıklamalarda bulunulacaktır. Tarihi süreçte kronolojik olarak yazılan şerh eserlerden faydalanılarak ilgili rivâyetlerin hakîkate ve macaza yorumlanma tartışmaları bu tartışmalara götüren sebepler incelenecektir.

Araştırmanın Kapsamı

Çalışmada İslam'ın aslî kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den müstağni kalınmamak kaydıyla, tezin başlığındaki "Hadislere Göre" ifadesinden de anlaşılacağı gibi konunun kaynak açısından ana merkezini hadisler oluşturacaktır. Burada üzerinde önemle durulacak husus, incelenecek konunun ilgili hadisler ışığında araştırılacak olmasıdır. Dolayısıyla hadis şerhleri, şerhler üzerine yazılan tâlikler ve haşiyeler değerlendirilecek kaynaklar arasındadır.

Kur'an-ı Kerim'de bazı kavramlar lafız olarak aynı olmasına rağmen her yerde aynı anlamda kullanılmamıştır. Tefsirde *vücuḥ*⁹ diye tarif edilen bu kullanıma şeytanı örnek

⁹ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV, İstanbul 2009, 9. bs., s. 159-160.

verebiliriz. Nitekim şeytan kavramı bazı ayetlerde varlık olarak bizzat kendinden bahsedilen İblîs'e, bazı ayetlerde cinlere, bazılarında ise insana nispet edilerek kullanılır. Yine tefsir dilinde *nezâir*¹⁰ diye bilinen kullanımda ise bazı kavramlar farklı olmasına rağmen aynı anlamda kullanılır. Mesela Tâğut, İblîs, Şeytan kelimeleri farklı olmasına rağmen aynı manayı ifade eder.¹¹ Buna rağmen Kur'ân, değişik sûre ve ayetlerdeki şeytan ile ilgili kavramları bize anlatırken onları kendine has uslûbu ile bir bütünlük içerisinde sunar. Yine ayet ve hadislerde (naslarda) kullanılan kavramların sathî bir incelemeye tabi tutulması o ayet ve hadislerin vermek istediği asıl mesajın anlaşılmasını sorununu doğurabilir. Dolayısıyla bu konuda çalışmamıza ışık tutacak kaynaklar arasında dil ve beleğat alanında yapılan çalışmalar da yer alacaktır.

Konuyla İlgili Literatür

Türkiye'de şeytan konusunu ele alan akademik çalışmaların daha çok tefsir alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Hadis alanında ise benzer çalışmalar bulunmakla beraber bu başlık altında çalışmaların çok nadir olması ve yapılan çalışmaların da farklı konuların yanında ele alınması bizi bu konu üzerinde çalışmaya sevk etmiştir. Bu alanda yapılan akademik çalışmalar ise şunlardır.

Bugüne kadar bu konu bağlamında Türkiyede yapılan akademik çalışmaların en kapsamlısı Ali Osman Ateş'in (1996) "*Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*" isimli doktora tezidir. Bu çalışmasında Ateş, şeytan ve iblis hakkında birtakım bilgiler verdikten sonra şeytanı Kur'an ve hadisleri esas alarak incelemiştir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde iblis kelimesi kısaca tanıttıldıktan sonra İslam öncesi Yahudilik, Hıristiyanlık ve Cahiliye inancında iblis konusu incelenmektedir. "İslam İnancında İblis" başlığı altında Kur'an'a ve hadislere göre iblis konusu ele alınarak A.J. Wensinck'in İblis kıssasının Hıristiyan ananesine dayandığı iddiasına cevap verilmektedir. Taberî'nin *Câmiu'l-Beyan*'ı gibi bazı kaynaklarda geçen iblis ile ilgili isrâiliyât türü rivâyetler de bu başlıkta ele alınmakta, bir kısmının zayıf hatta uydurma olduğu ve Hıristiyan kültüründen aktarılmış olabileceği, Kitâb-ı

¹⁰ Demirci, s. 159-160.

¹¹ Demirci, s. 159-160.

Mukaddes'in ilgili pasajlarıyla karşılaştırılarak dile getirilmektedir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve Câhiliye inançlarında şeytan kavramının incelendiği görülmektedir.

Birinci bölümde "İslam İnançında Şeytan" başlığı altında Kur'an'da geçen şeytan ile ilgili bütün âyetler ele alınarak şeytanın özellikleri tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde "İbadet Hayatımız ve Şeytan" başlığı altında namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerle ilgili şeytandan bahseden hadislerin ele alındığı görülmektedir.

Üçüncü bölümde "Sosyal Hayat ve Şeytan" başlığı altında birtakım haramlar ile yeme-içme, sağlık-hastalık, musiki v.b konularda şeytan ile ilgili Rasûlullâh'dan (sa) vârid olan hadislerin incelendiği görülmektedir. Yine bu başlık altında günlük hayatta karşılaşılan rüyâlar, alış-veriş, kılık-kıyafet, bazı görgü kuralları ve kadınlarla ilgili şeytan hakkında nakledilen rivâyetler ele alınmaktadır. Özellikle İlhan Arsel'in kadınlarla ilgili rivâyetlere yaptığı eleştirilere cevap verilmektedir.

Dördüncü bölüm yani son bölümde ise "Şeytanla İlgili Diğer Bazı Hususlar" başlığı altında hayvanlar, geleceğe dair bazı haberler, şeytanın Rasûlullâh'a (sa) yardım ettiği ve garanik olayı ile ilgili rivayetler ele alınmaktadır. İster bu bölümde isterse diğer bölümlerde olsun ele alınan ilgili hadislerin bir kısmının metin ve sened yönünden değerlendirildiği görülmektedir.

İlyas Çelebi'nin (1985) "İslam İtikadında Şeytan Anlayışı" adlı yüksek lisans tezi, Lütfullah Cebeci'nin (1989) "Kur'an'a Göre Melek-Cin-Şeytan" adlı kitabı, Ahmet Güç'ün "Satanizm"¹² adlı kitabı, İbrahim Hilmi Karslı'nın (1993) "Kur'an'a Göre Şeytan ve İnsanla Olan ilişkisi" adlı yüksek lisans tezi, Muharrem Çakmak'ın (1994) "Tasavvufî Düşüncede Şeytan" adlı yüksek lisans tezi, İsmail Bulut'un (1998) "Kur'an'da Şeytan Kavramı" adlı yüksek lisans tezi, Mustafa Tuncer'in (1999) "Kur'an'da Cin ve Şeytan" adlı doktora tezi, Abdulvahap Aslan'ın (1999) "Kur'an'da Şeytan Terimi" adlı yüksek lisans tezi, Ali İhsan Yitik'in (2003) "Hint Dinlerindeki Şeytan ve Kötülük Tasavvuru" adlı makalesi, Mustafa Öztürk'ün (2005) "İblisin Trajik Hikâyesi" adlı makâlesi, Mustafa Çoban'ın (2007) "Kur'an ve Sünnet Rehberliğinde Şeytanla Mücadele Edecek İnsanın Eğitimi" adlı doktora tezi, Enes Caymaz'ın (2007)

¹² Güç, Ahmet, *Satanizm*, D.İ.B. Yay., Ankara 2004

“Kur’an’da İnsan Şeytan İlişkisi ve Bu İlişkinin Tarihi Serüveni” adlı yüksek lisans tezi, İlyas Şanlı’nın (2008) “Kur’an’a Göre Şeytan’ın İnsanı Aldatma Yöntemleri” adlı yüksek lisans tezi, Fatih Kanca’nın (2010) “Kur’an-ı Kerim’e Göre Şeytan’ın İnsan Fiilleri Üzerindeki Etkisi” adlı yüksek lisans tezi gibi tezler kelim ve tefsîr alanında yapılan çalışmalardır.

Batıda ise Gerald Messadié’nin “Şeytanın Genel Tarihi”¹³, J. B. Russell’in “Lucifer Orta Çağda Şeytan”¹⁴, “Meshiptopheles Modern Dünyada Şeytan”¹⁵, “İblîs Erken Dönem Hıristiyan Geleneğinde Şeytan”¹⁶ ve “Şeytan Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük”¹⁷ isimli kitapları ile M.J.L Young’un “Kur’an’da Kötülük İlkesinin Ele Alınışı”¹⁸ isimli makalesi v.b çalışmalar Türkçe’ye çevrilen eserlerdir.

Yine Saime Leyla Gürkan’ın “Şeytan”¹⁹, (DİA); Ahmet Suphi Furat’ın “Şeytan”, (İslam Ansiklopedisi)²⁰; Ahmet Saim Kılavuz’un “Şeytan”²¹; Ahmet Güç’ün “Şeytan” (Şamil İA)²²; Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yedi cilt halinde telif ettiği “Hadislerle İslam”²³ adlı çalışmanın ilgili bölümünde yer alan “şeytan” maddeleri önemli ansiklopedik maddelerdir.

¹³ Messadié, Gerald, *Şeytanın Genel Tarihi*, (çev. Işık Ergüden) Kabalcı Yay., 3.bs., İstanbul 2009.

¹⁴ Russell, J.B., *Lucifer Orta Çağda Şeytan*, (çev. Ahmet Fehmi, Kabalcı Yay., 1.bs., İstanbul 2001.

¹⁵ Russell, J.B., *Meshiptopheles Modern Dünyada Şeytan*, (çev. Nuri Plümer, Kabalcı Yay., 1.bs., İstanbul 2001.

¹⁶ Russell, J.B., *İblîs Erken Dönem Hıristiyan Geleneğinde Şeytan*, (çev. Ahmet Fehmi, Kabalcı Yay., 1.bs., İstanbul 2000.

¹⁷ Russell, J.B., *Şeytan Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük*, (çev. Nuri Plümer, Kabalcı Yay., 1.bs., İstanbul 1999.

¹⁸ Bu makale M.J. L.Young’ın “*İslamic Studies-Journal of The Islamic Research Institute*” (çev. Süleyman Gezer, Gâzi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. II, sy. 3, s. 175-182)

¹⁹ Gürkan, Saime Leyla, “Şeytan”, *DİA*, XXXIX, 103.

²⁰ Furat, A. Suphi, “Şeytan”, *Şamil İA*, İA, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, 2. bs., XI, 491-493.

²¹ Kılavuz, Ahmet Sâim, “Şeytan”, *Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 1868.

²² Güç, Ahmet, “Şeytan”, *Şamil İA*, Şamil Yay., İstanbul 2000, VII, 303

²³ Hadislerle İslam, “Şeytan”, D.İ.B. Yay., Ankara 2014, 1.bs., I, 271.

BÖLÜM 1: ŞEYTAN KAVRAMI

1.1. Kur'an ve Hadislerde Geçen Şeytan ile ilgili Kavramlar

Bir konu en etkin şekilde muhataba aktarılmak isteniyorsa ilk önce o konunun esasını oluşturan kavramların iyi bir şekilde ele alınıp açıklanması gerekir. Zira ebedî mucize olan ilâhî mesaj, tüm muhataplarına kavram örgüsü içinde sunulmaktadır.²⁴ Binaenaleyh bu bölümde şeytan ile ilgili Kur'an ve Hadislerde geçen kavramlar ele alınacaktır.

1.1.1. Şeytan (شيطان)

Şeytan, anlam olarak ele alındığında İslam kaynaklarında genellikle Âdem'e (as) secde konusunda isyan etmesinden önce "İblîs", sonrasında ise "Şeytan" şeklinde varlık ve mefhum olarak tanımlandığı görülmektedir.²⁵ Kur'ân-ı Kerim'de 70 yerde tekil (*Şeytan*), 18 yerde çoğul (*Şeyâtîn*) olmak üzere toplam 88 yerde geçmektedir. Buna mukâbil "İblîs" ismi sadece 11 yerde geçmektedir.²⁶

Şeytan ifadesinin tarihî süreç bakımından "habîs" manasıyla Yahudi menşe'li, insanüstü varlık manasıyla İslâm öncesi Arap menşe'li olduğu ve bu iki mananın karşılıklı olarak birbirlerine tesir ettikleri ileri sürülmüştür.²⁷

Şeytan kelimesinin türemiş bir isim olduğu Arap dilbilimcilerin çoğu tarafından kabul edilmektedir. Fakat bu kelimenin hangi kökten geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmekte ve şeytan kelimesinin iki değişik kökten gelebileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır.

Birinci ihtimal, kelimenin sonundaki *nun* "ن" harfini kelimenin üçüncü harfi olarak kabul etmek. Bu görüşe göre "*şeytan*" kelimesi, "uzaklaşmak, hayırdan, iyilikten uzak olmak" anlamına gelen *şe-ta-ne* (ش ط ن) fiilinden türemiştir. Bu görüşe göre *yâ* ve *elif* harfleri zâiddir.

²⁴ Yılmaz, Hasan, "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *AÜİFD*, Ankara 2004, sy. 22, s. 229.

²⁵ Ali İbrahim, *et-Terbiyetü ve-t-Ta'lim*, Dâr-u'l-Amman, Amman, ts., s. 1.

²⁶ Kılavuz, "Şeytan", IV, 1868.

²⁷ Furat, "Şeytan", *Şâmil İA*, IX, 493

Bu kelime *fey'âl* (فيعال) veznine konularak *Şeytan* (شيطان) şeklini almıştır. Bu görüşü savunan dilbilimcilerden İbn Manzûr (v. 630/1233), arapların kullandığı *şe-ta-ne* (شطن) nin çoğulu olan *Şeyâtîn* (شياطين) sîgasındaki “ن” un varlığını buna delil gösterir.²⁸ Bu ve bu görüşte olan dilciler, Kur'an'da geçen (الشياطين) şeklindeki çoğulun²⁹ bu görüş için kâfi bir delil olduğunu savunurlar.³⁰ Yine meşhur dilbilimcilerden Sibeveyh (v. 194/809), ez-Zencânî (v.656/1258)³¹ ve el-Ezherî (v.370/980)³² bu görüşü benimseyenler arasındadır. Mâtûrîdi (v.333/944) de tefsirinde aynı görüşe yer vererek şeytanın bu ismi almasına haktan uzaklaşmasını gerekçe gösterir.³³

İkinci ihtimal ise, *Şeytan* (شيطان) kelimesinin helak olmak manasında (ش ي ط) *şe-ya-ta* kelimesinden türemiş olduğu ihtimâlidir.³⁴ Bu anlayışa göre kelimenin elif ve nun harfleri zâiddir. Bu kelimenin (ش ي ط) *şe-ya-ta* kökünden türediği kabul edildiğinde *fa'lân* (فعلان) vezninde sıfat olarak gelmektedir.

Bazı dilciler, şeytan kelimesinin Arapça kökenli olup teolojik anlamlarını Yahudi-Hıristiyan geleneğinden aldığını iddia ederken bazıları İbrânice'den Arapça'ya geçtiğini, kelimenin Yahudi geleneğinde “cin”, İslam öncesi Araplar'da “insanüstü varlık” manâsına geldiğini ve İslam'da bu iki anlamın birleştirildiğini ileri sürerler.³⁵

1.1.2. İblîs (إبليس):

Kur'an'da yedi yerde geçen yaratılış ve cennetten çıkış kıssasında şeytandan şahsî hüviyete sahip bir varlık olarak bahsedilir. Bu kıssalarda hem *şeytan* hem de *iblis* ifadeleri geçmektedir. Âdem'in yaratılışı ve ona secde emrinde sadece *iblis* ifadesi geçerken Âdem ve eşi Havva'nın kandırılması ve cennetten çıkarılması olayında *şeytan* ifadesine yer verilmiştir.³⁶

²⁸ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Â'rab*, “ş-t-n”, IV, 2265.

²⁹ Bk. Bakara 2,14,102; En'âm 6,71,112,121; Â'râf 7,27,30; İsrâ 17/27; Meryem 19/68,83; Enbiyâ 21/82; Mü'minûn 23/97; Şuâra 26/210,221; Sâffât 37/65; Sâd 38/37; Mülk 67/5.

³⁰ Furat, “Şeytan”, *Şâmil İA.*, XI, 491.

³¹ Mahmud b. Ahmed ez-Zencânî, *Tehzîbu's-Sihâh*, Mısır 1964, s. 850

³² Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, Mısır 1964, II, 312

³³ Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, (çev. Bekir Topaloğlu), İstanbul 2006, I, 39.

³⁴ Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, Beyrut 2004, s. 178

³⁵ A.Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, sy. 48, 187-190.

³⁶ Bakara, 2/33-37; A'raf, 7/11-25; Hicr, 15/29-42; İsrâ, 17/61-62; Kehf, 18/50; Tâ'hâ, 20/116-123; Sâd, 39/73-83;

İblîs, kelime olarak “ümitsizlik, cesaretsizlik” gibi anlamlara gelmektedir. İslamî literatüre göre, cinlerin başı ve Allah’ın (cc) huzurundan kovulan meleklerin lideridir.³⁷

Şeytan kelimesinde olduğu gibi İblîs kelimesi konusunda da İslam âlimleri iki farklı görüş serdedir. Bir grup âlim “İblîs” kelimesinin “Belese” kökünden türeyen köken olarak farklı, Arapça kökenli olmayan bir isim olduğunu ileri sürerken, diğer bir grup, *iblis* ile *iblâs* arasında bir benzerlik ilişkisi kurarak kelimenin “kesilme, ümitsizlenme” anlamında *eblese* kökünden iştikak eden Arapça bir isim olduğunu ileri sürer.³⁸ Nitekim birinci görüşü tercih edenlerden Ebû İshak (v. 235/850) görüşünü temellendirirken bunun sadece *iblis* ile *iblâs* arasındaki benzerlikten ibaret olduğunu gerçekte ise Farsça’dan Arapça’ya geçmiş bir kelime olduğunu ifade eder.³⁹

İkinci görüşü kabul edenlerden Cevherî (v. 400/1009) de *iblis* (إبليس) ile *iblâs* (إبلاس) kelimelerinin birbirine yakınlığından bahseder. Ve İblîs’in *iblâs* (إبلاس) kökünden türemiş Arapça bir isim olduğunu bu yakınlık sebebine bağlayarak görüşünün gerekçesini beyân eder.⁴⁰

1.1.3. Tâğût (الطاغوت):

Şeytan kelimesiyle eş anlamlı olarak adı geçen diğer bir kelime de Tağut’tur. Tâğût kelimesi Mekke devrinin son zamanlarında kullanılmaya başlamıştır. Mekki âyetlerde iki kez geçmektedir.⁴¹ Medine devrinde ise daha sık kullanılır.⁴²

Tâğût kelimesinin yâ’lı ve vavlı nakıs kökleri, aynı anlamda iki mastar olarak, “ölçüyü aşmak, yükselmek, taşkınlık etmek, küfürde ileri gitmek” manalarına gelmektedir.⁴³

Aynı kökten türemiş isimler olan, et-Tuğyâ (الطغي) ve et-Tağyu (الطغي) ses, vahşî inek et-Tuğyetü (الطغي) “yüksek ve sarp kaya”, “bir bütünün parçası” gibi anlamlara

³⁷ Davidson, Gustave, *A Dictionary of Angels*, U.S.A 1968, s. 135.

³⁸ Cevherî, es-*Sihah*, “b-l-s-“, III, 909

³⁹ İbn Manzûr, “b-l-s” md, Zebîdi, *Tacu’l-Arûs*, b-l-s md.

⁴⁰ Çelebi, İlyas, “İslam İtikadında Şeytan Anlayışı” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1985, s. 19-20

⁴¹ Bakara, 2/34.

⁴² Çoban, Mustafa, “Kur’an ve Sünnet Rehberliğinde Şeytanla Mücadele Edecek İnsanın Eğitimi”, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2007, s. 27.

⁴³ İbn Manzûr, “t-ğ-y” md.

gelmektedir.⁴⁴

Tuğyâ (طغيا) ve Tuğyân (طغيان) mastarlarından Fealût (فعلوت) vezninde türetilmiş bir sıfat olan Tağayût (طغيوت) kelimesi, Tâğût (طاغوت) şekline yâ (ي) harfinin ğayn (غ) harfinin önüne geçirilmesi suretiyle Tağayût (طغيوت) kelimesi elde edilmiş, sonra da yâ (ي) harfi elif (ل) harfine kalb edilerek Tâğût (طاغوت)⁴⁵ kelimesi elde edilmiştir. Bu kelime, tekil ve çoğul, müzekker ve müennes olarak kullanılır. Ayrıca Tağâvâ (طغاوي) ve Tağâvât (طغاويت) şekillerinde de çoğul olarak gelir. Tâğût (طاغوت) kelimesi genelde şu manalara gelmektedir. a) Allâh'tan başka her türlü mâbud ve put. b) Küfre sapan, haddi aşan şeytan ve kâhin. c) sapıklılıkta önder olan kimse. d) Putlara tapması için, insanları kandıran ins ve cin.⁴⁶

1.1.4. el-Cibt (الجِبْت)

Kur'ân'ın sadece bir ayetinde⁴⁷ yer alan *el-cibt* “الجِبْت” sözcüğü, son harfinin “س” den “ت” ye dönüşmesiyle oluşan ve “aşağılık, adi bayağı kişi” anlamına gelen bir kelimedir. Cibt kelimesine, “sihirbaz” ve “kâhin” anlamı verenler de vardır.⁴⁸

Arapça asıllı bir kelime olabileceği ileri sürülmüşse de genelde dilciler, kelimenin İbranice'den Arapça'ya girmiş olduğunu söylerler. Râgıp el-İsfahânî'nin (v. 502/1108), Allah'tan (cc) başka tapınılan her şey olarak tarif ettiği “cibt”in Kur'ân'da, gerçeği kabul etmeyen kaba ruhlu insan veya küfrün ve kötülüğün temsilcisi olan her şey anlamında kullanılan bir tabirdir.⁴⁹ Buradan hareketle özellikle tağut kavramıyla anlam yakınlığı gözlenmektedir. Yani kendisinde hiçbir hayır bulunmayan hiçbir mürüvvete sahip olmayan aşağılık, âdi, bayağı ya da değersiz, kişi demektir.⁵⁰ Daha geniş olarak, şer ve fesadın zirvesinde bulunan herkesi, Allah dışında tapınma konusu edinilen her

⁴⁴ İbn Manzûr, “t-ğ-y” md.

⁴⁵ Bakara, 2/256-257; Nisâ, 4/51, 60,76; Mâide, 5/ 60; Nahl, 16/36; Zümer, 39/17.

⁴⁶ İbn Manzûr, “t-ğ-y” md.

⁴⁷ Nisâ 4/51.

⁴⁸ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, “c-b-t” md., s.182.

⁴⁹ Yurdagür, Metin, “Cibt”, *DİA*, VII, 520.

⁵⁰ İsfahânî, “c-b-t” md., s. 182.

varlığı ve Allah'ın emirlerine uymaya mânî olan bütün engelleri ifade eden yergi tabirleri olduğu da düşünülebilir.⁵¹

Gerek Kur'an'da gerekse Hadis metinlerinde yukarıda zikredilen isimlerin yanında şeytan ile ilgili birçok isim ve sıfattan bahsedilir. Bunlardan bazıları şunlardır. Ğarur (Aldatan ve kandıran),⁵² Hannâs (Gizlenen, sinsî),⁵³ Saġîr (Mertebe ve kıymet itibari ile küçük),⁵⁴ Mârid (Azgın, sapkın, şımarık),⁵⁵ Medhûr (Küçülen, önemsiz olan),⁵⁶ Merîd (azgın, sapkın, kötülükte ısrar eden), Ğavvâs (Dibe çökmüş, alçak), Âherîn (Sondaki), Velehân (Üzüntüsünden aklını yitirmiş),⁵⁷ Tâif (Dönek), Fâtin (Fitne koparan, karıştırıcı, gönül çekici, gönül alıcı), Mel'ûn (Lanete uğramış, lanetli, Allâh'ın rahmetinden uzak kalmış, kovulmuş, nefret edilen kimse),⁵⁸ Kâfir (Gizleyen, örten),⁵⁹ Hazûl (Ayrılan, yardım kesen),⁶⁰ Aduvv (Düşman),⁶¹ Mudil (Saptıran)⁶² ve Racîm'dir.⁶³

1.2. Varlık ve Mahiyet Olarak Şeytan

Kur'an'da insanın yaratılışı anlatıldığı gibi cinlerin ve cinlerin varlık âlemine ait şeytanın yaratılışı da net bir şekilde beyan edilir. Bir ayette “şiddetli alevden”⁶⁴ yaratıldıkları ifade edilirken bir başka ayette “dumansız ateşten”⁶⁵ yaratıldıkları anlatılır. Birinci ayette şeytanla soydaş olan cinlerin esas yapısı hakkında “*mâric*” kelimesi kullanılır. İkinci ayette ise “nar-ı semûm” tabiri geçer. İbni Abbas, birinci ayetteki “*mâric*” kelimesini “ateşin özü” diye tefsir etmiştir.⁶⁶ Âlûsî bu kelimeyi “fevkalâde

⁵¹ Yurdagür, s.520.

⁵² Lokman, 31/33

⁵³ Nas, 114/4.

⁵⁴ Lokman, 31/33; Hadîd, 57/14. Bu üç kelime hakkında geniş bilgi için bk. Çanga, Mahmut, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, Timaş Yay., İstanbul 1980.

⁵⁵ Sâffât, 37/7.

⁵⁶ A'raf, 7/18.

⁵⁷ Bu altı kelime hakkında geniş bilgi için bk. Topaloğlu, Bekir, Karaman, Hayreddin, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, Ahmet Sait Matbaası, 6. bs., İstanbul 1976.

⁵⁸ Hicr, 15/35. Bu üç kelime hakkında geniş bilgi için bk. Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Birlik Yay., Ankara 1981.

⁵⁹ Nas, 114/4. Geniş bilgi için bk. Debbâğoğlu, Ahmet, Kara, İsmail Ahmet, *Ansiklopedik Büyük İslam İlmihali*, Dergah Yay., 1980.

⁶⁰ Geniş bilgi için bk. Karşlı, İlyas, *Türkçe-Arapça Sözlük*, İFAV, İstanbul, ts.

⁶¹ A'raf, 7/22.

⁶² Kasas, 28/15.

⁶³ Nahl, 16/98.

⁶⁴ Rahman, 55/15.

⁶⁵ Hicr, 15/27.

⁶⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, (sad. İsmail Kaasçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), İstanbul ty., III, 2135.

hararetli ateş” olarak tefsir eder.⁶⁷ Bu sözcük, “karışık alev, dumansız ateş ya da kızıl, sarı ve yeşil tonları ile alevin tam ortası”⁶⁸ gibi manaları ifade eder.

Es-Semûm “السموم” kelimesi, *seme* “سَمَمَ” kelimesinin mubalağalı ism-i fâ‘ildir. Semûm, lugatte “alev gibi esen sıcak rüzgâr” manasına gelir. Buradan hareketle Türkçe’de ateş alevi gibi sıcak esen rüzgâra “sam yeli” denmiştir. Ayrıca sözcük “zehir” ve “küçük delik” manalarına da gelir. Nitekim terin çıktığı küçük ve gizli gözeneklere “*mesemme*” denilir.⁶⁹ Nar-ı semûm”, lügatta, “incecik deliklerden giren, zehirleyen ve yakan ateş”⁷⁰ manasında kullanılmaktadır.

Şeytanın tanımında bu kelimenin tercih edilmesi ve kullanılması oldukça önemlidir. Çünkü şeytan, insanın bedenindeki gizli deliklerden girip zehirleyecek ve yakacak bir mahiyette yaratılmıştır. Yaradılışındaki öz itibarıyla bu lâtif varlıklar hey’et-i asliyeleri ile bizim buudlarımızın dışındadır. Biz onları göremeyiz, ancak onlar bizi görececek kabiliyette yaratılmışlardır.⁷¹ Şeytan, ateşin en şiddetli halinden yaratıldığı için, gazabı, kızgınlığı son derece fazla olmuş, Âdem’e secde etmemiştir.⁷²

Şeriat örfünde ise şeytan; Yüce Allâh’ın (cc) Âdem’e secde emrine karşı gelip isyan ettiği için ilâhî huzurdan kovulan ve insanların amansız düşmanı olan, cin taifesinin inkârcı kesiminden⁷³ gizli bir varlıktır.

Kavramsal çerçevede şeytan’ın, yaratılıştan itibaren Âdem’e secde etmeyişi ve Allâh’ın huzurundan kovuluşu macerasını üç aşamada da ele almak mümkündür:

1- Şeytan’ın, Âdem’e secde etme emrinin verilişinden önceki ismi Azâzil idi. Arapça karşılığı Hâris’tir. Bazı kaynaklarda anlatıldığına göre Allâh (cc), meleklere, Âdem’e secde etmelerini emrettiğinde Azazil, “Ateşten yaratılan birisi (yani ölümsüz bir varlık), çamurdan yaratılan birine (yani ölümlü birine) secde edecekmiş?” gibi bir itiraz ileri

⁶⁷ Ebû’s-Sena Şehabeddîn Mahmud b. Abdullah el-Âlûsi, *Rûhü’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Â’zîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, (thk. Muhammed Hüseyin Ârab), Beyrut 1997, XIV, 34.

⁶⁸ Yazır, III, 213.

⁶⁹ İsfehânî, *Müfredât*, “ş-t-n”, s. 454.

⁷⁰ Asım Efendi, “Şeytan”, *Kamus Tercümesi*, İstanbul 1304, I, 841.

⁷¹ Güç, Ahmet, “Ayet ve Hadisler Işığında Şeytan”, *Yeni Ümit Dergisi*, sy. 24, s. 34.

⁷² Ateş, Süleyman, “Şeytan”, *Kur’ân Ansiklopedisi*, İstanbul ty., XIX, 342.

⁷³ Bk. Kehf, 18/50.

sürerek, bu secde emrini yerine getirmedir. Bunun üzerine Allâh (cc), Azazil'i cennetten kovdu ve ismini de İblîs'e çevirdi.⁷⁴

Yahudi geleneğinde Azazel'den, ilk insan olan Âdem, Tanrı'ya ve cennetteki diğer varlıklara arz edildiğinde, Tanrı'nın emriyle Âdem'e secde etmeyi kabul etmeyen bir melek diye söz edilmiştir.⁷⁵ Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında Azazel, Azael, Hazazel şeklinde geçen bu kelimeye Kur'an'da ve sahih hadis kitaplarında rastlanmaz. İbn Kuteybe, Azazil'i İblîs'in isimlerinden birisi olarak açıklamıştır.⁷⁶ Hallac-ı Mansur'a göre de Azazil, Âdem'e secde etmediği için lanetlenmiş ve azledilmiştir. Önceleri gökte meleklerle iyi, güzel şeylerden bahsederken sonra bu isyankâr tutumu yüzünden itibarını kaybetmiş olduğu için kendisine bu isim verilmiştir.⁷⁷ Diğer Müslüman yazarlara göre de Azazil; İblîs ve şeytan kelimeleriyle belirtilen varlığın bir adıdır.⁷⁸

Azazel, Enok'un (İdris) Kitabı'nda, Allâh'ın rahmetinden kovulan 200 kadar meleğin elebaşlarından biri olarak zikredilmiştir. O, erkeklere kılıç ve kalkan yapmayı; kadınlara ise süslü giyinmeyi ve göz kapaklarını güzelleştirme sanatını öğretmiştir.⁷⁹

2.İblîs: Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Azazil, Âdem'e secde etmeyi kabul etmediği andan itibaren, "hayırdan umudunu kesmiş, pişmanlık ve üzüntü duyan" anlamında "İblîs" adını almıştır. Kur'an-ı Kerim'de Âdem'e secde söz konusu olan bütün âyetlerde özellikle "İblîs" kelimesinin kullanılmış olması, bunun böyle olduğunu göstermektedir.⁸⁰

3-Şeytan: İblis, Âdem'e secde etmeyişi gerekece olarak; "beni dumansız ateşten, onu ise çamurdan yarattın"⁸¹ diyerek, hükümsüz bir bahane ve kendisine göre geçerli bir gerekece gösterdiği ve Âdem'i cennetten çıkarmaya çalıştığı andan itibaren de "şeytan" adını almıştır. G. Davidson'un belirttiğine göre, şeytan'ın, Âdem'e secde etmeyi kabul etmeyişi ve "kendisinin dumansız ateşten, Âdem'in de çamurdan yaratılmış olma"

⁷⁴ Davidson, Gustave, *A Dictionary of Angels*, U.S.A 1968, s. 63.

⁷⁵ Davidson, s. 63.

⁷⁶ Bk. *el-Maârif*, Beyrut 1390/1970, s. 8; ayrıca bk. İbn Manzur, *Lisânü'l- a'rab*, Beyrut, ts. VI, 29.

⁷⁷ Hallac-ı Mansur, *Kitâbü't-Tevâsin* (çev. Y. Nuri Öztürk), İstanbul 1976, s. 109.

⁷⁸ Tümer, Günay, "Azazil", *Şamil İA*, İstanbul 1990, I, 185.

⁷⁹ Davidson, s. 63.

⁸⁰ Bk. Bakara, 2/34; A'raf, 7/11; Hicr, 15/31-32; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116; Şuarâ, 26/95; Sebe, 34/20; Sâd, 38/74-75.

⁸¹ Bk. Â'raf, 7/12; Sâd, 38/76.

bahanesindeki asıl vurgulamak istediği şey; ateşten yaratılanın ölümsüz, çamurdan yaratılanın ise ölümlü olacağı düşüncesidir.⁸²

Görüldüğü gibi “İblis” ve “Şeytan” isimleri, davranışına paralel olarak, ona sonradan verilmiştir. Binaenaleyh, Kur’an-ı Kerim’de, Allâh’ın huzurundan kovuluşundan itibaren bütün âyetlerde ısrarla “şeytan” isminin kullanılmış olması,⁸³ şeytanın aynı zamanda kötülüğün de müşahhas sembolü haline geldiğini göstermektedir.

Kötülük anlamında ele alındığı zaman –yaratıldığı cevherden bağımsız düşünürsek- * ne cin ne de iblis fitrat açısından şeytan olarak yaratılmamıştır.⁸⁴ Başlangıçta tevhid doğrultusunda hareket eden varlıklardır. İsyan edenler bu özelliklerini kaybettiler ve kötü ruhun, kötü birinin, kötülüğe teşvik edenin, kötülüğün temsilcisinin, karanlık ve delâletin önderinin sembolü veya Allâh’ın ve O’nu seven, O’na kullukta bulunan herkesin büyük düşmanınının müşahhaslaştırılmış şekli oldular.⁸⁵ Nitekim Eski Araplarda insanlar kötü bir iş yaptıklarında “تَشِيْطُنَ الرَّجُلُ” *teşeytaner-recul* şeytanlaşmış adam olarak kullanılırdı.⁸⁶ Kur’an-ı Kerim bu manada şeytan kelimesini çoğunlukla İblis ve askerleri için kullanır.⁸⁷ İbn Esîr⁸⁸ ve Zemahşerî’ye (v. 538/1144)⁸⁹ göre de iblis cinlerin kâfir olanlarına denir.

Meşhur dilcilerden Ragıp el-İsfehânî (v. 502/1108) şeytanın terim anlamını açıklarken, Âdem’e secde etmekten imtina etmiş mel’ûn İblis’e şeytan dendiği gibi inatçı ve azgın olan insan, cin ve hayvanlara da bu ismin kullanıldığını zikreder.⁹⁰ Cevherî (v. 400/1009) de insan ve cinlerden Allah’a (cc) karşı gelen her âsîyi şeytan olarak

⁸² Davidson, s. 63, 261.

⁸³ Kur’an’da “Şeytan” isminin geçtiği âyetler için bk. Abdülbaki, M. Fuad, *el-Mu’cemü’l-Müfhehes li-Elfâzı’l-Kur’ani’l-Kerim*, İstanbul, ts., s. 382-383.

* Yaratıldıkları cevher açısından bakıldığında melekler nurdan, insanlar topraktan, (Âl-i İmâsn, 3/59; Kehf, 18/57; Hac, 22/5; Fâtır, 35/11; Cinler ise dumansız ateşten (Rahman, 55/15); veya zehirli ateşten (Hicr, 15/27) yaratılmışlardır.

⁸⁴ Faruk Desûkî, *el-İnsan ve ‘ş-Şeytan*, Dâr’ud-Da’ve, İskenderiye, ts., s. 119.

⁸⁵ Çoban, s. 21

⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Â‘rab*, “ş-t-n”, IV, 2265.

⁸⁷ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, I, 362.

⁸⁸ Mübârek b. Muhammed b. Abdi’l-Kerim İbn Esîr, *en-Nihâye fi Garibi’l-Hadis* 3. bs., yy. 2009, I, 156.

⁸⁹ Ebü’l-Kâsim Cârullah Mahmûd b. Ömer b Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Kavamızı’t-Tenzil ve U’yünü’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, Beyrut ty., I, s. 273.

⁹⁰ İsfehânî, *Müfredât*, “ş-t-n” md., s. 454.

gördüğünü kaydeder.⁹¹ Cürçânî (v. 816/1413) şeytan kavramını “*saptırıcı bütün varlıkları isimlendirmek için kullanılan umûmî bir terim*” şeklinde tarif eder.⁹²

Tarih boyunca İslam âlimleri şeytanın varlığını kabul etmekle beraber bir bedene sahip bulunup bulunmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela Mu'tezilîlerin teşkil ettiği bir grup kelâm âlimi bedensiz hayatın mümkün olamayacağını dolayısıyla da şeytanın bir bedene sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. İçinde İbn Sina gibi âlimlerin bulunduğu bir grup ise şeytanın cisim ve cisme hulûl etmiş bir varlık olmayıp mücerret bir nefisten (ruhanî cevher) ibaret olduğunu serdetmektedir.⁹³

Ehl-i sünnet kelâmcıları şeytanın çeşitli şekillere bürünüp insanlara görünebilmesinin önünde her hangi bir engelin bulunmadığını kabul ederler. Nitekim Gazzâlî şeytanın hem gerçek hem de temessülî bir varlık olduğunu, temessülî yönüne her insanın muttali olabileceğini öne sürerken gerçek yönüne ise ancak nübüvvet nuruyla muttali olunabileceğini savunmaktadır. Mutezile bu görüşe karşı çıkarak şeytanın asla görünemeyeceğini iddia eder.⁹⁴

1.3. Kötülük Problemi ve Şeytan

Kötülük, düşünce tarihinde şahit olunan en ilginç konulardan birisidir. Zira bazı dinlerde şeytan yerine kötülük, bazen de kötülük yerine şeytanın kullanıldığı görülür. Bu durum beraberinde “*Şeytanın bir varlık mı yoksa kötülüğün nitelendirilmesinde kullanılan bir kavram mı?*” tartışmasını getirmiştir.⁹⁵ Nitekim kavramın tamamen kötülükle ilişkilendirilip simgesi haline getirildiği ve düalist bir yaklaşımla ele alındığı din ve medeniyetlerde şeytan ile ilgili inançlar bir anti-tanrı kültü meydana getirmiştir. Zira habis, kötü, sevgiden arınmış, mel'un ve hatta kötülüğün bizzat kendisi olan bir tanrı algısı bir dönemin şeytan algısını oluşturmuştur.⁹⁶

⁹¹ Cevherî, *es-Sıhah*, “ş-t-n”, V, 2144.

⁹² Ebu'l-Hasen Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *et-Ta'rifat*, Beyrut 1983, s. 60.

⁹³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (nşr. Muast Sülün), İstanbul 2007, IX, 70; Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an'il-azîm*, Beyrut 1385/1966, IV, 396.

⁹⁴ Çelebi, “Şeytan”, *DİA*, XXXIX, 101.

⁹⁵ Caymaz, Enes, *Kur'an'da İnsan Şeytan İlişkisi ve Bu İlişkinin Tarihi Seriveni* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), K.Maraş S.İmam Üniversitesi S.B.E., Eylül 2007, s. 1.

⁹⁶ Russel, J. Burton, *Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan* (çev. Nuri Plümer), Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s. 11.

Daha önce Eski Ahid’de kötü ruhlar olarak kendisinden bahsedilen şeytan, ilk defa Zekeriyya (m.ö. 519) ve Eyüb’ün (m.ö. 460) Kitapları’nda yer almıştır.⁹⁷ Şeytan, Eyüb 1/6 vd. “iftiracı” olarak takdim edilmiştir. “İftiracı” kelimesinin karşılığı da “Devil”dir. Yunanca “diabolos”tan türeyen ve “iftira eden (slanderer)” anlamına gelen “Devil” kelimesi, “kötünün” müşahhas hale getirildiğini göstermektedir.⁹⁸ Dolayısıyla şeytanın “iftiracı birisi” olarak Eyüb’ün Kitabı’nda kazanmış olduğu “kötü” özellik, beraberinde “Devil” kavramını getirmiş ve bu kavram da dünyanın tanrısal yaratılışa dayanılarak açıklanması ve kötülüğün kaynağı problemini ortaya çıkaran ilâhi takdir veya Tanrı inayeti anlayışına sebebiyet vermiştir. Böylece “kötülüğün kaynağı” problemi gündeme gelmiştir.⁹⁹

Eyüb’ün Kitabı’nda şeytanın üstlenmiş olduğu “kötü” rolle ortaya çıkan ve özellikle Zerdüştilik v.b dinlerde geliştirilen düalizm teriminin iki anlamda kullanıldığı görülmektedir:

1-Metafiziki Düalizm: Bu, “hakikatin” iki çeşitten ibaret olduğuna veya dünyayı kontrol eden iki asli gücün etkisi altında bulunduğuna inançtır. Monizm’in karşıtı olan metafiziki düalizm maddeyi ruhun karşısına koyar ve Dünya’yı iyi-kötü prensiplerin mücadele yeri olarak görür. Zaten Düalistik dinî anlayış da, ebedi olarak birbiriyle mücadele eden iki prensibe inancı ihtiva eder. Biraz değiştirilmiş düalist anlayışı benimseyenler ise, Tanrı’nın; iyi ve kötü niyetler taşıyan kararsız bir tabiata sahip olduğunu iddia eder.

2- İnsan Görüşü: Bu görüşe göre ise insan; et veya beden gibi fizikî ve akıl, ruh, can gibi aklî veya ruhî iki esastan müteşekkildir.¹⁰⁰

Birinci şıkkın klasik örneği Zerdüştilik’tir. Fakat Zerdüş, eski bir Hint-İran tanrısı düşüncesini –karmaşık bir tabiata sahip olduğu için- birbiriyle çarpışan iki prensibe ayırmıştır. Mesela Varuna-Mitra, Zurvan-Vayu gibi. Aynı şekilde Hinduizm’de Şiva ve Vişnu, karışık duygular beslerler. Bu özelliklerinden dolayı da hem yaratıcı hem de yok

⁹⁷ Bk. Zekeriyya, 3/1-2; Eyüb, 1/6-12.

⁹⁸ Güç, Ahmet, *Satanizm*, D.İ.B. Yay., Ankara 2004, 2. bs., s. 24.

⁹⁹ Güç, *Satanizm*, 25.

¹⁰⁰ Düalizmin çeşitleri ve düalist dinler hakkında geniş bilgi için bk. Eliade, Mircea-Couliano, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü* (çev. Ali Erbaş), İstanbul 1997, s. 83-89.

edicidirler. İşte Yahve de esas itibariyle birbirine zıt sıfatları taşıyan bir özelliğe sahiptir.¹⁰¹

Yahudiliğin, şeytan düşüncesi vasıtasıyla iyilik prensibine Sürgün'den sonra İran tesiriyle sahip olduğu ihtimaldir. Ancak bu şeytan anlayışı, Zerdüştiler'de olduğu gibi, sonunda İyi Kötü'ye veya Tanrı şeytana galip geleceğine inanıldığından, mantıklı olarak birbirini tutan bir şeytan anlayışı değildi. Diğer taraftan Hıristiyanlık, şeytanı İsa'nın gelişine kadar¹⁰² aktif kabul ederek, Yahudilik'teki bu şeytan anlayışını biraz değiştirilmiş şekliyle benimsemiştir.¹⁰³

Eski Mısır'da yeni başlayan bir şeytan anlayışı aynı şekilde düalizmin birinci şikkına uygun düşecek şekildedir. Zira bu anlayışta, şeytanın dünyanın kararsız ve karışık tecrübesine karşı insanın reaksiyonunu temsil ettiği inancı vardır. Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, biraz değiştirilmiş bir şeytan anlayışıyla, İyi'nin sonunda zafere ulaşacağı umudu yansıtılmak istenmiştir.¹⁰⁴

Düalizm'in ikinci türü ilk defa, Hinduzim'in kutsal metinleri arasında yer alan Upanişadlar'da, Samsara¹⁰⁵ düşüncesinde ortaya çıkmıştır. Batıda ise Plato tarafından geliştirilmiş olup ilk defa altıncı asırda Fisagorculuk ve Orfizim'de göze çarpar. Bu Düalizm türü Orfik tabirle kısaca: “soma” (beden)”, “sema (bir mezar)” anlamında ifade edilmiştir.* Bu düşünce Diaspora¹⁰⁶ Yahudileri'ni, özellikle de Philo'yu etkilemiş ve

¹⁰¹ Bk. İşaya, 45/7.

¹⁰²Yeni Ahid'de konu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: “Günah işleyen İblis'tendir, çünkü İblis başlangıçtan beri günah işliyor. Bunun için Allâh'ın Oğlu, İblis'in işlerini çözsün diye izhar olundu” (bk. Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 3/8).

¹⁰³ Güç, *Satanizm*, s. 26.

¹⁰⁴ Zerdüştilik'te düalist anlayış hakkında geniş bilgi için bk. Elade-Couliano, s. 304-308; Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998, s. 252-253.

¹⁰⁵ Samsara; Hint düşüncesinde, Karma doktrinine tâbi olarak ruhun sürekli bir ruh göçü kısır döngüsünde olması durumudur. (Bk. Gündüz, s. 331)

* Orfizim m.ö. 6 veya 7. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Esas olarak ruhun (psyché) kaderi ile ilgilenmiştir. Homerik bakış açısının aksine, Orfizim'de ruh, dâhili aslı bir öz ve tabiatı gereği ölümsüz olarak kabul edilmiştir. İnsan tabiatının ikili yapısı Dionysos-Zagreus (Zeus'un oğlu) mitinde açıklanmıştır. Tanrısal çocuğu (Zeus'un oğlunu) öldüren ve yiyen kötü Titanlar (Titan, Yunan mitolojisinde muazzam kuvvet ve kabiliyeti olan kimse demektir.) Zeus tarafından öldürülmüşler ve onların küllerinden insanlık; tanrısal Dionisian elementle (ruh) Titanik maddi elementten (beden) oluşturulmuş ikili bir tabiata sahip olarak yaratılmıştır. Böylece Plato'ya göre Orfikler bedene (soma) ruhun mezarı (sema) adını vermişlerdir. Soma, Sema; Yunanca, “beden hapisanedir” anlamına gelmektedir. Yani, nur dünyasına ait olan ruh, karanlık dünyasına ait olan maddi vücutta mahpus kalmış olup ancak ölüm vasıtasıyla kurtulabilir. Orfizim'de ilk defa bu kelimelerle ifade edilen bu düşünce, hemen hemen bütün mistik dinlerde önemli bir yer işgal etmektedir. Orfizim'in Fisagorculuk'la ve muhtemelen Gnostisizm'le de bazı ortak yönleri vardır. Bk. Brandon, S. G. F., *A Dictionary of Compaastive Religion*, London 1971, s. 482.

¹⁰⁶ Diaspora (Sürgün, dağılma); Yahudiler'in genellikle tutsaklık, sürgün ve bazan da seyahat ve benzeri sebeplerle Filistin bölgesinden ayrılarak başka bölgelerde yaşamaya başlamaları demektir. Diaspora, m.ö. 721'de İsrâil

Pavlusçu öğretide ve Gnostisizm’de yansıtılmıştır. Hıristiyanlığın insan doktrini, Yahudiliğin psiko-fizik bir organizma olarak insan geleneği ile Orpheo-Platonik görüş açısındaki uzlaşmayı temsil eder. Düalizm’in ikinci şikkının en aşırı ve son şekli Maniheizm’de görülür.¹⁰⁷ Düalizm’in bu şekli bedeni her zaman kötü veya ruhu kirletici olarak görmüştür. Bu düşünce genellikle ruhun bir vücuttan diğerine geçişi inancının da temelini teşkil etmiştir.¹⁰⁸

Hıristiyan teologlar genellikle Tanrı’nın “iyiliği”ni, O’nun “her şeye gücünün yetmesi” ile uzlaştırmaya özen göstermişler ve daima bu problemin insan aklı ile çözülemeyeceğini kabul ettikleri için bu konudaki çabalarına son vermişlerdir. İslam Dini’nde de kötülük ve iyiliğin Allâh’ın (cc) iradesinin sonucu olduğu kabul edilmiştir. Budizm’de ise tüm varlığın kötü olduğu ve nihai mutluluğun hayat tekerleğinden kurtulup Nirvana’ya¹⁰⁹ ulaşmakla elde edilebileceği iddia edilmiştir. Hindular da, Budistler’le paylaşmış oldukları Karma¹¹⁰ doktrinine göre bir kimsenin şimdiki hayatta biçtiği şeyin, daha önceki hayatta ekmiş olduğunun sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zerdüştilik ve Maniheizm gibi düalist anlayışı benimseyen dinler, iki tanrı veya iki prensibin; daha doğrusu biri iyilikten diğeri de kötülükten olmak üzere, her şeyden sorumlu olduğu ve sonunda iyinin kötüye galip geleceği doktrini ile bu iyilik ve kötülük problemini çözmüşlerdir. Evrim teorisi taraftarları da, insanlığın asırlar içerisinde ortaya çıktığı şartları düşünerek, “kötülük problemi” diye bir şeyin olmadığını söylemişlerdir.¹¹¹

krallığının ve Samarya’nın Asurlular’ca yerle bir edilmesiyle başlamışsa da, asıl Diaspora m.ö. 586’da Babil Kralı II. Nabukadnezar’ın Yahuda’yı ve Kudüs’ü yakıp yıkmasıyla meydana gelmiştir. Bk. Gündüz, s. 95.

¹⁰⁷ Maniheizm; Mani (m.s. 215-275) tarafından kurulmuş, esas olarak düalistik bir yapıya sahip bir dindir. Mani’nin sistemi genelde uzlaştırmacı idi. Fakat esas olarak Zerdüştiliğin, Aydınlık’la Karanlık arasındaki kozmik mücadeleden oluşan düalist anlayışından çıkarılmıştır. Bu düalist anlayış Gnostisizm türü insan doktrininde yansıtılmıştır. Bu doktrin, başlangıçta Işık zerreciklerinin maddi bedenlerde hapsedilmesi sebebiyle insanın maruz kaldığı ızdırıp verici durumu açıklamıştır. Bk. Brandon, s. 425.

¹⁰⁸ Brandon, s. 250.

¹⁰⁹ Nirvana (Nibbana); Budizm’e göre aydınlanmış ruhun tekrar tekrar vücut bulan (dünyaya gelme) kısır döngüsünden kurtulması, buna son vermesi demektir. Nirvana, Hinayana mezhebine göre yokluk anlamına gelir. Mahayana ekolü ise onu, ruhun kavuştuğu metafizik bir mutluluk olarak algılar. Bk. Gündüz, s. 286.

¹¹⁰ Karma; Hinduizm’in temel öğretilerinden birisi olan Karma doktrini, acımasızca işleyen ahlak kuralı olarak değerlendirilmektedir. Karma, kısaca “ne yaparsan karşılığını görürsün” anlayışına yönelik evrensel bir sistemdir. Kast sistemini ve ruh göçüne inancı esas alan Hinduizm’e göre bütün varlıklar sürdürdükleri hayatta ortaya koydukları performansla bir sonraki yaşam biçimlerini tayin ederler. Geniş bilgi için bk. Gündüz, s. 213.

¹¹¹ Pike, s. 148.

1.4. Kur'an ve Hadislere Göre Şeytanın Özellikleri

Âyetlerde şeytanın, insanı aldatan,¹¹² doğru yoldan uzaklaştıran,¹¹³ aralarını bozan,¹¹⁴ Allâh'ı unutturan,¹¹⁵ kötü amelleri süsleyip iyi gösteren,¹¹⁶ riyâkarlık ve felsefe yapan,¹¹⁷ insanların dinden uzaklaşmasını isteyen¹¹⁸ bir varlık olduğu belirtilmekte, izinden gidilmemesi,¹¹⁹ şerrinden Allâh'a (cc) sığınılması¹²⁰ emrolunmaktadır.

Kur'an'a göre şeytanın, Allâh'ın (cc) birçok hikmete mebnî yaratmış olduğu bir varlık olduğu,¹²¹ Allâh'a (cc) karşı nankörlük ettiği anlatılmakta¹²² ve haksız kazanç elde ederek haram lokma¹²³ ve faiz yeme,¹²⁴ insanların birbirlerine güzel söz söylememeleri sebebiyle sosyal ilişkileri bozma,¹²⁵ körü körüne ataları taklît etme,¹²⁶ haberin kaynağını araştırmadan yalan yanlış toplum içinde yayma,¹²⁷ gereksiz yere saçıp savurarak israf etme,¹²⁸ bilgisizce tartışma,¹²⁹ barışı bozma,¹³⁰ homoseksüellik,¹³¹ lezbiyenlik,¹³² zina¹³³ gibi eylemlerle cinsel sapkınlıkta bulunma,¹³⁴ gösteriş için yardım etme¹³⁵ gibi daha çok sosyal ilişkiler üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İçki içme ve Kumar oynamaya yöneltme,¹³⁶ cimriliğe sürüklenme¹³⁷ v.b sosyal alanda doğrudan gerçekleşen eylemler üzerinde de şeytanın telkinlerine Kur'an'da dikkat

¹¹² Nisâ, 4/120; İsrâ, 17/64; Muhammed, 47/25.

¹¹³ Nisâ, 4/60; Neml 27/24; Ankebût, 29/38.

¹¹⁴ Mâide, 15/91; Yusuf, 12/100; İsrâ, 17/53.

¹¹⁵ Mücadele, 58/19.

¹¹⁶ En'am, 6/43; Enfâl 8/48; Nahl, 16/63; Neml, 27/24; Ankebût, 29/38.

¹¹⁷ Bakara, 2/264.

¹¹⁸ Mücadele, 58/10.

¹¹⁹ Bakara, 2/169; En'am 6/142; Nûr 24/21.

¹²⁰ A'raf, 7/200; Nahl 16/98.

¹²¹ En'am, 6/112.

¹²² İsrâ, 17/27.

¹²³ Bakara, 2/168.

¹²⁴ Bakara, 2/275.

¹²⁵ İsrâ, 17/53.

¹²⁶ Lokman, 31/21-22.

¹²⁷ Nisâ, 4/83.

¹²⁸ İsrâ, 17/27.

¹²⁹ Hac, 22/3,4.

¹³⁰ Bakara, 2/208.

¹³¹ A'raf, 7/55; Neml 27/55.

¹³² Nisa, 4/15.

¹³³ İsrâ, 17/32.

¹³⁴ Bakara, 2/268; Nur 24/21.

¹³⁵ Nisa, 4/38,39.

¹³⁶ Mâide, 5/90,91.

¹³⁷ Bakara, 2/268.

çekilmektedir.¹³⁸

Hadislerde ise Kur'an'da olduğu gibi şeytanın ontolojik olarak nev-i şahsına münhasır özellikleri hakkında bir bilgi ile karşılaşılmamaktadır. O, daha çok temsîl ettiği kötülük kavramı üzerinden tanıtılmaktadır. Mesela insanın sosyal hayatta diğer insanlarla olan ilişkilerinde, Allah (cc) tarafından yasaklanan, toplumca hoş karşılanmayan davranışların, muamelelerin, eylemlerin şeytan ile irtibatlandırıldığı görülmektedir. Nitekim faizcilik, karaborsacılık ve haksız rekabetin çokça başvurulabileceği çarşı ve pazarlarda yapılacak alışverişlerde şeytanın hazır bulunabileceği,¹³⁹ toplumu felakete götüren ve aynı zamanda bütün kötülüklerin kaynağı olan içki içmenin şeytanın işlerinden çirkin bir davranış olduğu,¹⁴⁰ dolayısıyla üzüm ve hurma şıralarının pekmez haline gelip şeytanın payı olan müskirât özelliği gidinceye kadar kaynatılması gerektiği,¹⁴¹ içki içmek gibi günaha mübtelâ olmuş kişilere bedduâ ederek şeytana yardımcı olunmaması gerektiği¹⁴² açıklanmıştır. Şeytan ile ilgili hadislerde daha birçok özellik zikredilmektedir. Konu, ilgili başlıklar altında daha detaylı ele alınacağından burada sadece birkaç örnekle yetinilmiştir.

1.5. Dinlerde Şeytan İnancı

Şeytan ve şeytan ile ilgili inançlara hemen hemen her kültürde, her toplumda rastlamak mümkündür. Fakat bu inançların mahiyetleri, kültürden kültüre toplumdan topluma farklılık arz eder. Nitekim şeytan mitolojilerde* kendini Prometheus, Lucifer, Satan şeklinde gösterirken; Babil, Yunan mitolojisi, Hıristiyanlık, Budizm ve Musevilik gibi bazı din ve yerleşik inanç sistemlerinde daha farklı algılarla kendini gösterir. Bununla beraber ister modern algıda ister mitolojide olsun bütün inanç sistemlerinde hatta satanizmde dâhi şeytan hakkında hâkim olan düşünce, onun bir takım olağanüstü güçlere sahip, insanları doğru yoldan saptırmaya çalışan varlık olmasıdır.¹⁴³

¹³⁸ Geniş bilgi için bk. Bulat, Elif, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Şeytan* s. 136-152.

¹³⁹ Tirmizî, *Buyû* 4.

¹⁴⁰ İmam Mâlik, *Muvattâ, Eşribe*, 5.

¹⁴¹ Nesâî, *Eşribe*, 53.

¹⁴² Buhârî, *Hudûd*, 4,5; Ebû Dâvud, *Hudûd*, 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 300.

* Mitoloji (Mythology, söylene bilim), Toplumun ve dünyanın menşei ve mukadderâtı ile ilgili, oluşturamı belli olmayan anlatımlardır. Geniş bilgi için bk., Kılıç, Sadık, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, Nil Yay., İzmir 1993, s. 2-3.

¹⁴³ Günay, Nasuh, "Arayışlar", *İnsan Bilimleri Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1, Sy. 2, 1999/2, s. 111-128

Bu başlıkta daha önce bu alanda çalışmaların yapılmış olması da göz önüne alınarak kısaca bölgesel bazı din ve mitolojilerde şeytan inancı ele alınacaktır.

1.5.1. İlkel Dinlerde ve Mitolojilerde Şeytan

Dinler tarihçisi ve antropologlarca sıkça yapılan “ilkel ve ilkel olmayan dinler” tasnifi bugünün modern düşüncesi ve yaşamı ile geçmişi tanımlamanın bir çabası gibi görünmektedir. İlkel ve modern dönemler, çeşitli insani-sosyal gelişim parametreleriyle oluşturulmuş tasniflerdir. Öyle anlaşılıyor ki bu tasnifin sebeplerinden biri de dinler tarihinde yer alan bazı inanç sistemlerinin bugünün ilkel toplumlarında da varolmasıdır. Zira totemizm, animizm ve atalar kültü gibi inançlar yarı yerleşik, az gelişmiş ve avcılık-toplayıcılığın hâkim olduğu ilkel toplulukların dinleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu inançlar bugünün insanının deyişine göre ilkel olabileceği gibi mitoloji de olabilir.¹⁴⁴

İlkel dinlerde şeytan genelde Tanrı'nın bir muadili olduğu kabul edilir. Yani birçok durumda şeytan, tanrıya yakın güce sahip bir varlık konumundadır. Herhâlıkarda birbirini yenmeye çalışan iki hasım gibi daima bir biri ile mücadele içindedir.

Bu bağlamda meseleye açıklık getirme maksadıyla ilkel dönem dinlerinden olduğu kabul edilen Animizm ve Totemizm'in mahiyetini ve bu mahiyetle kötülüğe ve şeytana atfedilen değerden kısaca bahsedelim.

Animizm* dar anlamda ruh hakkındaki tasavvurlarla, geniş anlamda ise spiritüel varlıklarla ilgili bir teoridir. Bu terimin ortaya atılma nedeni, bilinen, kaybolmuş veya hâlâ var olan ilkel kavimlerin garip doğa ve dünya anlayışlarına yönelik bilgilerdir. Bu anlayışa göre, dünya, insanlara iyilik ve kötülük yapmak isteyen çok sayıda ruhî, tinsel varlıklarla doludur. Doğa olayları bu varlıklara ve şeytanlara atfedilip, bunların her şeyi canlandırdığına inanılırdı.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Bulat, s. 20.

* Animizm, eski bir zihinsel yansıtmaya dayalı olup ilkel insanı tehdit eden şeytani güçlerin varlığına inanılan bir dindir. Köse, Ali, *Freud ve Din*, İstanbul 2000, İz Yay., s. 100.

¹⁴⁵ Freud, Sigmund, *Totem ve Tabu*, (çev. K. Sahir Sel), İstanbul 2002, Sosyal Yay., s. 107-108.

İlk din olarak ortaya çıktığı düşünülen Animizm, ruhları iyi ve kötü diye ikiye ayırır. Sonra da kötü kabul edilen ruhları şeytanî bir güç sayarak tabulaştırır.¹⁴⁶ Animizm aynı zamanda ilkel dinler içerisinde doğaüstü varlıklara inancın en yaygın olduğu bir din olarak doğadaki tüm varlıkların ruhları olduğunu kabul eder ve tâbiat varlıklarının şuurlu bir yaşayış içinde oldukları inancını da kapsar. Animizm’de ruhlar Tanrılardan daha önce gelir.¹⁴⁷

Adına klan denen bir insan topluluğunun kökeninin kutsal varlık veya nesnelere bağlayarak, insanın soyunun bunlardan geldiğine inanılan Totemizm de ilkel dönem dinlerinden kabul edilir.¹⁴⁸ Bu inanç sisteminde mana inancı dışında bir de tabu fikri vardır. Bir kısım fiil ve nesnelere yasaklama getiren bu anlayış, tabu ihlalinde, kötü ruhlarla cezalandırma yapılacağına dair inancı kapsamaktadır.¹⁴⁹ Tabu, şeytanî güçlerin etkisinden dolayı duyulan korkudur. Zira tabunun amaçlarından biri, insanları şeytanların gücünden korumaktır.¹⁵⁰ Şeytan çıkarma, şeytanı kovma gibi törenler, şeytan maskeleri ile gerçekleştirilir ve şeytan uzak adalarda yaşayan bir varlık olarak, ilkel kavimlerin dinsel hayatında kendine yer bulur. Nitekim Pasifik’teki Papua Yeni Gine yakınlarında yer alan Trobriano adalarında yaşayan ilkel topluluklarda bu tür ayinlere rastlamak mümkündür.¹⁵¹

Netice olarak ilkel insanların dinsel inanış ve düşüncesinde ve bunun yansıması olan sosyal yaşamlarında kötülüklerin sebebi olarak gördükleri kötü bir ruh veya gücün varlığına inandıkları ve ondan korunmak için eylemler yaptığı şeklindeki bilgiler, bu kötü ruh veya kuvvetin şeytan olabileceği fikrini vermektedir.

1.5.2. Bazı Bölgesel Din ve İnançlarda Şeytan

İlkel dinlerde şeytan konusu anlatıldıktan sonra Mısır, Hint, Çin vb. diğer bazı bölgesel din ve inançlarda şeytan konusu bu başlıkta kısaca ele alınacaktır. Cahiliye dönemi diye adlandırılan İslam öncesi Mekke toplumunda şeytan konusu ise ayrı bir başlık altında

¹⁴⁶ Doğrul, Ö.Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul 1963, s. 16.

¹⁴⁷ Haviland, W. A. , *Kültürel Antropoloji* (çev. Hüsamettin inanç- Seda Çiftçi), İstanbul 2002, Kaknüs Yay., s. 415.

¹⁴⁸ Challey, Felicien, *Dinler Tarihi*, (çev. Samih Tiryakioğlu), İstanbul 1960, Varlık Yay., s. 9.

¹⁴⁹ Challey, s. 12-13.

¹⁵⁰ Freud, s. 37-42.

¹⁵¹ Messaïde, Gerald, *Şeytan'ın Genel Tarihi* (çev. Işık Ergüden), İstanbul 1998, Kabalcı Yay., s. 44.

ele alınarak o günün toplumunda inanılan şeytanın, hadislerde geçen şeytan ifadelerine yansması veya tesiri değerlendirilecektir.

Mısır ve Bâbil toplumlarında bir Tanrı-şeytan inancı mevcuttu. Bâbilliler, bütün felâketleri yeryüzünü dolduran cinlerin insanlara musallat kıldıklarına inanırlardı.¹⁵²

Mısır'da bir zaman çok tanrılı dinî anlayış yaygınken daha sonraki zamanlarda tek tanrılı dini anlayış bunun yerini almış, fakat bu durum bir zaman sonra yerini tekrar çok tanrılı dinî anlayışa bırakmıştır.¹⁵³ Mısırlı'lar da her şeyde kendilerine musallat olan bir ruh bulunduğuna inanır ve inandığı bu Ruh'a derin saygı gösterirlerdi. Genel olarak Eski Mısır'daki şeytan telakkisini insanlara ve çevreye zarar veren cinler karşılıyordu.¹⁵⁴

Eski Mısır'da başta iyi bir tanrıyken daha sonra kötü bir tanrı haline gelen *Seth*'ten bahsedilir. Fakat insanların yapmış oldukları kötülüklerin bir varlık tarafından yaptırıldığına dair bir bilgiye rastlanılmaması, kötü olmakla beraber arasına iyilik yapmaya devam eden *Seth*'e şeytan denilemeyeceğini gösterir. Çünkü şeytan sadece kötülüğü temsil eder.¹⁵⁵

Hinduizm geçirdiği uzun tarihî süreçte dönem dönem çok tanrıcı (politeist), tekçi (monist) veya tek tanrıcı (monoteist) anlayışlardan birine, ikisine veya tamamına sahne olmuştu. Şeytan ve benzeri güçlerin varlığına ilişkin anlayışların da tanrı anlayışına paralel olarak şekillendiği görülür. Nitekim Hinduizm'in dinî metinlerinden biri olan *Upanişadlar*'da insanı felakete sürükleyen şeytan *Maya'dır*. Fakat *Maya*, diğer bir dinî metin olan *Vedalar*'daki gibi antropomorfik (toplum bilimcilik) veya theriomorfik (hem insan hem hayvan şekline girebilen varlık) nitelikleri olan bir varlık değil, insanın gerçek konusundaki bilgisizliği ve yanılığına delalet eden bir kavramdır. Bu dönemde, tıpkı tanrı kavramı gibi kötülüğün nedeni de soyut kavrama indirgenmiş bulunmaktadır.¹⁵⁶

¹⁵² Tuncer, Mustafa, "Kur'an'da Cin ve Şeytan" (Basılmamış Doktora Tezi), *OMÜİFD*, Samsun 1999, s. 5

¹⁵³ Bettany, G.T., *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (çev. A. Aydoğan), Say Yay., İstanbul 2005, s. 551-552.

¹⁵⁴ Doğrul, s. 36

¹⁵⁵ Caymaz, s. 5

¹⁵⁶ Yitik, Ali İhsan, *Hint Dinlerinde Şeytan, Miele ve Nihal* (inanç, kültür ve araştırmalar dergisi), sy.1, c.1, Aralık 2003, s. 48

Taoizmden kaynaklı olarak Çin inançlarında da cin ve diğer ruhanî varlıklar mevcuttu. Din adamları insanları kötülüklerden korumak için, tılsımlar ve okumalar gerçekleştirirdi. Bedenî ve ruhî hastalıkların sebebi ruhanî varlıklar görülürdü. Bu inançlarda kötü ruhlardan bahsedilmesi, mücerred bir şeytan ifadesinin önüne geçmiştir.¹⁵⁷

Türkler'in İslam'dan önce ruh, melek, şeytan gibi varlıklara inandıkları görülür. Denizler, göller, dağlar, her biri canlı nesne olarak kabul edilir. Dünyanın her tarafına yayılan bu nesnelere iyi ve kötü ruhlar olarak katagorize ederlerdi. İyi ruhlar tanrı Ülgen'in emrinde, kötü ruhlar ise tanrı Erlik'in emrinde, insanları etkilemek için hep birbirleriyle mücadele halindedir. Kötü ruhlar insanlara ve hayvanlara hastalık ve zarar vermek için uğraşırken, kötülüğün sebebi olan bu kötü ruhlar şaman tarafından insan bedeninden uzaklaştırılır.¹⁵⁸ Eski Türklerde şeytan yerine “Yek” kelimeleri kullanılırdı.¹⁵⁹

Yine Eski Türklerde şeytan, insana maddi ve manevî yönden zarar verebilmektedir. İnsan, şeytanın vermiş olduğu zararları tek başına def edemediği için kam (şaman) adı verilen kişilerden yardım ister. Kamlar da bu durumda kutsal ruhlardan yardım almakta ve kötü ruhların insan üzerindeki kötü etkilerini kutsal ruh sayesinde ortadan kaldırmaktadır.¹⁶⁰

Yunan, Roma, Maniheizm, Altay ve hatta Akad inançlarında da benzeri inanışlara rastlanması mümkündür. Nitekim bu medeniyetlerin cin türü varlıklara inandıkları ve bu varlıklara Yunan geleneğinde “*Daimon*”, Romalılarda “*Genuis*”, Maniheizm'de “*Aşkalun*”, Altay inançlarında “*Çor*”, Akadlar'da ise “*Lamassu*” adlarını verdikleri bilinmektedir. Bu varlıklar iyi ve kötü varlık olarak katagorize edilip birbiriyle sürekli mücadele eden iki düşman gibi kabul edilir.¹⁶¹

¹⁵⁷ Aslan, Abdulvehhap, *Kur'an'da Şeytan Terimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1999, s. 10.

¹⁵⁸ Aslan, s. 13.

¹⁵⁹ Tanyu, Hikmet, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tanrı İnancı*, İstanbul 1986, s. 109–116.

¹⁶⁰ Caymaz, s. 14.

¹⁶¹ Tuncer, s. 5.

Dünyada şeytana tapan bir mezhep¹⁶² olarak bilinen Yezidîlikte aynı şekilde şeytan, tevhîd'in babası gösterilerek ilâh mevkine konulup, tapınılan bir varlık haline getirilmiştir. Yezidîler şeytana *Melek Tavus* adını vermektedirler. Onlar *Hayır* ve *Şer Tanrısı* diye iki tanrı hayal ederler. *Hâlık-ı Küll*, hayırdır. Şeytan da şerdir. Buna rağmen şeytanı takdis ederler. Yezidîler tanrı olarak gördükleri şeytanı horoz olarak tasavvur ederler. Onu meleklerden üstün görür, hakkında kötü söz söylemeyi kesinlikle hoş karşılamazlar.¹⁶³

Bugün temelinde Yahudi-Hıristiyan geleneğine ve dini tahakkümüne, özellikle de Hıristiyanlığa karşı başlatılan bir reaksiyonun adı olan “satanizm”, dinin karşısında şeytanın temsil ettiği her şeyin yanında olma hareketidir. Satanist ise şeytana tapan, onun gücünü elde etmek için kurucuları tarafından tarihî süreç içinde ortaya konan dinsel amaçlı ritüelleri, ayinleri yerine getirmeye çalışan kişiye denir.¹⁶⁴

Akıl almaz faaliyetleriyle bazen gündemi meşgul eden bu akımın şeytan ile ilgili görüşlerine konumuzla alakalı olması hasebiyle kısaca değinmekte fayda vardır. Satanistler, şeytan konusunda iki gruba ayrılırlar. Birinci grubu şeytanın ruhsal bir varlık olarak mevcudiyetine inananlar oluşturur. Bunlar “teistik satanistler” diye adlandırılır. Çünkü iyilik tanrısına karşı, eşdeğer güçte ve önemde bir kötülük tanrısı olarak şeytanı görürler. Bunlardan bazıları Lucifer'i, İsa'nın büyük kardeşi ve tanrının diğer bir oğlu olarak kabul ederler. İkinci grup ise, şeytanın ruhsal bir varlık olduğunu kabul etmeyen ve şeytanı sadece sembol olarak gören satanistlerdir. Bunlar “ateistik satanistler”dir. Nitekim modern satanizm, şeytanı bir varlık olarak kabul etmez.*

¹⁶² Geniş Bilgi İçin bk. Aydın, Mehmet “*Yezîdilerin İnanç Esasları*”, *AÜİFD*, 1978, sy. 23, s. 360

¹⁶³ Bk. Çelebi, *İslam İtikadında Şeytan Anlayışı*, s. 30.

¹⁶⁴ Güç, Ahmet, *Satanizm*, D.İ.B. Yay., Ankara 2004, s. 48.

* Bugün Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda, Avustralya, Kanada gibi devletlerde teşkilatlarıyla, Dünya'da ise internet üzerinden mesajlarıyla düşüncelerini yaymaya çalışan satanistler, her ne kadar çalışmalarını, *Anton La Vey*'in 1966 yılında kurduğu Church of Satan doğrultusunda yapsalar da aslında satanist fikirlerin daha öncesine, bin yıllarına dayandığı söylenir. Nitekim Batı'da ilk defa o yıllarda ortaya çıkan “*Kara Ayin*” kutlamaları, bugünkü satanistlerin ayinleriyle bir paralellik arz eder. Geniş bilgi için bk. Günay, Nasuh, *Şeytana Tapmada Modern Yol Satanizm*, Arayışlar -İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi-, sy. 2, 1992/2.

1.5.3. Cahiliye Döneminde Şeytan

Cahiliye Arapları melekler dâhil görülmeyen tüm varlıklara cin adını verirlerdi.¹⁶⁵ Zira Kur'ân, müşrik arapların melekleri, Allah'ın kızları saydıklarını,¹⁶⁶ Allah ile cinler arasında nesep yakınlığı kurduklarını¹⁶⁷ haber vermektedir. Hatta bazılarınca, cinlerin ilah olarak kabul edildiği de bir gerçektir. Diğer ilahlardan daha çok onlara yakınlık gösteriyorlar ve bu yolla onları kendi hizmetlerine alabileceklerine inanıyorlardı.¹⁶⁸

Dolayısıyla şeytan, İslâm öncesi Arap toplumunda mevcut olan bir kavramdı. Bir kısım kaynaklarda cahiliye döneminde şeytanların erkek ve dişisinin bulunduğu da ilişkin bir inancın olduğuna işaret edilmiş; ayrıca “*Cessâse Hadisi*” diye bilinen bir rivâyette dişi bir şeytan olduğu düşünülen, vücudu kıllarla kaplı çok garip bir yaratıktan söz edilmiştir.¹⁶⁹ Yine cahiliye döneminde Araplar, kan damarlarını kesmeden hayvan boğazlamayı “Şeytan Yarması” diye nitelendirmişlerdir.¹⁷⁰

Şiir sanatının yaygın olduğu bu dönemde şairlerin şeytan kelimesini şiirlerinde değişik anlamlarda kullandıkları görülür. Mesela Ebû Kurrân Tufeyl b. Avf b. Kâ'b b. Halef el Ganevî (v. 610) bir beytinde şöyle diyor:

“وقد من الخذواء عليهم - وشيطان اذ يدعوهم ويثوب”

“Şeytan (diye anılan İbn Hakem b. Celheme) onları çağırıp mükâfatlandırığında, onlara büyük çapta lütufta bulunmuştur.”¹⁷¹

Burada geçen şeytandan Şeytan b. Hakem b. Celheme kasdedilmiştir. Çünkü arap toplumunda sevilmeyen kişilere böyle ifadeler kullanılırdı.

Başka bir örnekte ise meşhur arap şairi İmruu'l-Kays (v. 545), karısını kötileyen kişiye şu beyti söylüyor:

¹⁶⁵İbn Manzûr, “c-n-n”, I, 701.

¹⁶⁶En'am, 6/100.

¹⁶⁷Sâffât, 37/158.

¹⁶⁸Tuncer, s. 12

¹⁶⁹ Müslim, *Fiten* 119; Ebû Dâvûd *Melâhîm* 15; Tirmizî, *Fiten* 66.

¹⁷⁰Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul 1996, s. 104-195. İlgili hadisler için ayrıca bk. Müslim, *Fiten* 119; Ebû Dâvûd, *Edâhî* 17.

¹⁷¹İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, “ş-t-n”, *Lisânu'l-Â'rab*, Dâr Sâder, Beyrut 2011, 7. bs.,VII-VIII, 82

“عجرد تحلف حين أحلف كمثل شيطان الحماط أعراف”

“O yemin ettiğinde Ancerid (karısı oluyor) de Hamat şeytanı/yılanı gibi yemin ediyordu.”¹⁷²

Bu beyitte şâir zemmedilen kadını şeytan şeklinde tasvîr ediyor. Azgın ata da şeytan ismini verirlerdi. Nitekim Hz. Ömer’in (ra) ata bindiğinde huysuzlaşıp sıçraması üzerine attan inerek etrafındakilere:

“Beni ancak bir şeytana bindirdiniz.”¹⁷³ demesi buna bir örnektir.

Müsteşriklerin bir kısmı şeytan kelimesinin cahiliye dönemine ait olduğunu iddâ ederken buna kanıt olarak cahiliye araplarında yaygın bir şekilde kullanılmasını göstermişlerdir.¹⁷⁴ Bununla beraber cahiliye araplarında şeytan için kullanılan ıstilahî mana İslam’ın şeytan kelimesine kazandırdığı ıstilahî mana değildir.

Cahiliye arapları birtakım olağanüstü varlıkların mevcudiyetine inanıyor ve kendi hayatlarının onların etkisi altına girebileceğini düşünüyorlardı. Cin adını verdikleri bu varlıkların onlara göre iyi ve kötü huylusu olanları vardı. İyi huyluları “melek” diye adlandırılırken, kötü huylularına “şeytan” adını veriyorlardı.¹⁷⁵

Şeytan, Cahiliye Araplarının zihninde daha çok kötülük, düşmanlık, korku ve felaket çağrıştıran bir kelime idi. Bu korku ve endişe onları bu varlığın zararından korunmak için çeşitli sebeplere başvurmaya sevk etmiştir. Bunlar arasında, büyü, tılsım, onun tasvirini yapma ve onu ilahlaştırma, ona adak ve kurban kesme sayılabilir.¹⁷⁶

1.5.4. Ehl-i Kitab’a Göre Şeytan

M.S. II. yy.’da Yavne’de (Jamnia) toplanan meclis tarafından son şeklini alan ve aslı İbranîce olan Eski Ahit, zamana dayalı bir sistematiğe göre dizilmiş konu ve ayetlerden oluşur.¹⁷⁷ Hz.Adem’den itibaren gelişen olayları tek tek anlatmasına rağmen İblis’in

¹⁷² İbn Manzûr, “ş-t-n”, VII-VIII, 82.

¹⁷³ Fahreddîn er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, I, 64.

¹⁷⁴ Furat, Ahmet Suphi, “Şeytan”, *Şâmil İA*, XI, 491

¹⁷⁵ Caymaz, s. 12

¹⁷⁶ Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi (çev: Salih Tuğ)*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1980, I, 147-148.

¹⁷⁷ Caymaz, s. 16

kibirlenerek Allah'a isyanı Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılması net ifadelerle anlatılmaz.¹⁷⁸

Yahudiler şeytan ismini daha çok Babil'e göç ettikten sonra (m.ö. 586) kullanmışlardır. Ahmet Güç bu konuda şöyle der;

“Yahudilikte şeytan, “sürgün öncesi” ve “sürgün sonrası” diye iki başlık altında ele alınır. Ve şu an Yahudiliğin kabul ettiği şeytan figürü sürgün sonrasına ait bir figürdür. Nitekim sürgün öncesi dönemde Yahve'nin hem iyiliğin hem de kötülüğün mutlak kaynağı olduğu belirtilmektedir. Eski ve Yeni Ahid'ler arası literatürde şeytan düşüncesinde belirgin bir gelişme meydana gelmiş ve Ahidler arasında geçen devrede kötünün şahıslandırılması gerçekleştirilmiştir. Bunun da genellikle İran etkisiyle mümkün olduğu söylenmiştir. Çünkü İranlılar, o dönemlerde gelişmiş bir melek ve şeytan düşüncesine sahiplerdi. Dolayısıyla bunların pek çoğunun sonraki Yahudi düşüncesine geçmiş olduğu düşünülmüştür. “Söylendiğine göre, Eski Ahid tek başına bu düşüncelerden yoksundu. Bununla birlikte o, insanlara, tanrısal bir düşman fikrini sunmuştur. Bu düşünce Eyüb'ün Kitabı'nın ilk iki bölümünde mevcuttur. İlk iki bölümde şeytan, “Tanrı'nın oğullarından (tanrısal temsilcilerden) biri” olarak tanımlanmıştır. Onun; iyi insanların doğruluklarını test etmek üzere, onlara felaketler getirme gibi, kendisine Tanrı tarafından verilmiş bir görevi de vardı.”¹⁷⁹

Şeytan hakkında Eski Ahid'e nazaran Yeni Ahid'de daha çok bilgi verilmiştir. Yeni Ahid'de, Beelzebub veya Beelzeboul diye ara sıra anılan fevkalade günahkâr varlık ile birlikte şeytan veya iblis'ten (ho diabolos) söz edilmiştir. Beelzebul ise, “şeytanların başı” anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁰ Aynı zamanda “bu dünyanın prensi”¹⁸¹ veya “hava kuvvetlerinin reisi”¹⁸² gibi ifadeler de yer alır. Yeni Ahid'de şeytan daima Tanrı'nın düşmanı ve Tanrı'nın planlarını bozmaya çalışan biri olarak tanıtılmıştır. Matta ve Luka'da anlatıldığına göre, İsa, görevine ilk başladığı sırada şeytan tarafından ciddi bir sınava tabi tutulmuştu. İsa'nın günaha teşvik edildiği sırada şeytan, “dünyanın idarecisi”

¹⁷⁸ Ateş, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, s. 23.

¹⁷⁹ Güç, *Satanizm*, s. 23,24,31.

¹⁸⁰ Matta, 10/25, 12/24, 27.

¹⁸¹ Yuhanna, 14/30.

¹⁸² Efesoslulara Mektup, 2/2.

olarak gösterilmiştir.¹⁸³ O zaman şeytan İsa'yı, misyonuna yanlış ruhta devam etmeye teşvik etmişti.¹⁸⁴ Fakat şeytan bunu başaramamış ve İsa'ya zarar verememişti.¹⁸⁵ Bu ciddi sınama süreci tamamlandığında şeytan, İsa'yı bir süre terketmişti. Ancak bu "bir süre" sözü, şeytan'ın İsa ile olan mücadelesinin daha sonra tekrar başlayacağı anlamına geliyordu. Bunun böyle olacağı, İsa "tıpkı bizde olduğu gibi her hususta imtihan olunmuştur"¹⁸⁶ cümlesinden de açıkça anlaşılmaktadır. Ancak, İsa ile şeytan arasında geçen bu mücadele tesadüfî değildi. İsa'nın bu dünyaya gelişinin esas amacı, "onun, şeytan'ın kötülüklerini ortadan kaldırması" idi.¹⁸⁷

Yeni Ahid'in her yerinde Tanrısal güçler ve "iyi" ile, şeytan tarafından sevk ve idare edilen "kötü" arasında büyük bir mücadele göze çarpmaktadır.¹⁸⁸

Bakıldığında Yeni Ahid'in "şeytan" diye bir varlık hakkındaki şahadeti açıktır. Zarar vermek ve kötülük yapmak isteyen ve daima Tanrı'ya ve O'nun halkına düşman olan şeytan bir realitedir. Fakat o; İsa'nın hayatı, ölümü ve yeniden dirilişinde daha önce hükmen mağlup edilmiştir ve bu mağlubiyet İsa'nın tekrar gelişinde açıkça görülecek ve tamamlanacaktır. İlk Hıristiyan Soteriolojisi (İsa'ya itikat ederek kurtulma doktrini) İsa'nın ölümünü, insanlığı şeytandan kurtarmak için şeytana ödenen fidye olarak yorumlamıştır. İsa'nın Hades'e¹⁸⁹ inişi de, şeytanın kendi evinde mağlup edilmesi olarak açıklanmıştır.¹⁹⁰

Yüzyıllar boyunca ve Hıristiyanlığın Roma dünyasında yerleşmesinden sonra şeytanın, Âdem'in Adn Cenneti'ndeki günahı yüzünden insanların sahip olma gibi bir hakkı elde ettiği ve bu insanların ancak İsa'nın çarmıha gerildiği yerde dökülen kanın fidyesi ile

¹⁸³ Bk. Luka, 4/5-6.

¹⁸⁴ Matta, 4/1 vd.; Luka, 4/1 vd. ayrıca bk. Markos, 1/13.

¹⁸⁵ Kur'an-ı Kerim'de belirtildiğine göre annesi Hz. Meryem'i dünyaya getirdiğinde Allâh'a: "...Yâ Rabbi! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir, ben ona "Meryem" adını verdim, ben onu da soyunu da, kovulmuş şeytandan senin himayene bırakıyorum" (Âl-i İmrân, 3/36) niyazında bulunmuş ve böylece Hz. Meryem de İsa (as) da şeytanın kötülüğüne karşı Allâh'ın himayesine havale edilmişlerdi. Rasûlullâh (sa) de bir hadisinde; "...Hz. Meryem ve oğluna şeytan dokunmamıştır" (Buhâri, Enbiya, 44) buyurmak suretiyle bu ilahi korumanın gerçekleştiğine işaret etmiştir.

¹⁸⁶ İbranilere Mektup, 4/15.

¹⁸⁷ Yuhanna'nın I. Mektubu, 3/8.

¹⁸⁸ Güç, *Satanizm*, s. 33.

¹⁸⁹ Hades; Hıristiyanlık'ta, İsa Mesih'in haça gerilme sonrasında ziyaret ettiği inanan yer, yargılanma öncesinde ruhların bekletildiği mekân; bir çeşit cehennemdir. Bk. Gündüz, s. 152.

¹⁹⁰ Matta, 12/29.

kurtulabilecekleri düşünölmüştür.¹⁹¹ Dolayısıyla İsa, şeytanı ve onun tüm fiillerini yok etmek için gelmiştir. Bu yok etme, Son Yargı'ya kadar tamamlanamayacak olmasına rağmen,¹⁹² prensip olarak İsa tarafından başarılmış olduğu onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "...Ve İsa onlara dedi: Şeytanın gökten şimşek gibi düştüğünü gördüm."¹⁹³

Hıristiyan teologlar zaman içerisinde şeytanın dinden dönmüş bir melek olduğu teorisini geliştirmişlerdir. Nitekim Hanok'un Kitabı'nda "şeytanlar"ın, Meleklerin ve kadınların çocukları oldukları varsayılmıştır.¹⁹⁴ Milton'un "Yitik Cenneti"nde de dramatik bir üslupla anlatıldığına göre şeytan, önceleri cennette bir melekti. Tanrı'ya karşı bir başkaldırıya öncülük etti ve suçları sebebiyle, kendisine tâbi olanlarla birlikte cennetten uzaklaştırıldılar.¹⁹⁵

Reformasyon, şeytanî güce inançta bazı küçük değişiklikler yapmıştır. Mesela Luther, Tanrı'ya inandığı gibi şeytana da kesin olarak inanmıştır. Ancak, 18. yy'da rasyonalist bir yumuşamanın doğuşu ile, şeytana inanç nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. Fakat Roma Katolik Kilisesi ve pek çok Protestan fırkasında bu inanç günümüze kadar devam edegelmiştir. Son yıllarda bu inanç, kötölük probleminin ancak şahsi bir şeytan faraziyesine dayanarak anlaşılabilceğı sonucunu çıkaran yazarlar tarafından yeniden canlandırılmıştır.¹⁹⁶ Şeytan'a inanç genel olarak modern Hıristiyanlar tarafından terkedilmiş ya da yeniden yorumlanmıştır.¹⁹⁷

Takriben ikin yüz yıl veya daha fazla süre boyunca şahsi bir şeytanın varlığı ancak sorgulanabilmiş ve çok yaşlı bir kadın, kötü ruhla (şeytan) bir ilişkisinin bulunduğunu itiraf ettiğı için kazığa bağlanıp yakılmış ve iğrenç bir şekilde öldürölmüştür. Aslında bu kadının şeytanla ilişkisinin daha ziyade ona tapınma şeklinde olduğu düşünölmüş ve o yüzden öldürölmüştür. Yine ortaçağlar boyunca şeytan, kendisine büyücü kadınlar tarafından tapınıldığı düşünölerek, büyü ile irtibatlandırılmıştır. Tabii olarak o,

¹⁹¹ Pike, s. 338.

¹⁹² Romalılara Mektup, 16/20; I. Korintoslulara, 15/24.

¹⁹³ Luka, 10/18; Yuhanna, 12/31.

¹⁹⁴ Tekvîn, 6/1-4.

¹⁹⁵ İşaya, 14/12-13.

¹⁹⁶ Pike, s. 339.

¹⁹⁷ Hıristiyanlık'ta ve Batı'da şeytan anlayışı hakkında geniş bilgi için bk. Scognamillo, Giovanni-Arslan, Arif, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Şeytan*, İstanbul 1999, s. 19-56.

Satanizm'in, 1880'li yıllarda Avrupa ve Amerika'nın değişik ülkelerinde devam ettirilmiş olduğu söylenmiştir.¹⁹⁸

1.5.5. İslam İncasına Göre Şeytan

Rasûlullâh'ın (sa) nübüvveti ve Kur'an-ı Kerim'in nüzûlu ile İslamiyet, çok farklı mahiyet ve değişik güçteki şeytan anlayışlarını reddederek, onun gerçek varlığını, mahiyetini, güç ve kuvvetinin sınırlarını belirlemiştir.

İslam inancında şeytan, görünmeyen ruhlar ve kötü kuvvetlere isim olmuştur ki, yaratılıştaki her cins bir tek fert ile işe başlamış olduğundan, şeytan denilince bu cinsin babası olan o ilk fert yani İblis akla gelir. Dolayısıyla İblis şeytanın özel ismi olur.¹⁹⁹

Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde şeytan ile ilgili bilgiler verirken, bir manada İslam dininin özellikle Ehl-i Sünnetin şeytan konusundaki hâkim düşüncesini yansıtır: "Şeytan, azgınlıkta, şer ve kötülükte fevkalade bir yükselişle kendi sınıf ve benzerlerinin dışına çıkmış kötü, inatçı manasında bir cins isimdir ki, gerek insandan, hayvandan, yılan gibi görünen yaratıklardan ve gerekse diğer gizli mahlûklardan rûhi ilişkisi bulunan kötülere söylenir. İnsan şeytanı, hayvan şeytanı, cin şeytanı denilir. Nitekim Kur'an'da insan şeytanları ve cin şeytanları ifadeleri çok defa geçmektedir. İnsan görünür fakat kötülük esasları ve şeytanlıkları görünmez, eserleriyle belli olur. Şu halde insan şeytanında şeytanlık gizli bir iştir. Bunun için şeytan ismi gizli kötü bir kuvvet, kötü bir ruh düşüncesine döner ve insan şeytanı, cin şeytanına bağlı olur. Melek karşıtı olan cin şeytanı, yani gizli şeytan bazı filozoflara göre yalnız mücerredât-ı maneviye (manevî soyutlar) olarak açıklanmış ise de, bunun maddi değerini de inkâr etmek doğru olmayacağından, buna kötü olan maddî kuvvetleri de katmak gereklidir."²⁰⁰

¹⁹⁸ Brandon, s. 234.

¹⁹⁹ Yazır, II, 320.

²⁰⁰ Yazır, I, 214.

BÖLÜM 2: HADİSLERE GÖRE ŞEYTAN

Hadis eserlerinde birçok kitap ve bâb başlığı altında şeytandan bahseden rivâyetlerle karşılaşmaktadır. İlgili rivâyetlerde şeytanın, insanın, yemesinden içmesine, yatmasından kalkmasına hatta ibadetlerinden sosyal ilişkilerine varıncaya kadar var olduğu her alanda vesvese ve telkînleri ile insanın dünyasına müdahale etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Binaenaleyh bu bölümde şeytan hakkında vârid olan rivâyetler ele alınacak ve rivâyetlerde geçen temsîli anlatımların hakîkata ve mecaza hamledilmesi konusu incelenecektir. Zira ilgili hadislerin birçoğunda temsîli anlatımlarla karşılaşmaktadır. Bu anlatımlarla şeytan algısı muhatapta pekiştirilmeye çalışılsa da mecâzi anlamda kullanıldığından birçoğunun hadis şârihleri tarafından farklı yorumlandığı görülmektedir. Nitekim bir kısmı ilgili anlatımlarla hakîkî mananın kastedildiğini savunurken bir kısmı da mecâzi manaya hamletmeyi tercih etmiştir.

Bu bölümde ana başlıklar, şeytanın Allah (cc), melek, cin, insan vb. diğer varlıklarla olan ilişkilerine göre sınıflandırılacaktır. Bu sınıflandırma ile Kütüb-ü Tis'a eserlerinde değişik kitâb ve bâb başlıkları altında şeytandan bahseden hadisler bir düzen içerisinde sunulmuş olacaktır. Gerekmeyince sened tahliline girilmeyip şarihlerin ilgili hadisler hakkında yaptığı yorumlara müracaat edilecek ve tarihî süreçte ilgili rivâyetlerin İslam Toplumu'nda oluşan şeytan algısına katkısı incelenecektir.

2.1. Şeytanın Allah ve Diğer Varlıklarla ilişkisi

Şeytan, ilâhî takdir gereği kendisine biçilmiş misyonu yerine getirmede daima aktif bir varlıktır. Bunun da muhatap olduğu varlıklarla yakından alakası vardır. Zira Şeytan, tabiatı ve varlık sebebi aynı olan cinlerin yanında, tamamen zıt olan meleklerle de belirli düzlemlerde ilişki içerisinde. Şeytan, insanoğlunu saptırmaya çalışırken yaratana karşı mücadele vermek suretiyle yine yaratana ile bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla daha geniş bakış açısı sağlaması hasebiyle konu şeytanın diğer varlıklarla olan ilişkisi ana başlıkları altında ele alınacaktır.

2.1.1. Allah ve Şeytan

Kur'ân'da Allah (cc) ile İblîs diyaloglarına bakıldığında üst makamdan alt makama gelen ve secde emrine muhalefet eden bir şeytanın ortaya çıktığı görülür. Şeytan'ın

Allah'a (cc) karşı tavrı, isyan ve nimete nankörlük olarak belirir.²⁰¹ Dikkat edilirse bu nankörlük yaratıcının zatına değil adalet sıfatına yöneliktir. Kur'an, şeytana Allah'ı (cc) kabul ve onun yüceliğini itiraf ettirerek şeytanın ikinci bir ilah gibi algılanmasına engel olur.²⁰² Kur'an-ı Kerim'de farklı yerlerde anlatılsa da mantık silsilesi içerisinde anlatılan İblîs kıssası,²⁰³ şeytanın neticede bir kul olduğuna vurgu yapar. Yani Allah (cc) ile şeytan arasında geçen diyaloglar hep yaratan-yaratılan ilişkisi şeklindedir.

Rasûlullâh'ın (sa) bu bağlamda Allah (cc) ve şeytan arasında yaratan-yaratılan şeklinde geçen diyaloglara dikkat çeken Kur'anî bilgi paralelinde bir kısım hadisleri mevcuttur. Nitekim Allah (cc) ile şeytan arasında geçen bir diyalog hadiste şöyle anlatılmaktadır:

“İblis, Rabbine şöyle dedi: ‘Senin izzetine ve celâline yemin ederim ki, Âdem’in çocuklarını, içlerinde ruhları olduğu müddetçe saptırmaya devam edeceğim.’ Bunun üzerine Rabbi (cc) buyurdu ki: ‘İzzet ve celâlime andolsun ki, Ben’den af diledikleri müddetçe, onları bağışlamaya devam edeceğim.’”²⁰⁴

Rasûlullâh (sa) şeytanın Allah'ı (cc) değil de bilakis âdemoğlunu kendisine muâdil gördüğünü ve kul makamında olduğunu Ebû Hüreyre'den (ra) (v. 57/678) nakledilen bir hadiste şu şekilde bildirmektedir:

“Âdemoğlu secde (yi emreden âyeti) okuduğu zaman secde eder; bunu gören şeytan ağlayarak uzaklaşır ve hayıflanarak şöyle der: ‘Vay bana ki, âdemoğlu secde ile emrolundu ve secde etti de cennet ona tahsis olundu. Ben de secde ile emrolundum, fakat bunu yapmadım ve bu sebepten Cehennem’e müstehak oldum.’”²⁰⁵

Şeytan âyet ve hadislerde anlatılırken daha çok âdemoğlunun varlık sahasıyla ilgili özelliklerle anlatılır. Yani şeytana Âdemoğlunun hayat penceresinden bakılır. Çünkü şeytanın misyonu insanın var olduğu her yerde özündeki iyiliği kötülüğe çevirmek ve onu kendine taraftar yapmaktır. Şeytanın ontolojik yönü insanoğlu için çok önemli değildir. Zira dikkat edilirse şeytan Kur'an'da ontolojik anlatılırken şeytâniyet vasfını

²⁰¹ İsrâ, 17/118.

²⁰² Aslan, “Kur'an'da Şeytan Terimi”, s. 22.

²⁰³ Bakara, 2/34-35-36-37-38; Nisâ, 4/118-119-120; A'raf, 7/11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-22-23-24-25; Hicr, 15/28-31-32-35-36-40-41-46; İsrâ, 17/61-62-63-65; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116-117-119-120-121-122-123-124-125; Şuarâ, 26/94-95; Sâd, 38/71-74-75-78-79-82-83-84-85.

²⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 29, 41, 76.

²⁰⁵ Müslim, *İman*, 81.

almadan önceki haliyle anlatılmakta ve O'nun da diğer varlıklar gibi Allah (cc) tarafından yaratılan, özünde iyilik bulunan bir varlık olduğuna dikkat çekilmektedir. Şeytanın -şeytâniyet vasfını aldıktan sonra- ne Kur'an'da ne de hadislerde ontolojik olarak nerede yediği nerede içtiği veya nerede kaldığı ile ilgili bir bilgi ile karşılaşılmaz. Dolayısıyla şeytan ile ilgili anlatımlarda bazen idrâkın sınırlarını zorlayan sorulara -sırf mantıkî bir sonuca gitmek için- insanın sadece kendi penceresinden bakıp cevap araması, şeytanın yaratıldığı varlık sahasını gözardı etme gibi bir sıkıntıyı beraberinde getirecektir. Bu sebeple şeytan ile ilgili anlatımlar vahyin çizdiği sınırlar içerisinde bırakılmalı ve ne tam temsile ircâ edilmeli ne de tam literal düzeyde değerlendirilmelidir.

2.1.2. Melek ve Şeytan

Kur'an-ı Kerim'de genel olarak anlatıldığı vasıflarına göre melekler, nurdan yaratılmış,²⁰⁶ yeme-içme,²⁰⁷ erkeklik-dişilik,²⁰⁸ yorgunluk,²⁰⁹ gibi niteliklerden uzak, sadece Allah'ın emirlerini yerine getiren ve asla isyan etmeyen²¹⁰ varlıklardır. Son derece güçlü ve kuvvetli,²¹¹ olup Allah'ın izni ve müsaadesine dayanarak çeşitli şekillere bürünürler²¹² ve çok süratli hareket edip²¹³ olağan dışı işler başarabilirler.

Rasûlullah (sa) hadislerde meleklerden bahsederken, onları iyiliği temsîl eden varlıklar olduğunu ifade eder. Nitekim Tirmizî'de İbn Mesûd'dan (v. 33/653) rivâyet edilen bir hadiste kendisi şöyle demektedir:

“Şeytan da melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırarak, onu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırarak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allah Teâlâ'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a

²⁰⁶ Müslim, *Zühd*, 60.

²⁰⁷ Hûd, 11/69-70.

²⁰⁸ Sâffât, 37/149.

²⁰⁹ Enbiyâ, 21/19-20.

²¹⁰ Nahl, 16/50.

²¹¹ Hâkka, 69/17.

²¹² Hûd, 11/69-70; Meryem 19/16-17.

²¹³ Meâric, 70/4.

sığınsın.” Resulullah (sa) bu sözlerine şu mealdeki ayeti ekledi: “*Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder..*” (Bakara, 2/268).²¹⁴

Rezin’in ilavesinde Câbir’den (ra) (v. 77/694) rivâyet edilen bir hadiste de Rasûlullâh (sa) şöyle buyurmaktadır:

*“Bir kimse evine veya yatağına girince hemen bir melek ve bir şeytan alelacele gelirler. Melek: "Hayırla aç!" der. Şeytan da: "Şerle aç!" der. Adam, şayet (o sırada) Allah'ı zikrederse melek şeytanı kovar ve onu korumaya başlar. Adam uykusundan uyanınca melek ve şeytan aynı şeyi yine söylerler. Adam, şayet: "Nefsimi, ölümden sonra bana geri iade eden ve uykusunda öldürmeyen Allah'a hamdolsun. İzniyle yedi semayı arzın üzerine düşmekten alıkoyan Allah'a hamdolsun" dese bu kimse yatağından düşüp ölse şehit olur, kalkıp namaz kılsa faziletler içinde namaz kılmış olur.”*²¹⁵

Melek-Şeytan münasebetleri ile ilgili âyetler ve hadisler değerlendirildiğinde meleklerin ve şeytanların Allâh’ın (cc) kulları mesabesinde iyiliği ve kötülüğü temsil eden varlıklar olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.3. Cin ve Şeytan

Cin, sözlükte “örtmek, örtünmek, gizli kalmak” anlamındaki “*cenn*” kökünden türeyen bir isim olup tekili cinnî “örtülü ve gizli şey” manasına gelir. Terim olarak, “*Duyularla idrâk edilemeyen, insanlar gibi şuur ve iradeye sahip bulunan, ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan ve mümin ile kâfir gruplarından oluşan varlık türü*” anlamına gelir.²¹⁶

İnsanlar tarih boyunca tanrı dışında görülmeyen, olağan üstü başka varlıklara da inanmışlar ve çeşitli dönemler ve coğrafi bölgelerde bu varlıkların iyilerine ve kötülerine değişik isimler vermişlerdir. Bunlar bazen tanrılaştırılmış veya ikinci dereceden tanrısal varlıklar olarak görülmüş, bazen de insanî özellik ve nitelikler içinde düşünülmüş ancak birbirine karıştırılmıştır. Hatta bu durum Yahûdilik ve Hıristiyanlık için de geçerlidir. İslam dininde ise Allah, melek, şeytan, cin ve peygamberin nitelikleri ve fonksiyonları tam olarak belirlenmiş olduğundan bir karışıklığa meydan

²¹⁴ Tirmizî, *Tefsîr(Bakara sûresi, 268. Âyetin tefsiri)*, 36.

²¹⁵ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yay., V, 497.

²¹⁶ Şahin, M.Süreyya, “Cin”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 5.

verilmemiştir.²¹⁷ Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de verilen bilgilere göre cinler ateşten yaratılmış,²¹⁸ yeme-içme,²¹⁹ erkeklik-dişilik²²⁰ gibi insanlara benzer durumları olan, insanlardan farklı meleklerle benzer olarak hızlı hareket edebilen ve insana göre olağanüstü işler yapabilen²²¹ varlıklardır. İnsanlara benzer diğer tarafları ise iman bakımından farklı grupları vardır²²² ve ibadet etmekle mesuldürler.²²³

Rasûlullâh (sa) birçok hadisinde cinlerden bahsetmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte: *“Allah (cc) melekleri nurdan, cinleri dumansız ateşten, Âdem'i de size vasıfları anlatılan şeyden yarattı”* der.²²⁴ Diğer bir hadiste Ebû Zer'e (ra) (v.32/652) şöyle demiştir: *“Cin ve insan şeytanlarından Allah'a sığındın mı? Ebû Zerr (ra.): “İnsandan da şeytan var mı? diye sorunca, Rasûlullâh (sa): “Evet, onlar cin şeytanlarından daha şerlidirler,”*²²⁵ buyurarak cinlerin ayrı bir varlık olduğundan ve şeytanın tahakkümü altına girenlere şeytan dendiğinden bahseder.

Bazı hadislerde Rasûlullâh (sa) , her insanın yanında bir cin bulunduğu,²²⁶ cinlerin müminlere vesvese vermeye çalıştıkları ancak Kur'an okunan yerde etkilerini kaybettiklerinden bahsederken bizzat *“cin”* ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla Rasûlullâh'ın (sa) bu manada îrad ettiği hadisleri Kur'an-ı Kerim'de geçen *“cin şeytanları”*²²⁷ ifadelerinin bir bakıma tefsiri mahiyetindedir. Kulak hırsızlığı yapmak suretiyle gökten haber alan ve doğru yanlış öğrendiklerini arkadaşları vasıtasıyla sihirbaz veya kâhinlerin kalplerine ulaştıran cinler de aynı grupta mütalaa edilebilir. Rasûlullâh (sa) cinlerle konuşmuş, hatta namazını bozmaya çalışan bir cini yakalamış ve onu ashaba göstermek için bir yere bağlamak istemişse de daha sonra bundan vazgeçip serbest bırakmıştır.²²⁸ Diğer bir rivâyette Rasûlullâh (sa) geceleyin bir grup cinle bir

²¹⁷ Şahin, “Cin”, VIII, 5.

²¹⁸ Hicr 15/27; Rahmân 55/15; Â'râf 7/12.

²¹⁹ Rahmân, 55/46-50.

²²⁰ Kehf, 18/50; Cin 72/6.

²²¹ Neml, 27/39.

²²² Cin, 72/11-15.

²²³ Zâriyât, 51/56.

²²⁴ Müslim, Zühd 60.

²²⁵ Nesâî, İstiâze 48.

²²⁶ Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn, 69.

²²⁷ En'am, 6/112.

²²⁸ Buhârî, Salât, 75.

arada bulunmuş, onlara Kur'an okumuş, sabah olunca da durumu ashabına anlatıp yaktıkları ateşin kalıntılarını kendilerine göstermiştir.²²⁹

2.1.4. İnsan ve Şeytan

Şeytan insana çok yakın ve tehlikeli bir düşmandır. Hatta o kadar yakın ki kişi kalbinde bir iyiliğe niyet etse şeytan hemen o kişiyi niyetinden döndermeye çalışır. Zira O, insanın gönül dünyasının merkezi, kalbin üzerine tünemiş bir varlıktır.²³⁰ Nitekim Rasûlullah (sa): "...Şüphesiz şeytân insanın bedeninde kanın dolaştığı gibi dolaşır..."²³¹ şeklinde buyurarak şeytanda var olan potansiyel güce dikkat çekmektedir.

Rasûlullâh'ın (sa) insan-şeytan münasebetlerini ele alan hadisleri mevcuttur.²³² Mesela Abdullah b. Mes'ud'dan (ra) nakledilen bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Şeytan insan suretinde temessül eder ve bir cemaate gelerek onlara yalan şeyler söyler. Bir müddet sonra cemaattekiler dağılırlar. Onlardan biri: "Bir adam dinledim, yüzünü de tanırım ama ismini bilmiyorum. Şöyle şöyle söylemişti"* diyerek (onun yalanını durmadan tekrar eder)."²³³

Hadislerde insan-şeytan münasebetleri daha çok temsilî olarak ele alınmaktadır. Mesela muhataptan sadır olan şeytana ait bir hali veya o halin sahibini Rasûlullâh (sa) bizzat şeytan ile tasvîr etmiştir. Nitekim Ebû Hureyre (ra) Rasûlullâh'dan (sa) şöyle nakletmektedir: "*Rasûlullâh (sa) bir güvercinin peşine düşüp onunla eğlenen bir adamı görünce ona şöyle dedi: "Bir şeytan diğer bir şeytanın peşine düşmüş!."*"²³⁴

Hadiste Rasûlullâh (sa) güvercin vs. ile vakit geçirmeyi boş ve faydasız, malayâni bir davranış gördüğü için o davranışın sahiplerini bizzat şeytan diye tasvîr etmiştir. Zira Rasûlullâh'ın (sa) yaşadığı toplumda, insan mizacına ters düşen, boş ve faydasız, insanları tiksindirip nefret ettiren davranışlarla, inatçı, ele avuca sığmaz kurnaz kişiler şeytan diye tasvîr ediliyordu.²³⁵ Bu durum Rasûlullâh'ın (sa) topluma hitab ederken o

²²⁹ Buhârî, *Menâkübü'l-ensâr*, 132, *Salât*, 75, *Ezân*, 105, *Tefsîr*, 72; Müslim, *Zühd*, 60, *Mesâcid*, 39; Tirmizî, *Tefsîr*, 47.

²³⁰ Buhârî, *Tefsîr* (Nas Sürenin tefsîri), 114.

²³¹ Buhârî, *Bedü'l-Halk* 11; *Hums* 4; *Ahkâm* 21; *Edeb* 121; *İtikâf* 11-12; Müslim, *Selâm* 23-24; Ebû Dâvud, *Savm* 79; İbn Mâce, *Siyâm* 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 156,285; VI, 337.

²³² Müslim, *Mesâcid*, 39; Nesâî, *İstiâze*, 48.

²³³ Müslim, *Mukaddime* 7.

²³⁴ Ebû Dâvud, *Edeb* 65; İbn Mâce, *Edeb* 44.

²³⁵ Canan, IX, 8; XI, 469.

toplumun var olan üslubunu konuşmalarına yansıttığını göstermektedir. Bu bölümde ilgili hadisler konu başlıkları altında ele alınarak genel bir bakış açısı sunulacaktır.

a) Kadınlar ve Şeytan

Rasûlullâh (sa) kadınlar ile ilgili hadiste insan hayatında var olan bir gerçeğe dikkat çekmektedir. Adeta Allâh'ın (cc) çizmiş olduğu meşru sınırları aşmamaları uğruna mahremde olsa özel hayatından fedakârlıkta bulunarak ümmetine model olmuştur. Nitekim Câbir'den (ra) nakledildiğine göre: Rasûlullâh (sa) bir kadın gördü ve derhal hanımı Zeyneb'e (ra) geldi. Zeyneb (ra) o sırada bir deriyi ovalıyordu. Rasûlullâh (sa) cinsel ihtiyacını giderdikten sonra ashabının yanına çıkarak şöyle dedi: *'Şüphesiz ki kadın şeytan sûretinde gelir, şeytan sûretinde gider. Biriniz bir kadın gördüğü zaman hemen hanımının yanına gelsin. Çünkü bu onun nefsinde olan şeyi giderir.'*²³⁶

Hadis ile ilgili olarak İbnu'l-Arabî (v. 543/1148) Rasûlullâh'ın (sa) başına gelen hâdisenin, Allâh'tan (cc) başkasının bilemeyeceği bir sır olması nedeniyle *"Bu manası garib bir hadis"* demiştir. Ancak sıhhati konusunda her hangi bir şüphe izhâr etmemiştir. Rasûlullah'ın (sa) kendisini tâlim olsun diye ifşa ettiğini çünkü insanoğlunun şehvet sahibi olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber Rasûlullah'ın (sa) masum olduğunu bir kadın gördüğünde onun zihninde dolaşmasından şer'an muâheze olunmayacağını ve bu durumun onun derecesini düşürmeyeceğini ifade etmektedir. Yine kendisinde meydana gelen şehvet duygusunun, insanoğlunun beşerilik vasfının bir gereği olduğunu, sonra Rasûlullah'ın (sa) ona galib geldiğini, dolayısıyla beşer olmanın gereği olarak şehvetinin hakkını iffetle vermek üzere eşine geldiğini söylemektedir.²³⁷

Nevevî (v. 676/1277) de Allâh'ın (cc) erkeklerin gönlüne kadınlara meyletme ve onlara bakmaktan zevk alma duygusu yarattığını, dolayısıyla şeytanın erkeğe vesvese verme ve kötülüğü ona süslü göstermesi açısından kadının şeytana benzetildiğini; eşine gidip onunla beraber olmasını, ashabını irşat için onlara sözlü ve fiili bir öğretim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca âlimler bu olaydan, erkeğin eşi ile gündüz veya herhangi bir vakitte terk etmesi mümkün olmayan bir iş olsa bile, beraber olmasında bir mahzur olmadığını, kadının zaruret dışı dışarı çıkmaması ve cezp edici elbiseler giymemesi,

²³⁶ Müslim, *Nikâh*, 9; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 43; Tirmizî, *Radâ*, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 330.

²³⁷ İbnu'l-Arabî, el-Mâlikî, *Ârizatü'l-ahvezî fi şerhi't-Tirmizî*, Beyrut 1415/1995, III, 92.

erkeğin de kadına ve zinetine bakmaması gerektiği hükümlerini istinbat ettiklerini söylemektedir.²³⁸

Sehârenfûrî (v.1346/1927), Rasûlullah'ın (sa) kadına yönelik söz konusu edilen bakışın ani bir bakış olduğunu söylemektedir. Sebeb-i Vurûd olarak nakledilen olayda Rasûlullâh'ın (sa) yanına gittiği eşinin bazı rivâyetlerde Zeyneb binti Cahş,²³⁹ bazı rivâyetlerde de Sevde²⁴⁰ olarak geçmesini, ya olayın iki kez gerçekleştiği veya bazı râvilerin, Rasûlullah'ın (sa) eşini isimlendirmede yanıldıklarını ifade etmektedir.²⁴¹

Söz konusu rivâyeti Ali Osman Ateş, “*Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*” adlı eserinde değerlendirmiş, senet tenkidi yanı sıra metin tenkidine de yer vermiştir. Ateş, İlhan Arsel'in yukarıda zikredilen rivâyetten hareketle Rasûlullâh'ın (sa) şahsına ve İslam'a yönelttiği haksız eleştirilere cevap verirken, “*şüphesiz kadın şeytan suretinde gelir şeytan suretinde gider*” ifadesinden kadının şeytan olduğu ya da İslam'ın kadına şeytan dediği sonucunu çıkarmanın mümkün olmadığını, hadiste temsîli bir anlatımın söz konusu olduğunu, mecâzen kurnaz, fitneci, düzenbaz kadınlara şeytan denilebileceğini, hadiste yer alan cümlede gerçekte kadınların şeytan oldukları değil, yabancı erkeklerin cinsel duygularını tahrik edip içlerini gıdıklayarak şuur altına itilmiş şehvetini uyandıran, cinselliğini kullanarak onları zinaya teşvîk eden kadınların kastedildiğini ifade etmiştir.²⁴²

b) Çocuklar ve Şeytan

Ebû Hureyre (ra) Rasûlullâh'dan (sa), İsâ (as) ile Annesi Meryem vâlidemiz hariç dünyaya gelen her çocuğu şeytanın dürttüğünü nakleder.²⁴³ Hadis farklı şekillerde Buhârî ve Müslim gibi muteber kaynaklarda rivâyet edilmektedir.

Rivâyetlerin metinleri arasında lafız farklılıkları göze çarpmaktadır. Nitekim Buhârî'nin A'rec, Ebü'z-Zinâd, Şuayb ve Ebü'l-Yemân vasıtasıyla naklettiği rivâyette şeytanın

²³⁸ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'in-Nevevî*, Beyrut 1347/1929, IX, 178-179.

²³⁹ Ebû Dâvud, *Nikâh* 44.

²⁴⁰ Dârimî, *Nikâh* 31.

²⁴¹ Sehârenfûrî, Halil Ahmed, *Bezlu'l-Mechûd fî Halli Süneni Ebî Dâvud*, (thk. Muhammed Zekeriyâ b. Yahyâ el Kandehevî) byy., 1392, X, 195.

²⁴² Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul 2000, s. 72-83.

²⁴³ Buhârî, *Bedü'l-Halk*, 11; *Enbiyâ*, 44; Müslim, *Fedâil*, 146-148; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 233, 274, 288, 292,319, 523.

dürtmesinden annesinin değil de sadece Hz. İsa'nın (as) istisnâ edildiği anlatılmakta ve “Doğan her çocuğun, şeytanın dürtmesi sebebiyle ağladığı”²⁴⁴ hususu belirtilmemektedir.

Müslim'in Ebû Hureyre, Ebû Yunus Mevlâ Ebû Hureyre, Amr b. el-Hâris, İbn Vehb ve Ebû't-Tâhir kanalıyla kaydettiği rivâyette²⁴⁵ ise bu ifade yer almamakla beraber konunun sonunda Zekvân, Süheyl b. Ebî Sâlih, Ebû Avâne ve Şeybân b. Ferruh kanalıyla naklettiği rivâyette “Doğduğu zaman çocuğun feryâd etmesi, şeytanın dürtmesi sebebiyle meydana gelir”²⁴⁶ denilmektedir. Hz. İsa ile Hz. Meryem'in bundan istisnâ edildiği yönünde bir açıklama da geçmemektedir.

Bu lafız farklılıkları ravilerdeki kusur sebebiyle sened yönünden kaynaklanabileceği ihtimali yanında, hadisin, Hıristiyanlıkta şeytanın sadece Hz. İsa'ya (as) etki edemediği, onun dışındaki tüm insanlığı hâkimiyeti altına aldığı şeklindeki görüşüyle paralellik arzemesi ve Hz. İsa'dan (as) başka şeytanın peygamberimiz de dâhil bütün peygamberleri doğarken dürttüğü imasını vermesiyle metin yönünden de problemleri gözükmektedir.²⁴⁷

Hadis metni tıp ilmi açısından da problemlidir. Çünkü anne karnındaki her çocuk gerek oksijen gerekse diğer besleyici maddeler yönünden tamamen annesine bağlıdır. Dünyaya gelince anne rahmi büzülüşünden plasentanın bittiği yer daralır ve çocuğun oksijen tedariki güçleşir. Göbek kordonunun bağlanması ile de bu tamamen kesilir. Doğan çocuğun kanındaki oksijenin azlığı, içteki ve dıştaki basınç farklılığı solunum merkezini harekete geçirir, dolayısıyla nefes alma ihtiyacı ortaya çıkar. Çocuk birkaç defa arka arkaya çabuk ve yüzeysel nefes alıp verir. Bu çocuğun ağlamasına sebep olur.²⁴⁸ İşte çocuk için bu sıkıntıların hadiste mecâzî olarak tabir olunması muhtemel olmakla beraber şeytanın hakikaten ilave bir tazyiki olması da muhtemeldir.²⁴⁹ O halde bu durum herkes için söz konusu ise Hz. İsa (as) ve Meryem vâlidemiz için de mevzu bahis olmalıdır. Nitekim Kadı İyâd da şeytanın ta'n etmesi ile ilgili şöyle der, “...bu

²⁴⁴ Buhârî, *Bedü'l-Halk*, 11.

²⁴⁵ Müslim, *Fedâil*, 147.

²⁴⁶ Müslim, *Fedâil*, 148.

²⁴⁷ Ateş, A. Osman, *Kur'an ve Hadislere göre Şeytan*, s. 255-268.

²⁴⁸ Akgün, Necati, *Fizyoloji*, İzmir 1981, 7. bs., s. 282-284.

²⁴⁹ Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, İstanbul 1974, VII, 247.

“ta’n” hissî hastalıklardandır. Bu konuda peygamberler de diğerleri gibidir. Hadis umûma hamledilir. İstisna edilenler hariç. “Peygamberler masumdur” sözü gereği istisna edilenler hakkında bir açıklama ihtiyacı hissedilmez. Ancak denilebilir ki, Allâh (cc), burada ifade edilen şeytanın dürtmesini, daha sonra vesveseden İsâ’ya (as) atacağı şeylere hazırlık için yapmıştır. Fakat bütün peygamberlerin değil de sadece İsâ’nın (sa) istisnâ edilmesi müşkil bir durumdur...”²⁵⁰

Ancak her ne kadar hadisler metin ve sened yönünden sorgulansa da verilmek istenen mesaj genel naslara aykırı değildir. Zira şeytan her durumda insanın zarar ve ziyan içinde olmasını arzu eder. Bu onun gayesidir. Gayesini gerçekleştirirken genelde iradesi zayıf insanları kullanır. Nitekim rûhî, fikrî ve fizikî gelişimini henüz tamamlama sürecinde olan zayıf iradeye sahip çocuklar şeytanın en çok hedefinde olan kitledir. Rasûlüllâh (sa) henüz zihinleri kirlenmemiş, aklî melekeleri gelişmemiş, zayıf karakterli varlıklar olan çocukların şeytanın oyuncağı haline gelmelerinin daha kolay olabileceğini bu hadislerle vurgulamak istemiş olabilir.

2.1.4.1. İbadetlerde Şeytanın Fonksiyonu

Sözlükte “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk,” anlamlarına gelen ibâdet, dîni bir terim olarak insanın Allâh’a (cc) sevgi, saygı ve itaatini göstermek, onun hoşnutluğunu kazanmak maksadıyla ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlardır. Başka bir tanıma göre, kulun Allâh’ın (cc) yaptıklarından memnun olması ubûdiyyet, O’nun razı olacağı işleri yapmak ise ibâdettir. Buna göre ibadette belirli davranış şekilleri öne çıkarken ubûdiyyette ahlâki ve mânevi öz ağır basmaktadır.²⁵¹

Hadislerde birçok kitab ve bab başlığı altında şeytanın insanın ibadet hayatına müdâhelesinden bahsedilmektedir. Konu ile ilgili hadislerin genelinden şeytanın vesvese vererek, gaflete düşürerek ibâdetlere engel olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Önceki konularda olduğu gibi ibadetler konusunda da hadislerde şeytan ile ilgili hakîkî anlatımların yanında mecâzî anlatımlarla karşılaşılmaktadır. Binaenaleyh bu bölümde

²⁵⁰ İmam Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Yusuf es-Senûsî, *İkmâlü İkmâli’l-Mu’lim Şerhü Sahîhi Müslim ve Mükemmilü İkmâli İkmâli’l-Mu’lim Li-s Senûsî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, ty., VI, 156.

²⁵¹ Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 233.

ibadetlerle ilgili şeytan hakkında vârid olan hadisler ele alınacak, hakîkî ve mecâzî anlatımlarla ilgili şarihlerin görüşlerine başvurulacaktır.

2.1.4.1.1. Abdest ve Şeytan

Rasûlullâh (sa); “إن للوضوء شيطاناً يقال له وهان، فاتقوا وسواس الماء” “ *Abdest için bir şeytan vardır. Ona velehân denir. O halde siz (abdest alırken) suyun Vesvâs’ından (Şeytanından) sakının*”²⁵² buyurarak abdest alırken daima vesvese veren “*Velehân*” isminde bir şeytandan bahseder.

Hadiste geçen “*Velehân*”; “*veleh*” kelimesinden türetilmiş olup hevâ ile aklın gitmesi, hayrete düşme manasına gelmektedir.²⁵³ Abdest alırken kişiye vesvese vererek haddinden fazla su kullandırması sebebiyle bu şeytana “*Velehân*” ismi verilmiştir.²⁵⁴ Kişi, abdest alırken bu şeytanın vesvesesine kapılır ve şeytan da bu kişi ile oynamaya başlar. Dolayısıyla Rasûlullâh (sa) abdest alırken şeytanın vesvese verebileceğini haber vererek kişiyi aşırılığa düşmekten sakındırmaktadır.

Mübârekfûri (v. 1353/1935), hadisin abdest alırken suyu israf etmenin mekruh olduğuna delalet ettiğini âlimlerden naklederken, Rasûlullâh’ın (sa), “*..kişi nehrin kenarında da olsa abdest alırken suyu israf etmemeli...*” hadisini hatırlatmaktadır.²⁵⁵ Şu rivâyetle de konuyu destekler.²⁵⁶ Abdullâh İbn Ömer ve Abdullâh ibn Muğaffel’den (ranhumâ) nakledilen rivâyette Rasûlullâh’a (sa) bir â’râbî gelir ve abdest hakkında soru sorar. Rasûlullâh (sa) da abdest âzâlarını üçer kere yıkayarak abdest alınışını ona gösterir ve sonra da şöyle buyurur; “*هكذا الوضوء فمن زاد على هذا فقد أساء وتعدى وظلم*” “*İşte abdest budur. Kim bunun üzerine eklerse kötü etmiş, haddi aşmış ve zulmetmiş olur.*”²⁵⁷

İbn Mâce’de (v. 273/887) geçen bir rivâyette Rasûlullâh (sa), abdestte şeytanın vesvesesine karşı nasıl önlem alınacağı hususunda bilgi vermektedir. “*Cebrâil bana abdesti öğretti ve abdesti aldıktan sonra çıkacak idrar(şüphesinden) dolayı elbisemin*

²⁵² Tirmizî, *Tahâret*, 43; İbn Mâce, *Tahâret*, 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 136.

²⁵³ Ebu’l-Bekâ, Eyyûb b. Musâ, *el-Külliyâtü’l- Lüğaviyye*, Beyrut 1993, s. 398.

²⁵⁴ Ebu’l-Bekâ, s. 946.

²⁵⁵ İbn Mâce, *Tahâret*, 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 221.

²⁵⁶ Mübârekfûri, *Tuhfetu’l-Ahvezî*, I, 157.

²⁵⁷ İbn Mâce, *Tahâret*, 48.

altına su serpmemi emretti."²⁵⁸ Hadiste "*su serpmeye*" kastolunanın aslında şeytandan gelecek vesveseye kapıyı tamamen kapatmak olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁹ Zira elbisesinde yaşlık hisseden kişi, (yaşlığın idrardan olmadığını kesin bilmesi şartıyla) bu hissini su serpintisinden geldiğine hamlederek şeytanın vesvesesinden kurtulmuş olacaktır.²⁶⁰

Bazen kişinin makadında bir hareketlenme meydana gelir. Yellenme olmadığı halde şeytanın vesvesesinden dolayı "*Acaba yellenme mi oldu?*" diye tereddüt eder ve tekrar tekrar abdest alır. Rasûlullâh (sa) böyle bir hareketlenmeyi şeytanın vesvesesi olarak nitelendirmiş ve bu durumla karşılaşan kişiye şu tavsiyeyi yapmıştır:

"Birinize şeytan gelip de 'Abdestini bozdun' dediği zaman, o da (içinden) 'yalan söyledin' desin. Ancak burnu ile koku hisseder ve kulağı ile de sesi duyarsa o hariç."²⁶¹

2.1.4.1.2. Namaz ve Şeytan

İbadetler konusunda şeytan ile ilgili ele alınan hadislerin daha çok namaz ibadeti üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Daha sonra da oruç, zekât ve dua konuları gelmektedir. Bu durum İslam ibâdetinin temelini namaz olduğunu, Allah (cc) düşmanı şeytanın da bu açıdan namaz üzerinde çok durduğunu hatıra getirmektedir.

Konu ile ilgili ele alınan hadislerde Rasûlullâh (sa) kişinin namazında şeytanın yapabileceği icraatlardan bahsetmektedir. Hadislerden, bu icraatları gerçekleştirirken vesvese, unutma ve tembellik gibi insana has eylemler üzerinden gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Binaenaleyh Rasûlullâh (sa) bu eylemlerle ilgili temsiller getirerek kişinin namazda şeytana karşı her an tayakkuz halinde olması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Nitekim *vesvese* ile ilgili hadislerde kişinin vesveseye düşmeden abdest alıp namaz kılmasının çok zor olduğu anlatılmakta ve böyle bir namaz kılındığı takdirde bütün

²⁵⁸ İbn Mâce, *Taharet*, 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 203.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, Mecduddin, *en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrut, ts., V, 69; Ayrıca fikhî açıklamalar için bk. Serahsî, I, 86.

²⁶⁰ Zihni, Mehmed, *Nimet-i İslam*, İstanbul 1398/1977, s. 57; Canan, XIV, 566.

²⁶¹ İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, *Sahih*, Beyrut, 1992, I, 19; Hâkim, Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Beyrut 1990, I, 227.

günahların affolunacağı bildirilmektedir.²⁶² Başka bir rivâyette, şeytanın, kişi namaz kılariken gelip kalçaları arasından yellenme vehmini verdirerek namazdan vazgeçirmeye çalıştığı, dolayısıyla böyle bir durumla karşı karşıya kalanın şüphe bırakmayacak şekilde kesin olarak ses duymadıkça ya da koku hissetmedikçe namazını bozmaması gerektiği ifade edilmiştir.²⁶³ Vesveseli yapıya sahip insan için bu hadis büyük önem arz etmektedir. Zira “*Yakîn şek ile zâil olmaz*” kâidesi bu hadislerin vermiş olduğu ruhla ortaya konmuştur.

Yine *vesvese* ile ilgili benzer rivâyetlerde ezan ve kâmet getirildiğinde şeytanın yellene yellene kaçtığı ancak kişi namaza kalkıp tekbîr aldığına dönüp onu, namazın rekâtlarını karıştıracak kadar şaşirtmaya çalıştığı haber verilmektedir.²⁶⁴ Namazda kıraat hususunda aşırı hata yapan sahabiye, bu durumun ‘*hunzeb*’ denilen bir şeytandan kaynaklandığı, dolayısıyla böyle bir durum karşısında Allâh’a (cc) sığınması (*Eûzubillâhi demesi*) ve sol tarafına üç defa tükürmesi gerektiği bildirilmiştir.²⁶⁵ Yine şeytanın vesvesesinden dolayı rekâtların sayısı konusunda şaşırان kişiye sehiv secdesi yapması gerektiği,²⁶⁶ yaptığı sehiv secdelerinin şeytanın burnunun yere sürtünmesine sebep olacağı bildirilmiştir.²⁶⁷

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Musâ (as) ile Hz. Yusuf (as) kıssalarında anlatılan “*Unutma*” hadisesi şeytana nisbet edilmektedir.²⁶⁸ Mücadele sûresinde ise şeytanın Allâh’ı (cc) unutturmak için değişik vesilelerle insanları hâkimiyeti altına almaya çalıştığı anlatılır.²⁶⁹ Binaenaleyh konu ile ilgili bazı hadislerde de Rasûlullâh (sa) *unutma* fiilini şeytana nisbet etmektedir. Hadislerin incelenmesinden bu fiilin daha çok namaz ibadetiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bir rivâyette, Rasûlullâh (sa) ahabdan bir cemaate (aralarında kadın cemaatte bulunduğu halde) namaz kıldırmak üzere kalktığına namaza başlamadan cemaate dönerek, “*Eğer şeytan, namazımdan bana bir şey unutturursa, erkekler Sübhânallâh desin, kadınlar da el çırpsınlar*” dediği

²⁶² Buhârî, *Vudû*, 28; Ebû Dâvud, *Tahâret*, 51; Nesâî, *Tahâret*, 68.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 330.

²⁶⁴ Buhârî, *Ezan*, 4; Müslim, *Salât*, 16,18, 19; Ebû Dâvud, *Salât*, 30.

²⁶⁵ Müslim, *Selâm*, 68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 216.

²⁶⁶ İbn Mâce, *İkamet*, 135.

²⁶⁷ Müslim, *Mesâcid*, 88, 89; Ebû Dâvud, *Salat*, 190; Nesâî, *Sehiv*, 24; İbn Mâce, *İkamet*, 132.

²⁶⁸ Kehf, 18/60-65; Yusuf, 12/42.

²⁶⁹ Mücadele, 58/19.

nakledilmektedir.²⁷⁰ Başka bir rivâyette ise Rasûlullâh (sa), Allah'ı (cc) tesbih etmenin faziletinden bahsederek, yatacakları zaman yüz defa “*Sübhânallâh, Allâhü Ekber ve'l-Hamdülillâhi*” demelerini tavsiye etmiş, bunun Mîzan'da on katı sevâb olarak karşılıklarına çıkacağını bildirmişti. Ashab da, ‘*Bunları nasıl olurda çekmeyiz, ne kadar kolay*’ dediklerinde Rasûlullâh (sa) ; “*Herhangi birinize namazda iken şeytân gelir ve namazdan çıkıncaya kadar ona ‘filan işi hatırla, filan işi hatırla’ der ve o kişinin başka ihtiyaçlarını hatırlatır. Bu yüzden o kimse belki tesbih çekmeyi yapamaz (unutur). Yatağına yattığı zaman da yine ona şeytân gelir ve bu zikri söylemeden uyuyuncaya kadar o kimsenin yakasını bırakmaz.*”²⁷¹

Rasûlullâh (sa) kişiyi özellikle sabah namazı gibi namazlar konusunda tembelliğe götürecek aşırı uykuyu da şeytan ile ilişkilendirmiştir. Nitekim ilgili hadislerde şeytanın uyurken insanın ensesine üç düğüm attığını, ancak gece kalkıp abdest alarak namaz kıldığında atılan düğümlerin çözüleceğini, dolayısıyla canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha ulaşacağını bildirmektedir.²⁷² Başka bir rivâyette ise sabah namazına kalkamayacak kadar aşırı uykuya dalan kişi için “*şeytanın kulağına bevlettiği kişi*” dediği nakledilmektedir.²⁷³

Hadiste “*Şeytanın enseye düğüm vurma*” ifâdesi ile verilmek istenen mesaj konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı bu ifadeden kastedilen mananın tembellik olduğunu ifade ederken, bir kısmı da şeytanın şaşırması, uykuyu, rehâveti ve istirahatı sevdirmesi şeklinde yorumlamıştır. Düğüm mahalli olarak ensenin tahsisi, insandaki vehim kuvvetinin ve onu kullanma mahallinin ense olması sebebiyledir. Vehim kuvveti, şeytana en ziyade itaat eden, en çabuk icabet eden kuvvettir.²⁷⁴

Hadis mutlak gelmiştir, sabah veya teheccüd diye bir kayda yer vermez. Bu hadisten, “*Bir keçi sağımı müddetince de olsa gece namazı vaciptir*” diye hüküm çıkaran olduğu gibi, hadiste kastedilen namazın, “hiç gece namazına kalkmayıp uyuyan ve kalkmaya da

²⁷⁰ Ebu Dâvud, *Nikâh*, 50, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 541.

²⁷¹ Ebû Dâvud, *Edeb*, 109; Tirmizî, *Da'avât*, 25; İbn Mâce, *İkâmet*, 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 161, 205.

²⁷² Buhârî, *Teheccüd* 12; *Bedü'l-Halk* 11; Müslim, *Misâfirin* 207.

²⁷³ Buhârî, *Bedü'l-Halk* 11; *Teheccüd* 13; Müslim, *Misâfirin* 205; Nesâî, *Kıyâmü'l-Leyl* 5; İbn Mâce, *İkâmet* 174; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* I, 375, 427; II, 260, 427.

²⁷⁴ Canan, VIII, 483-484.

niyeti olmayan kimselerin namazı” şeklinde ifade edenler de olmuştur.²⁷⁵

Diğer hadiste geçen “...şeytanın bevletmesi (işemesi)..” ifadesi ile mecazî mananın kastedildiğini ileri sürenlerden İbn Kuteybe: “ *Bevl’den maksat, “ifsâd” demektir. Nitekim Araplar “bevl” kelimesini ifsâd etmekten kinâye olarak kullanırlar ve ‘filan şeyi batırdı’ mânâsına, ‘filân şeyin üzerine bevletti (işedi)’ derler.*” şeklinde bir görüş sunar. Tîbî de bu sözün, “*Şeytân bu gâfilin kulağını bâtil şeylerle doldurmuş ve kulağında hak sözü işitmeye engel bir sağırlık meydana getirmiştir*” manasına gelebileceğini belirtmiş ve uyku mahalli göz olduğu halde onun bırakılarak hadiste özellikle kulağın zikredilmesinin, kulağın uyandırılmada rol oynayan organ olmasına dikkat çekmiştir.²⁷⁶

İbn Hacer (v. 852/1448), “Şeytan’ın kulağa işemesi tartışıldı ve gerçektir dendi” der. Kurtubî ile diğer bazı âlimler de, bunun için herhangi bir engel yoktur ve şaşılacak bir şey de değildir dediler. Çünkü şeytanın yediği, içtiği ve evlendiği âyet ve hadiste geçtiğine göre işemesine de herhangi bir engel olmaz. Hâfız, hadisin başka vecihlerinden elde ettiği karineye dayanarak hadiste kastedilen kişinin Abdullah b. Mes’ud’un (ra) olduğunu zîra bir gece namaza kalkamaması üzerine durumu “*bir adam*” şeklinde hikâye ettiğini, nihâyetinde de kendini kınamak için “*Böyle kişiye şer olarak şeytanın kulağına bevletmesi yeter*” dediğini nakletmektedir.²⁷⁷ Bu rivâyet de gösteriyor ki Rasûlullâh’ın (sa) olumsuz bir durumu zemmederken etkin bir yol olarak kullandığı metod o durumu şeytan ile irtibatlandırmasıdır. Nitekim İbn Mes’ud’un (ra) uykuya dalarak namaza kalkamaması durumu karşısında kendisine söyleneni en büyük ceza addetmesi bu manayı teyîd etmektedir.²⁷⁸

Rasûlullâh (sa) güneş doğarken ve batarken ashabından, namaz kılmamalarını istemiş, bu vakitleri şeytan ile irtibatlandırmıştır. Nitekim bir hadiste: “*Namaz kılmak için ne*

²⁷⁵ Ateş, *Kur’an ve Hadislere Göre Şeytan*, s.188.

²⁷⁶ Miras, *Tecrid-i Sarih Terc.* IV, 111-112; Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terc.* IV, 2203.

²⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (v.852/14448), *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (thk. M. Fuâd Abdulbâkî Abduaziz b. Baz’ın Ta’likiyle Beraber), Mektebetü’s-Safâ, Kahire 2003, 1.bs., III, 33-34.

²⁷⁸ Canan, VIII, 485.

güneşin doğma vaktini ne de batma vaktini gözetmeyiniz. Çünkü o Şeytan'ın iki boynuzu arasında doğar ve Şeytan'ın iki boynuzu arasında batar."²⁷⁹

Başka bir rivâyette Güneş'in doğma ve batma esnasında kılınan namazları münafik namazı olarak değerlendirerek şöyle der: *"Bu münâfık namazıdır. Oturur Güneş'i gözler, Güneş Şeytan'ın iki boynuzu arasında olduğu zaman kalkar, namazı kuşun gagalamsı gibi süratle dört rekât kılar. Kıldığı bu namaz içinde Allâh'ı pek az zikreder."*²⁸⁰

Benzer bir rivâyette ise: *"Şeytan'ın iki boynuzu Güneş ile beraber doğar. Güneş yükselince Şeytan ondan ayrılır. Güneş semânın ortasında olunca, Şeytan Güneş ile beraber olur. Güneş batıya meyledince Şeytan Güneş'ten ayrılır. Güneş batmaya yaklaşıncaya Şeytan yine onunla beraber olur. Güneş batınca Şeytan ondan ayrılır. Bunun için bu üç vakitte namaz kılmayınız"* şeklinde ifade etmektedir.²⁸¹

H. Ömer (ra) de, *"Namaz kılmak için Güneş'in doğduğu ve battığı ânı beklemeyiniz. Çünkü Şeytan, doğarken ve batarken Güneş ile beraberdir"* der.²⁸²

İki boynuzu arasında doğması ifadesi ile neyi kastedtiği Ebû Ümâme'nin (ra) Amr b. Abese'den (ra) rivâyet ettiği hadis açıklamaktadır. Nitekim o hadiste Rasûlullâh (sa) şöyle buyurmaktadır: *"...Sabah namazını kıl, sonra Güneş doğup yükselinceye kadar namazdan el çek. Çünkü Güneş doğarken şeytanın iki boynuzu arasından çıkar. İşte o vakitte kâfirler Güneş'e secde ederler. Sonra da mızrağın gölgesi batıya ve doğuya meyletmediği vakte (istivâ vakti) kadar namaz kıl. Çünkü namaza şâhid melekler ve itaatli kullar hazır olur. Sonra namaz kılmaktan kaçın. Çünkü o vakitte Cehennem iyice hararetlendirilir. Gölge meylettiği zaman yine namaz kıl. Çünkü namaz, melekler tarafından şâhid olunmuş ve itaatli kulların hazır bulunduğu bir ibadettir. Nihâyet ikindi namazını kılarınsın. Bundan sonra taâ Güneş batıncaya kadar namaz kılmaktan"*

²⁷⁹ Buhârî, *Bedü'l-Halk* 11; Müslim, *Müsâfirîn* 290; Nesâî, *Mevâkît* 35.

²⁸⁰ Müslim, *Mesâcid* 195; Ebû Dâvud, *Salât* 5; Tirmizî, *Salât* 120; Nesâî, *Mevâkît* 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 103, 149, 185, 247.

²⁸¹ İbn Mâce, *İkâmet* 148; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 348, 349.

²⁸² İmam Mâlik, *Muvattâ*, *Kur'an* 10.

kaçın. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında batar. İşte o vakitte kâfirler Güneş'e secde ederler."²⁸³

Rasûlullâh (sa) cemaatle namaz kılariken safların sık ve düzgün tutulmasına dikkat çekmiş,²⁸⁴ aralarda oluşan boşluklardan küçük siyah bir koyun şeklinde şeytanın geçtiğini haber vermiştir.²⁸⁵ Binaenaleyh şeytan kulun namazına engel olmak için namazda, niyetten tekbire, tekbirden kıraate varıncaya kadar her rükûnda kendine pay çıkarmaya çalışmaktadır. Hatta bunu bazen kişinin başını gereksiz yere sağa-sola sallatarak ve parmaklarını çıtlattırarak dahi yapabilmektedir. Çünkü Rasûlullâh (sa) kişinin başını gereksiz yere sağa-sola sallamasını "*Şeytanın İhtilâsı*" (kapıp gitmesi) şeklinde ifade etmiş,²⁸⁶ parmakları da birbirine geçirmenin şeytandan olduğunu söylemiştir.²⁸⁷

2.1.4.1.3. Oruç ve Şeytan

Oruç, namaz ve hac gibi kendine has özellikleri olan önemli bir ibadettir. Oruç maddi ve manevî gelişmeleri ve çeşitli takvâ tezâhürlerini ihtivâ ettiğinden, ilahî dinlerin hepsinde mevcut bir ibadet, dinî hayata katılan bütün insanlara öteden beri tatbik edilen ilahî bir kânundur. Oruç sağlığı koruyan, sabra alıştıran, nimetlerin kadrini öğreten, başkalarına yardım etme duygularını geliştiren ve özellikle toplum hayatını olumlu yönde etkileyen çok yönlü bir ibadettir. Dolayısıyla Allah (cc) böyle önemli bir ibadeti bu ümmete günahlarından tamamen arınmaları için özellikle Ramazan ayında farz kılmıştır.

Kulluk şuuru açısından bir ibadetin müsbet yönde kişiler üzerinde bırakacağı etki ne kadar fazla ise şeytanın da o ibadetten duyacağı rahatsızlık o kadar fazladır. Oruç da bu ibadetlerden biridir. Zira tutulan oruç şeytanı o kadar rahatsız eder ki adeta onun elini ayağını bağlar. Nitekim Ebû Hureyre'den (ra) nakledilen bir hadiste Rasûlullâh (sa) bu duruma işaret etmektedir. Buyuruyorlar ki: "*Ramazan girdiğinde cennet kapıları açılır,*

²⁸³ Müslim, *Müsâfirin* 294; Eû Dâvud, *Salat* 299; Nesâî, *Mevâkît* 35,40; İbn Mâce, *İkâme*, 148. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 111,112, 114, 385; V, 260;

²⁸⁴ Müslim, *Salât* 122; Ebû Dâvud, *Salât* 95; Tirmizî, *Salât* 54; Nesâî, *İmâmet* 23; İbn Mâce, *İkâmet* 45.

²⁸⁵ Ebu Dâvud, *Salât* 94; Nesâî, *İmâmet* 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 154, 260

²⁸⁶ Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 11; Ebû Dâvud, *Salât*, 165; Tirmizî, *Salât*, 413/589; Nesâî, *Sehv*, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 70,106.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 54.

cehennem kapıları kapanır, şeytanlar zincire vurulur.”²⁸⁸

Hadis farklı şekillerde Kütüb-i Tisâ’da yer almaktadır. “Şeytanlar zincire vurulur” ifadesi bazı rivâyetlerde “صفدت الشياطين”²⁸⁹, bazı rivâyetlerde “سلسلت الشياطين”²⁹⁰ bazı rivâyetlerde ise “تغل الشياطين”²⁹¹ şeklinde geçmektedir.²⁹² Tirmizî’de nakledilen bu hadisin farklı bir rivâyetinde “Şeytanların ve cinlerin şirretleri de zincire vurulurlar” ziyadesi vardır.²⁹³ Nesâî ve İbn Mâce’de ise “Allâh’a karşı gelen azgın şeytanlar (merede-i şeyâtîn) bağlanır” ibâresi yer almaktadır.²⁹⁴

“Şeytanlar zincire vurulur” ifadesinin hakikate hamledilmesi gerektiğini savunanlar, cennet kapılarının açılmasını, cehennem kapılarının kapanmasını ve şeytanların zincire vurulmasını Ramazan ayının girmesinden dolayı tâzim için meleklerle bir işâret olduğu ve özellikle bu ayda şeytanların müminlere eziyet edememeleri ve aralarına girememeleri şeklinde tevîl ederler. Bu ifadeyle mecaz kastedildiğini ileri sürenler ise, Rasûlullâh’ın (sa) bununla sevabın çokluğuna işâret etmek istediğini belirtirler. Çünkü bu görüşte olanlara göre şeytanlar bu ayda iğvâlarını ve eziyetlerini azaltırlar. Dolayısıyla da zincire vurulmuş gibi olurlar.²⁹⁵

Yine bu ifadeyle, hususî şeytanların değil de zararlı ve şerîr şeytanların kastedildiğini savunanlar da vardır. Bu görüşü savunanlar, aksi durumda herkesin hususi şeytanının kişiden ayrılmasıyla insanın terakkisinin duracağını, dolayısıyla insan şeytanları, nefs-i emmâre, kötü âdet ve gelenekler gibi diğer sebeplerin mevcut olduğunu bildirmektedirler.²⁹⁶ Zira nefis, yaptırmak istediği masiyetle günaha düşürünceye kadar kişinin karşısında bekler. Hâlbuki şeytan, kişiyi herhangi bir hal veya surette Allah’a (cc) âsi kılmaya çalışır. Ancak bunda başarılı olamazsa ısrar etmeyip başka bir hale yönelir.²⁹⁷ Dolayısıyla şeytanlar zincire vurulsa da insanı yoldan çıkaracak daha güçlü

²⁸⁸ Buhâri, *Savm* 5; Müslim, *Siyâm* 1.

²⁸⁹ Müslim, *Siyâm* 1; Tirmizî, *Siyâm* 1; Nesâî, *Siyâm* 3; İbn Mâce, *Siyâm* 2.

²⁹⁰ Buhâri, *Savm* 5; Müslim, *Siyâm* 2; Nesâî, *Siyâm* 4.

²⁹¹ Nesâî, *Siyâm* 4.

²⁹² Buhâri, *Savm* 5; Müslim, *Siyâm* 1; Tirmizî, *Siyâm* 1; Nesâî, *Siyâm* 5.; İmam Mâlik, *Muvattâ*, *Siyâm* 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 357, 378, 425; Dârimî, *Sünen* 1, 26 (*Savm*, 53)

²⁹³ Tirmizî, *Savm* 1.

²⁹⁴ Nesâî, *Siyâm* 5; İbn Mâce, *Siyâm* 2.

²⁹⁵ Abdurrahmân b. Ebî Bekr Ebu’l-Fadl es-Suyûtî, *Tenvîru’l-Hevâlik Şerhu Muvattai Mâlik*, el-Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, Mısır 1969, I, 228.

²⁹⁶ Ateş, *Kur’an ve Hadislere Göre Şeytan*, s. 203-204.

²⁹⁷ Geniş bilgi için bk., Şarâvî, M.Mütevellî, *Tefsîru’ş-Ş’arâvî*, XVIII, 11286. (Ankebût sûresi 69.âyetin tefsiri)

düşmanları vardır.

2.1.4.1.4. Hac ve Şeytan

Hac, belirli bir mekânı, hususî fiillerle, belirli bir zaman diliminde ziyâret etmektir.²⁹⁸ Bu ibadetin önemli esaslarından biri de Arapça karşılığı “*Remyü'l-Cimâr*” olan şeytan taşlamadır. Zira Rasûlullâh (sa) Vedâ haccı sırasında hac ibadetinin menâsikini öğretirken cemrelere taş atmış ve bunun yapılmasını ashâbından istemiştir.²⁹⁹ Bundan dolayı kurban bayramının birinci günü Akabe cemresine, diğer üç gün de her üç cemreye taş atılması fakihlerin ittifakı ile vacip olup terkenden dolayı ceza kurbanı (dem) gerekir.³⁰⁰

Her ne kadar batılı müsteşriklerden Frantz Buhl, şeytan taşlamanın İslam’da kaynağı olmayan bir uygulama olduğunu, cahiliye adetlerinden alındığını ileri sürse de sahih hadislerde bu uygulamanın Hz. İbrahim’in sünnetine dayandığı açıkça belirtilmektedir.³⁰¹

Şeytan taşlama, Hz. İbrahim’i Allah’ın emrini yerine getirmekten alıkoymak isteyen şeytanın yine onun tarafından Mina’da taşlanmasının hâtırasını yaşatmakta ve insanları daima günaha sokmaya çalışan şeytana karşı bir tür tepki ve direnmeyi temsil etmektedir. Zira bir rivâyette, Hz. İbrahim Kâbe’nin inşasını tamamladıktan sonra Cebrâil’in yol göstermesiyle ilk haccını yaptığı ve oğlu İsmail’i kurban etmeye götürdüğü esnada Mina’nın söz konusu üç yerinde önüne çıkan şeytanı taşıdığı nakledilir.³⁰² Abdullâh b. Abbas’tan (ra) nakledilen bu hadis, Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde ve Taberî’nin (v. 310/923) *Târîhü'l-Ümem*’inde yer almaktadır.³⁰³ Hadisin fıkıh kaynaklarında herhangi bir gerekçeyle delil olarak nazar-ı itibara alınmadığı anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Ancak hayrın ve iyiliğin telkin edicisi Cebrâil’in Allah (cc) tarafından peygamberine görünmesi nasıl mümkünse, şerrin ve kötülüğün telkin edicisi şeytanın da görünmesi muhâl değildir.

²⁹⁸ Zuhayli, Vehbi, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, III, 8.

²⁹⁹ Müslim, *Hac*, 310-312-313-134-315.

³⁰⁰ M.Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, 627.

³⁰¹ Aras, M. Özgü, “Cemre”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 5.

³⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 297, 306-307.

³⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 306-307; Taberî, *Târîhü'l-Ümem*, I, 261-262, 274, 276.

³⁰⁴ Serahsî Şemsüddîn, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993, IV, 65; Nevevî, *el-Mecmû*, VIII, 164.

2.1.4.2. İnsanın Bazı Beşeri ve Fizîkî Özelliklerinin Şeytana Teşbîhi

Dava ve doktrinlerin en güçlü telkin aracı şüphesiz o dava ve doktrinlere inanmış insanlardır. Hiç bir propaganda vasıtası insan kadar etkili olamaz. Bu sebeple insan şeytanlarının veya şeytanlaşmış insanların etkisi cin şeytanlarından daha fazladır. Zira kişi eûzu besmele çekerek Allâh'a (cc) sığındığı zaman cin şeytanlarını kendinden uzaklaştırabilirken insan şeytanlarını bu şekilde uzaklaştıramamaktadır.

Hadislerde şeytanın insanı kendisine taraftar yapmaya çalışırken kullandığı en büyük silahın yine insanın eylemleri olduğu anlaşılmaktadır. Şeytâniyet vasfını alan bu eylemler insanın beşerî özellikleri ile alakalı olduğu gibi fizîkî özellikleri ile de alakalı olabilmektedir. Bu durum şeytanın ne kadar insana sokulmaya çalıştığını veya insanla ne kadar uğraştığını gösterir. Dolayısıyla Rasûlullâh (sa), konunun önemine binaen ve dil sanatının da önemsendiği bir toplumda yaşaması hasebiyle insanın fizîkî ve beşeri özellikleri üzerinden şeytan ile ilgili bazen literal bazen de temsîli anlatımlarda bulunmuştur. Bu bölümde ilgili hadisler alfabetik sıraya göre ele alınacak ve Rasûlullâh'ın (sa) özellikle temsîlî anlatımlarla ne kastedtiği konusu incelenecektir.

2.1.4.2.1. Acele Etmek, Öfkelenmek ve Şeytan

Kâinat çapında aceleci olmayan, teennî ile hareketi esas alan bir nizam vardır. Bir insan olarak Allâh'ın kâinattaki cari olan bu prensibine uymak hem başarının sırrı, hem de sevabın kaynağıdır. Zira Dünya Hayatı bir merdivenin basamakları gibidir. Acele eden kimse, ya bazı basamakları atladığı için düşer, ya da yorulur ve yolun yarısında kalır. Binaenaleyh Rasûlullâh (sa) istisnalar dışında dünyalık işlerde acele etmemeyi, teenni ile hareket etmeyi tavsiye etmektedir.³⁰⁵ Kişiyi başarızlığa, hayırlı olmayan sonuçlara götüren aceleciliğin ise şeytandan olduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “*Teenni (Düşünerek hareket etmek) Allâh'tan, Acele etmek ise şeytandandır.*”³⁰⁶

³⁰⁵ Ebu Dâvud, *Edeb* 11.

³⁰⁶ Tirmizî, *Birr ve's-Sıla* 66. Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den bu hadisi nakleden Tirmizî, hadisin garîb olduğunu bildirerek, râvilerinden Abdü'l-Müheymin b. Abbâs'ın bâzı hadis âlimlerince hâfıza yönünden tenkide uğradığını kaydetmektedir. Her ne kadar Aliyyü'l-Kâri bu râvi için âdil ve sika dese de (Aliyyü'l-Kâri, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, 14, s.360) Hafız İbn Hacer el-Askalâni “et-Takrîb” eserinde zayıf demiş (İbn Hacer el-Askalâni, *Takrîbü't-Tehzîb*, Dâru'l-Âsime, (thk. Ebu'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şâgîf el-Bâkistânî) ts., s.630); *Tehzîbü't-Tehzîb*'de ise İmam Buhârî'nin bu kişi için münkeru'l-hadis dediğini, İmam Nesâî'nin de bu râvi için sika olmadığını ifade etmiştir. (İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Müessesetü'r-Risâle, ts., II, 630) İbn Hibbân rivâyetinde aşırı vehm olmasından dolayı bu râvinin rivâyetleri ile delil getirilemeyeceğini bildirmektedir. (Muhammed Abdurrahmân

Teeninin Allâh'tan olması, Allâh'ın (cc) teennili hareketin karşılığında sevap vermesi anlamına gelir. Acelenin de şeytandan olması ise şeytanın kişiyi vesvesesi ile acele davranmaya sevketmesi demektir. Acelecilik kişiyi titizlik ve neticeyi düşünmekten alıkoyar, attığı adımın veya söyleyeceği sözün zarar mı, kâr mı hayır mı, şer mi getireceğine fırsat vermez. Nitekim Amr İbnu'l As: "Kişi acelenin meyvesi olarak hep nedâmet devşirmiştir" der.³⁰⁷

Teennî hadislerde mutlak olarak ifade edilirken şu hadiste kayıtlanmaktadır. "*Âhîret amel(leri) dışında (kalan) her işte teennî (elden bırakılmamalıdır).*"³⁰⁸ Dolayısıyla âhîret ile ilgili ameller bu durumdan istisnâ edilmektedir. Tîbî: "*Dünyevî işlerin sonunun kesinlikle hayırlı veya hayırsız olacağı bilinemediği için acele etmeyip tehir edilmesi uygundur. Uhrevî işler bunun aksinedir. Zira Allâh (cc): "Hayırda yarışın",³⁰⁹ Rabbinizden size erişecek bir bağışlanmayı ve bir cenneti kazanmak için yarışın...*"³¹⁰ açıklamasında bulunur."³¹¹

Aliyyü'l-Kârî ise şöyle der: "*Allâh'ın (cc) emirleri olan taatleri yapma hususunda acele edip onlara koşma ile bizzat taatleri yerine getirirken acele etme arasında büyük bir mesafe vardır. Bunlardan birincisi mahmûd, ikincisi mezmumdur. " Yani ibadetleri yapmak için acele edeceğiz, ama ibadetleri alelacele bitirme telaşına düşmeyeceğiz, sindire sindire, ağır ağır yapacağız.*"³¹²

Âhîret işlerinde acele edilmesi ile ilgili farklı bir rivâyette Hz Ali (ra) Rasûlullâh'ın (sa) şöyle dediğini nakleder: "*Ya Ali! üç şeyi geciktirme; vakti gelince namazı, hazır olunca cenazeyi ve dengini bulunca bekar kadını evlendirmeyi.*"*

Yine acelecilik gibi insanî hasletlerden öfke, son derece normal ve yaşamın

b. Abdurrahim el-Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Hadis no:2081, Dâru'l-Fikr, VI, 153-154) Albânî *Silsiletü's-Sahîha*'sında bu hadisin Enes b. Mâlik'ten nakledilen farklı bir vechinin Ebu Ya'lâ'nın *Müsned*'inde, Beyhâkî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında geçtiğini belirttikten sonra hadisin isnadı ile ilgili şöyle der, "*Ben derim ki bu isnad hasendir. Ricâli sikattur. Sâd b. Sinân'ın dışındaki râviler Şeyhâyn'ın ricâlidir.*"(Albânî, *Silsiletü's-Sahîha*, IV, 404. Hadis no: 1795. 1995) Aclûnî de bu hadisin birçok şahidini zikretmiştir.(Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 338)

³⁰⁷ Mübârekfûri, VI, 153-154.

³⁰⁸ Ebû Dâvud, *Edeb* 10.

³⁰⁹ Bakara, 2/148.

³¹⁰ Hadîd, 53/21.

³¹¹ Canan, XVI, 322,323.

³¹² Mübârekfûri, VI, 153.

* Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve hadisin hasen-garip olduğunu bildirmiştir. Ahmet b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiş, İrakî de '*hasen bir hadistir*' demiştir. (Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmiî's-Sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1972/1341, 2.Bs. III, 31)

sürdürülebilmesi için gerekli, ancak kontrol edilmediğinde kişinin kendisi ve çevresi için zararlı olan bir duygudur. Öfke, genel olarak doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir. Öfke sağlıklı olarak ifade edildiğinde yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici olabilen bir duygudur. Ancak kontrol edilemediğinde yıkıcı bir biçimde davranışlara yansiyarak saldırgan ve son derece tahrip edici tepkilere dönüşme potansiyeline sahiptir.³¹³ İşte Rasûlullâh (sa) öfkenin bu yönüne dikkat çekmiş, kontrol edilemeyen ve sonunda kronikleşerek düşmanlığa dönüşen öfkeyi şeytana ait bir özellik olarak vasfetmiştir.³¹⁴ Nitekim Hz. Ebû Bekir'in (ra), kendisine sataşıp eziyet eden kişiden öfkeyle intikam almasını da şeytanla irtibatlandırarak tasvîb etmemiştir.³¹⁵

Birçok hadiste öfke ile ilgili anlatımlarla karşılaşmak mümkündür. Nitekim Abdullah İbn Mes'ud'dan (ra) nakledilen bir rivâyette Rasûlullâh (sa) bir gün: “*Siz aranızda kimi pehlivan addedersiniz?*” diye sordu. Sahabe (ranhum): “*Erkeklerin yenmeye muvaffak olamadığı kimseyi!*” dediler. Rasûlullâh (sa): “*Hayır! Gerçek pehlivan öfkelendiği zaman nefesine hâkim olabilen kimsedir*” buyurdular.³¹⁶ Ebu Hureyre'den (ra) nakledilen rivâyette ise Rasûlullâh (sa) buyurdular ki. “*Kuvvetli kimse (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki pehlivan, öfkelendiği zaman nefisini yenen kimsedir.*”³¹⁷ Yine Ebu Zer'den (ra) nakledilen bir rivâyette Rasûlullâh (sa) buyurdular ki: “*Biriniz ayakta iken öfkelenirse otursun. Öfkesi geçerse ne ala, geçmezse yatsın.*”³¹⁸ Bir adam: “*Ey Allâh'ın Rasûlü! Bana kısa bir nasihatta bulun, uzun yapma! Ta ki nasihatini unutmayayım*” demişti. (ve birkaç kere tekrar etmişti) Rasûlullâh (sa) : “*Öfkelenme*” diye tek bir kelimeyle cevap verdiler.³¹⁹

2.1.4.2.2. Ağlamak ve Şeytan

Ağlamak kelimesi, Türkçe'de “ağmak”tan türemiştir. “Ağmak”, yükselmek, yukarı doğru çıkmak anlamlarına gelir. Dolayısıyla ağlamak, Türk dilinde, yükselmek

³¹³ Geniş bilgi için bk. Soykan, Çiğdem, *Öfke ve Yönetimi*, Kriz Dergisi 11(2), s. 19-27.

³¹⁴ “...Öfke şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır, ateş ise su ile söndürülmektedir.; öyleyse biriniz öfkelenince hemen kalkıp abdest alsın.(Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 226; Ebû Dâvud, *Edeb* 4) Albâni hadis için zayıf der. (Albâni, *Silsiletü'd-Daife* II, 51)

³¹⁵ Ebû Dâvud, *Edeb* 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 436.

³¹⁶ Müslim, *Birr* 106; Ebû Davud, *Edeb* 3.

³¹⁷ Buhari, *Edeb* 76; Müslim, *Birr* 107.

³¹⁸ Ebu Dâvud, *Edeb* 4.

³¹⁹ Buhâri, *Edeb* 76; Tirmizî, *Birr* 73.

demektir. “Ağı”, gözyaşı; ağlamak/ağlamak: Gözyaşı dökmek, ağlamak; gerçek anlamda yükselmek, içten dışa çıkmak, yukarı doğru gelmek demektir.³²⁰

Kişinin bir olay karşısında üzülmesi, duygulanması hatta ağlaması fitratından gelen tabii bir olgudur. Ancak her şeyde olduğu gibi ağlamada da aşırılığa kaçmak İslam’ın hoş karşılamadığı bir durumdur. Rasûlullâh (sa) bağırıp çağırarak, yanakları yolarak, üst başı yırtarak ağlamayı yasaklamış ve böyle ağlayanlar için “bizden değildir” ifadesini kullanmıştır.³²¹ İmam Nevevî, bağıra çağıra yapılan, yas tutulan ağlamanın ölüye azab edilmesine sebep olacağı, ancak sadece gözyaşı dökme suretindeki ağlamanın azaba sebep olmayacağı hususunda icmâ derecesinde âlimler arasında var olan bir görüşten bahseder.³²²

Câbir b. Abdullah’dan (ra) nakledilen bir rivâyette Abdurrahman b. Avf, Rasûlullâh’ın (sa) ölümlerinin ardından mâtemi yasaklamış olmasına rağmen oğlu İbrahim’in vefatı esnasında ağlamasına hayret etmiş: “Ağlıyor musun? Ağlamaktan bizi sen men etmedin mi?” dediğinde, Rasûlullâh (sa): “Hayır (ağlamaktan değil), iki ahmak, günahkâr sesten menettim: Musibet sırasındaki ses; yüzleri tirmalamak, cepleri yırtmak ve şeytan mâtemi” şeklinde cevap vermiştir.³²³

Burada özellikle “Şeytan mâtemi” diye çevrilen “رَنَّةُ الشَّيْطَانِ” tabirinin manası hususunda âlimlerin bir kısmı, “musiki ve çalgı” şeklinde anlarken geneli “mâtem sırasında çıkarılan ses” olduğunu ifade etmiştir. Mâtemin şeytana nisbet edilmesi hadiste “اول من ناح ابليس” (İlk mâtem tutan iblistir) diye gelen açıklamaya binaendir. Hadisin Beyhâki’de gelen vechi şöyledir: “Ben ağlamaktan yasaklamıyorum. Ben iki ahmak, günahkâr sesi yasaklıyorum: Oyun, eğlence, musiki sesi ve şeytan çalgısı, bir de musibet sırasında yüzlerin yolunması, üst başın yırtılması ve mâtem. Ağlamak ise rahmettir, rahmet etmeyene merhamet edilmez.” Hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmektedir.³²⁴

³²⁰ Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., İstanbul 1988, 1.Bs., s. 13

³²¹ Buhâri, *Cenâiz* 36,39,40, *Menâkıb* 8; Müslim, *İman* 165; Tirmizî, *Cenâiz* 22; Nesâî, *Cenâiz* 19.

³²² Nevevî, *Minhâc*, Mısır 1929, 1.Bs., VI, 235-237.

³²³ Tirmizî, *Cenâiz* 25.

³²⁴ Ebû Bekr el-Beyhâki, *Şuabu'l-İman*, (thk., Dr. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid), Mektebetü'r-Rüşd, Bombay 2003, 1.Bs., XII, 431 (Hadis no: 9685); Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahim el-Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Dâru'l-Fikr, IV, 87-88.

Ümmü Seleme (ra) kocası Ebû Seleme'nin vefatında, kendi ifadesiyle dillere destan olacak bir ağlamaya hazırlanmıştı. Bu durumu öğrenen Rasûlullâh (sa) kendisine, 'Sen, şeytani, Allâh'ın çıkardığı bir eve tekrar mı sokmak istiyorsun?' diyerek meşrûiyetin dışına çıkılacak ağlamayı şeytanın amellerinden addetmiştir.³²⁵ Benzer bir durum Rukiye'nin (ra) vefatında olmuştu. Bedir'den dönen Rasûlullâh (sa) kızının kabrini ziyaret ettikten sonra evine gelmiş orada kadınları ağlar bulmuştu. Ömer (ra) engel olmak maksadıyla kamçıyla onlara vurmaya isteyince Rasûlullâh (sa), 'Bırak onları, ağlasınlar' dedikten sonra kadınlara: "Ey kadınlar! Siz de şeytânın feryâdından sakının, Ağlamak kalbden ve gözden ise Allâh'tan ve merhamettendir. Elden ve dilden ise, şeytandandır" buyurdular.³²⁶ Hatta normal ağlamalarda dahî sahebeye îkazlarda bulunmuştur. Nitekim Rasûlullâh (sa) Yemene vâli olarak atanan Muâz b. Cebel'i (ra) uğurlayacağı zaman, 'Ey Muâz! Belki, sen bu yıldan sonra benimle görüşemezsin. Belki sen, benim mescidime ve kabrime gelirsin" demişti. Bunun üzerine Muâz b. Cebel (ra) Rasûlullâh'dan (sa) ayrılacağından dolayı ağladı. Rasûlullâh (sa) : "Ağlama yâ Muâz! Ağlamanın bir çeşidi vardır ki, muhakkak şeytandandır" buyurdular.³²⁷

Bu başlık altında ele alınan hadisler gösteriyor ki Rasûlullâh (sa), kişinin uğradığı keder sebebiyle cahiliye insanının yaptığı gibi vücuduna vurarak kendi kendine eziyet vermesini, üstünü başını yırtmasını, felaket, bela temennisi gibi şer'an caiz olmayan sözler sarfetmesini yasaklamaktadır. Zikredilen bu yasaklar, cahiliye devri mateminde yer alan davranışlardır. İslam, matem ve üzüntü tarzını da bir bakıma islamîleştirmiştir. Cahiliyede olduğu gibi ölünün bir takım iyiliklerini sayıp dökerek bağırıp çağırarak, saçını başını yolarak, elbiselerini yırtarak yapılan matemleri haram kılmıştır.³²⁸ "Benim çocuğumu veya kocamı Allâh (cc) niye aldı?" vs. gibi ifadeler bir nevi kadere itirâz manası içereceğinden, Rasûlullâh (sa) böyle ifadeleri çirkin olmaları sebebiyle şeytana nisbet etmiştir.³²⁹

³²⁵ Müslîm, *Cenâiz 10*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 289.

³²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 335.

³²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 235.

³²⁸ Buhâri, *Cenâiz 36, 39, 40, Menâkıb 8*; Müslim, *İman 165*; Tirmizî, *Cenâiz 22*.

³²⁹ Tirmizî, *Cenâiz 25*.

2.1.4.2.3. Bakmak ve Şeytan

Arapça'da “*basar*” sözcüğü, canlılarda görme eylemini gerçekleştiren ve adına göz denen maddî organa verilen bir isimdir: “*Kıyâmet olayı ise ancak bir göz kırpma veya daha yakındır.*”³³⁰, “*..ve hani gözler dönmüş, yürekler ağza gelmişti.*”³³¹ v.b âyetlerde geçen ‘*basar*’ kelimesi göz organı anlamına kullanılmıştır. Yine bakıcı organda bulunan kuvveye ‘*basar*’, idrâk eden kuvveye de *basîret*, *basar* ve gönül gözü denilir: “*İşte senin perdeni kaldırdık. Bugün artık görüşün (basar) keskindir.*”³³², “*Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı*”³³³ âyetlerinde geçtiği gibi.³³⁴ *Basar* kökünden türeyen *tebassur*, birşeyi tanımak bilmek; *istibsâr* ise derin derin düşünmek anlamlarını içerir.³³⁵

Batı edebiyatının hatta genel olarak sanatının “bakma” ve “görme” eylemlerinin tehlikesi üzerinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Batı’dan Doğu’ya geldiğimizde ise, - özellikle Ortodoks Hıristiyanlık ve Sünnî İslam’da- bu tehlikenin bertaraf edilmeye, bakışın ve görmenin merkezden çıkarılmaya çalışıldığı, örtünmenin, ar perdesiyle kapatmanın ya da tersten perspektif tekniğiyle gözün iktidarını kırmanın yollarının arandığını görüyoruz. Yani Batı edebiyatında da Doğu edebiyatında da bakmak ve görmek tehlikeli bir eylem olarak ele alınır. Yalnız arada bir fark vardır. Batı bu tehlikenin üzerine gider; çoğu anlatısında bu tehlikeyi üstlenmiş kahramanlar ve figürler bulunur. Doğu ise görme organından korkar. Görmenin/bakmanın yol açacağı “tehlikeyi” baştan durdurur veya durdurmaya çalışır. Çünkü bakış tehlikeli sonuçları olan bir eylemdir.³³⁶

İslam, bakma eyleminin gerçekleştiği göze, ruh ve kalbden bu âleme açılan bir pencere, kâinat kitabının bir mütalâacısı nazarıyla bakar. Şehvî ve nefsânî arzuları tatmin için, fânî güzellikleri seyredip onlardan lezzet alma adına kullanıldığında ise harama her bakış, kalbi ve ruhu yaralayan zehirli bir ok olur. Binaenaleyh Rasûlullâh (sa):

³³⁰ Nahl, 16/77.

³³¹ Ahzab, 33/11.

³³² Kâf, 50/22.

³³³ Necm 53/17, Ahkâf 46/26.

³³⁴ İsfahânî, *Müfredât*, s. 63

³³⁵ İbn Manzur, *Lisânü'l-A'rab*, I, 290.

³³⁶ Arıcı, Oğuz, *Bakmak, Görmek ve Orpheus Miti*, İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirimenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi, İstanbul 2011, sy.18, s. 152-155.

“*Harama bakma şeytan oklarından bir oktur*” derken bu hakikati dile getirmiş ve kalbin selâmeti adına harama bakmaktan nehyetmiştir.³³⁷

Allah (cc) sırf kendi rızası için gözünün nurunu haramdan sakınan mü'mine, kalbindeki nurunu artırmakla karşılık verir. Dolayısıyla bu nura sahip olan mü'min, haramlardan gözünü muhafaza etmeyen kimselerin göremeyeceği şeyleri görür ve kalben hisseder. Bunun için Rasûlullâh (sa), “*mü'minin ferâsetinden sakınınız, zira o Allah'ın nuruyla bakar*” der.³³⁸

Binaenaleyh mü'min ferâsetini bakışları doğrultusunda kazanır. Bakışlarını ne kadar şeytanı temsîl eden şeylerden uzaklaştırırsa ferasette o kadar ivme katetmiş olur.³³⁹ Haramdan korunmayan gözler, mânevî anlamda kalbin ölümünü tetikler. Şu âyette bu husus çok açık bir şekilde dile getirilir: “*Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.*”³⁴⁰ Âyette ortaya konduğu gibi gönüllerden Allah korkusu çekilmişse, ne irfan kalır ve ne de vicdan. Hayat artık bu tip insanlar için behîmî arzuların peşinde koşulan bir serap haline gelmiş demektir.

2.1.4.2.4. Bekârlık ve Şeytan

Şüphesiz şeytan, fuhuşu emrederek, ahlaksızlığı körükleyerek, gayrı meşru hayatı cazip göstererek İnsanda potansiyel olarak var olan şehvet unsurunu aleyhine döndermeye çalışır. Dolayısıyla kişi bu duruma kapı açmamak için gereksiz ve sebepsiz yere bekâr kalmamalı, evlenmelidir. Bedenî ve malî bir engel yoksa kişi unutmamalıdır ki

³³⁷ Kuzu, Selman, *Gözlerden Ruha Sızanlar*, Yeni Ümit Dergisi, sy. 2, Ekim-Kasım-Aralık 1998.

³³⁸ Tirmizî, *Tefsîr* 15.

³³⁹ Abdullah b. Abbas'dan (ra) nakledilen bir rivâyette, Rasûlullâh (sa) “*şeytan gözüyle*” bakan bir kişiden bahseder. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 267) İsnadı hasen olan hadisin zahirinden hareketle şeytanın gözleri ile bakan kişilerin olduğunu söylemek mümkün olmakla beraber, Şuayb el- Arnavût'un Ahmed b Hanbel'in Müsned'ine yaptığı tahkikte 2147 nolu hadiste geçen “*şeytanın gözüyle*” ilgili İmam Sindi'den şunları nakleder. ‘*Onun yaastılışının bir şeytan (gibi) olduğu (noktasında) kinayedir. Veya (bundan) murad onun gözlerinin şeytanın yaptığı işlere tabi olmasıdır. Bundan dolayı şeytanla ilişkilendirilip izafet yapılmıştır.*’ (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnâvud), IV, 48, 231)

³⁴⁰ A'raf 7/179.

kendisinde var olan şehvet potansiyelini meşru ve fitrî yolla yani evlenerek gidermesi dininin yarısını ikâme etmeye denktir.³⁴¹

Ebû Zer'den (ra) nakledilen bir rivâyette Rasûlullâh (sa) zengin ve hali vakti yerinde olduğu halde evlenmeyen Akkaf b. Bişr'e (ra) "... sen şeytanın kardeşlerindensin" demiş ve: "Eğer Hıristiyanların içinde olsaydın, onların rahiblerinden olurdu. Şüphesiz ki bizim sünnetimiz nikâh yapmaktır. Sizin en şerhileriniz bekârlarınızdır. Sizin ölümlerinizin en rezilleri de bekâr ölenlerinizdir. Siz şeytanlarla işbirliği mi yapıyorsunuz? Şeytanın salih insanlara karşı kadınlardan daha tesirli bir silahı yoktur. Dikkat ediniz, evli olanlar, işte onlar belâdan (fuhuştan) temiz ve berî olanlardır. Vah Sana ya Akkâf! Gerçekten onlar(kadınlar) Eyyüb'ü, Dâvud'u, Yusuf'u ve Kürsüf'ü ayartanlardır" deyince Bişr b. Atıyye, "Ya Rasûlallâh! Kürsüf da kimdir?" diye sordu. Rasûlullâh (sa) de : "İsrâiloğullarından bir zâtı. Deniz sahillerinden bir sahilde yaşıyordu. Gündüz oruç tutar, gece ibadet ederdi. Namaz ve oruçtan hiç usanmazdı. Sonra âşık olduğu bir kadın yüzünden Yüce Allâh'ı (cc) inkâr etti. Rabbine karşı ibadetle geçen önceki halini tamamen bıraktı. Allah (cc) yine de önceden işledikleri sebebiyle onun halini düzeltilti ve tevbesini kabul etti" şeklinde cevap verdi.³⁴²

Ancak hicri II. asırdan itibaren zâhidler, mücerretlik (bekârlık) ile İslam'a ruhbaniyeti yaklaştırmışlardır. Bu eğilim için Rasûlullâh'a (sa) isnâd edilen bir rivâyete göre ikinci yüzyıldan itibaren evli ve çocuklu olmayanların daha hayırlı olacağı ifade edilmektedir.³⁴³ Zâhidler kadını şehvet ve dünya ile özdeşleştirmekte o kadar ileri gider ki dünyadan korktukları ve uzak durmaya çalıştıkları kadar kadından da korkar ve uzak durulmasını salık verirler. Cüneyd Bağdadî (ra) (v. 297/909), "Âhîret yoluna giren müridin üç şey ile meşgul olmamasını severim" derken evlenmeyi de bu üç şeyden

³⁴¹Nitekim Rasûlullâh (sa) buyuruyorlar ki: "Kul evlendiği vakit dininin yarısını tamamlamış olur. Artık geri kalan yarısında da Allah'a karşı gelmekten sakınsın". (Taberânî, el-M'ucemu'l-Evsat, V, s. 372 (Hadis no: 7647); Beyhâkî, Şuabu'l-İman, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, I.bs.,VII, 340-341.

³⁴²Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 163-164. Hadisin isnâdında bulunan râvilerden Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî zayıf olduğu gerekçesiyle bazı hadis âlimleri tarafından tenkîd edilmiştir. (İbn Hâcer, Tehzîbü't-Tehzîb, V, 104-105, 530-531) Dolayısıyla hadisin sıhhati konusunda şüphe vardır. Bununla beraber hadiste geçen "Şeytanın Kardeşleri" ifadesi Kur'an'da da geçmektedir. (İsrâ, 17/27)

³⁴³el-Mekkî, Kûtü'l-Kulûb, (çev. ve haz. Muharrem Tan), İz Yay., İstanbul 1999, s. 292; Bu hadisi Ebû Ya'la, Huzeyfe'den (ra); Hattâbî el-Uzle'de Huzeyfe ve Ebû Umâme'den rivâyet etmişlerdir. Evliliğin hayrı, övülen yanları ve şerri, kaçınılması gereken bir ilişki olarak tarifleriyle ilgili birbiriyle çelişen birçok farklı hadis vardır. (Gazzâlî, İhyâu Ulûmi'd-dîn, , (çev. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul 1985, II, s. 66) Ayrıca ilgili âyetler için bk. Hadîd 57/27.

sayar.³⁴⁴ Malik b. Dinar'a (ra) (ö. 131/748) "evlenmeyecek misiniz?" diye sorulduğunda: "Ben dünyayı üç talakla boşamışım" yanıtını verir.³⁴⁵

Derin, Râbiâtü'l-Adeviye'yi mücerretliği (bekârlığı) övenlerin baş sorumlusu olarak addeder ve Râbiâ'nın zühd gereği bekâr kalarak aşırıya kaçtığını şu sözleri ile dile getirir: "Tasavvuf ehlerinden şahsiyetlerin genelde bekâr veya evli olması onların tasavvufî düşüncelerinin bir gereği değil, çoğu zaman kendilerine has özel durumlar sebebiyledir. Ne var ki Rabia'nın bu konudaki tutumu biraz farklıdır. Onun bekâr bir yaşantıyı tercih etmesi kendi felsefesinin ve tasavvuf anlayışının gerekli bir sonucu olan bilinçli bir eylemdir."³⁴⁶

2.1.4.2.5. Elbise Giymek ve Şeytan

Elbise, vazgeçilmesi caiz ve mümkün olmayan bir ihtiyaçtır. Ancak her amelde olduğu gibi elbise giymede de özellikle müminin niyeti Allâh'ın (cc) rızasına muvâfık olmalıdır. Zira bu duyguyla elbise giyen kişi, o elbiseyle Allâh'ın (cc) verdiği bir nimeti izhar ettiğinin, bedenindeki bir ayıbı örttüğünün ve onunla ehl-i islâmın sevgisini kazanmayı hedeflediğinin bilincinde olacaktır. Bu bilinçle giyilen elbiseyi Allah (cc) "Takvâ elbisesi"³⁴⁷ şeklinde tarif etmektedir.

Hadis eserlerinde Rasûlullâh (sa)'in giyimi ile ilgili özel "Kitâbü'l-Libâs" bölümleri açılmış ve bu bölümlerde giyim-kuşamına dair rivâyetler nakledilmiştir. Başlığın uzamaması ve konunun farklı alana çekilmemesi için bu bölümde ilgili rivâyetler zikredilmeyecektir. Şeytan ile ilgili yönünü ele alan ve Taberî'nin naklettiği bir hadiste Rasûlullâh (sa), "Elbiselerinizi (çıkarduğınızda onları güzelce) katlayın ki ruhları ona dönsün. Çünkü şeytan katlanmış olarak bulunduğu bir elbiseyi giymez, fakat katlanmamış/dağınık halde bulunduğu bir elbiseyi giyer" şeklinde buyurmaktadır.³⁴⁸ Hadis Hz. Câbir'e (ra) (v. 78/697) isnâd edilmektedir. Fakat senedi konusunda Taberânî (v. 360/971) şöyle demektedir, "Bu hadisi Ebû'z-Zübeyr'den sadece Amr b. Mûsa b.

³⁴⁴ Gazzâlî, IV, 436.

³⁴⁵ Feridüddin Attar, "Evliya Tezkireleri", (çev. Süleyman Uludağ), Kabcacı Yay., İstanbul, 2012, s. 81.

³⁴⁶Süleyman Derin, "Tasavvufî Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik", *Tasavvuf Dergisi*, sy. 6, Ankara 2001, s. 220.

³⁴⁷ A'raf, 7/26

³⁴⁸ Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1971, IV, 198.

*Vecîh rivayet etmiştir ve Rasûlullâh'dan (sa) ancak bu isnadla rivâyet edilmiştir.*³⁴⁹ Heysemî ise (v. 807/1405) Amr b. Musa b. Vecîh'in (v. 740/1340) vaddâundan (hadis uydurucularından) olduğunu söylemiştir.³⁵⁰ Albâni (v. 1420/1999) de hadis için "mevzu" ifadesini kullanmaktadır.³⁵¹

2.1.4.2.6. Esnemek ve Şeytan

Esnemek ve hapşırma vücudun olağan hallerindedir. Esnemek esnasında içeriye hava alınıp verilir. Hapşırma ise burundaki sümük bezlerinin burnu kapatması etkisiyle dışarıya sümüğün çıkmasıdır. Ancak hapşırma genellikle buruna kaçan zararlı partiküller veya ortamdaki ani değişimin meydana gelmesiyle oluşan haldir.

Kulak-Burun-Boğaz doktorlarının dediğine göre burundan nefes alınca burunda bulunan kıl ve sümük bezleri burundan içeriye giren mikropları tutmakta ve içeri girmesini engellemektedir. Çok soğukta bile burunla nefes alınıp verildiğinde soğuk hava ısıtılıp öylece ciğerlere gittiğinden hastalanma vs. olmamaktadır. Ancak ağızdan giren havada bulunan mikroplar boğaz vs. hastalıklarına sebep olabilmektedir. Çünkü havadaki mikropları tutan cihazlar ağızda yoktur. Burundan değil de ağızdan nefes alınırsa özellikle boğaz sistemi hasta olmaktadır.³⁵² Dolayısıyla Rasûlullâh (sa) insan için zararlı olan esnemeyi şeytana nisbet etmiş³⁵³ ve esneme esnasında ağızın tutulmasını tavsiye etmiştir.³⁵⁴

Yine Ebû Hureyre'den (ra) farklı şekilde nakledilen bir hadiste Rasûlullah (sa) buyuruyorlar ki: *"Allah (cc) hapşırmayı sever, esnemenen hoşlanmaz. Öyle ise sizden biri hapşırır ve Allâh'a (cc) hamdederse, bunu işiten her müslüman üzerine "Yerhamükallâh"(Allah sana merhamet etsin) demesi hak olur. Ancak esnemeye gelince, herhangi birinizin esnemesi geldiği zaman, gücü yettiği kadar onu tutsun ve*

³⁴⁹ Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, IV, 198-199.

³⁵⁰ Nuruddin Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî (thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), *Buğyetü'r-Râid fî Tahkîk-i Mecmâu'z-Zevâid ve Membeğu'l-fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1991, V, 237.

³⁵¹ Muhammed Nasiruddin b. el-Hâc Nüh el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisü'd-Daife*, Dâru'l-Meârif, Riyad 1992, I.Bs., XII, 831.

³⁵² Özkul, Haluk, *Kulak, Burun, Boğaz Hastalıkları, Aile Sağlığı Ans.*, II, 64.

³⁵³ Müslim, *Zühed*, 56.

³⁵⁴ Buhâri, *Bedü'l-Halk*, 11; *Edeb*, 125, 128; Ebû Dâvud, *Edeb*, 97; Tirmizî, *Edeb*, 7; İbn Mâce, *İkâmet*, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 428,517.

*hââh!. diye ses çıkarmasın. Zira bu şeytandandır ve şeytan kendisine gülüyor demektir.*³⁵⁵ “...elini ağzına tutsun. Çünkü şeytan bu esnada ağzına girer.”³⁵⁶

Rasûlullah (sa) hadiste hapşırıktan sonra hamdetmeyi yani teşmîde bulunmayı tavsiye etmiştir. Teşmîd, tebrik manasındadır. Teşmîd; düşmanı sevindirecek duruma düşmemek için yapılan duâ demektir. Yani hapşırıp da hamedince şeytanı üzecek bir hal ortaya koymuş, şeytanın hali sebebiyle de kişi sevinmiştir.³⁵⁷

“*Namazda hapşırma, uyuklama ve esneme şeytandandır.*”³⁵⁸ Buyuran Rasûlullah (sa.) hapşırmanın namazda olanıyla namaz dışında olanını ayırmış ve namaz içinde olan hapşırmaı şeytandan saymıştır. Daha önce açıklandığı gibi namazı bozan, engelleyen, takvaya zarar veren her şeye Rasûlullah (sa) “*şeytan*” tabirini kullanmıştır. Ebû Hureyre’nin (ra) naklettiğine göre Rasûlullah (sa) namazda hapşırıldığı zaman, yüzünü elleriyle veya elbisesiyle örter ve sesini de kısaltır.³⁵⁹ Dolayısıyla konu ile ilgili hadislerle tıbbî bir gerçeğe dikkat çekilirken aynı zamanda insanlara karşı hapşırma ve esneme esnasında dahi olsa âdab-ı muâşeret kurallarına uyulması istenmektedir.³⁶⁰

2.1.4.2.7. Gecelemek ve Şeytan

Müslümanlar günde beş defa veya daha fazla abdest alarak burun temizliği yapmaktadır. Zira kişi burun temizliği yapmazsa sinüs denilen boşluklar, salgının boşalmaması sonucu tıkanır ve tıkanan boşluklara girmiş olan bakteri ve virüsler hemen çoğalmaya başlar. Burun içi yüzeysel hücrelerin yapısı bozulur. Sinüzit dediğimiz iltihap oluşmaya başlar. Bununla beraber farenjit, bademcik iltihabı, bronşit gibi hastalıklara da sebep olabilmektedir.³⁶¹

Rasûlullâh (sa) zararlı olmaları hasebiyle geceleyin insanın burnunda biriken çeşitli mikroorganizmalar için “*şeytan*” ifadesini kullanmıştır. Ebû Hureyre’den (ra) (v. 58/678) nakledilen bir rivâyette Resulullah (sa): “*Sizden birisi uykusundan uyanıp*

³⁵⁵ Buhâri, *Bedü'l-Halk*, 11; *Edeb*, 125, 128; Ebû Dâvud, *Edeb*, 97; Tirmizî, *Edeb*, 7; İbn Mâce, *İkâmet*, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 428,517

³⁵⁶ Müslim, *Zühd*, 57-59; Ebû Dâvud, *Edeb*, 97; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 31, 93, 96; Dârimî, *Sünen*, I, 321; (*Salât*, 106)

³⁵⁷ Yavuz, Mehmet, *Dikkat Şeytan Var*, Rehber Yay., 3.bs., s. 200.

³⁵⁸ Tirmizî, *Salât* 272.

³⁵⁹ Ebû Dâvud, *Edeb* 98; Tirmizi, *Edeb* 6.

³⁶⁰ A. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi*, XI, 467; Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Terc.* III, 259.

³⁶¹ <http://zaman-online.de/sabahlari-burunda-geceleyen-seytanlari-temizle-92708/17.02.2015>

abdest aldığı zaman üç defa burnuna su alıp versin(sümkürsün). Çünkü şeytan onun genzinde geceler”³⁶² buyurmaktadır. Bu hadisin başka bir vechinde “..uyanıp abdest aldığı zaman..” ifadesi yer almamaktadır.³⁶³

Hadiste ifade edilen “şeytanın genizde geceleme” hususunda İmam Nevevî (v. 676/1277), bu ifadenin hakîkate hamledildiği gibi mecâza da hamledilebileceğini nakletmektedir. Nitekim O, burunda biriken mikroorganizmaların, şeytanı temsil ettiğini böylece Resulullah’ın (sa) bu sözüyle mecâz kastedtiğini belirtir.³⁶⁴

Kadı İyâd’da bu ifadenin hakîkate ve mecâza hamledilebileceği üzerinde durur. O’na göre hakîkate hamledilir çünkü geniz, cismin kalbe giden iki açık menfezinden biridir. Binaenaleyh şeytan kapalı olan bir şeyi açamayacağına göre kalbe ya genizden veya kulaklardan ulaşacaktır. Bu duruma esneme esnasında açık kalması halinde şeytanın bedene girebileceği ile ilgili rivâyeti hatırlatır. Yine ona göre bu ifade ile mecâz kastedilmiş olabilir. Genizde biriken toz toprak v.s pisliklerin şeytana nisbet edilmiş olması ihtimaldir.³⁶⁵

İbn Hacer, hadiste ifade edilen buruna su alıp vermekle, harflerin mahreçlerinden çıkmasına engel olabilecek mikroorganizmaların giderilmesinin kastedildiğini belirtir. Zira uykusundan uyanan kişi burundaki pislikleri buruna su alıp vererek temizlediğinde kolayca okuyacağı zikir veya dua ile şeytanı yanından kovacaktır.³⁶⁶ Yine O, hadisin zahirinden buruna su alıp verme ile ilgili tavsiyenin her uykusundan uyanana şamil olduğunu mutlak olarak kullanılan ifadeden çıkarır. Ancak Ebû Hureyre’nin (ra) rivayet ettiği Âyetü’l-Kürsî’nin şeytandan bir korunak olduğunu belirten hadisinden³⁶⁷ yola çıkarak bu durumun özellikle dua ve zikir ile şeytana karşı her an tayakkuz halinde olmayan kişiye has olabileceğini söyler. Zira ona göre kişi Âyetü’l-Kürsî’yi okuduğunda şeytan ona yaklaşamaz. Şeytan kalbe vesveseyi verirken yakaza halinde verir. Dolayısıyla kişi uyandığında, şeytan vesvesesini kalbe kolayca ulaştıracağı yolu

³⁶² Buhârî, *Bedu’l-Halk* 11; Müslim, *Taharet* 23; Nesâî, *Taharet* 73/90.

³⁶³ İbn Hacer el-Askalanî, *Bülûğu’l-Merâm*, Mektebetü’l-Hanefiyye, Hadis no:42, s. 26.

³⁶⁴ Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi’in-Nevevî*, III, s.160-161; Abdurrahmân İbn Ebî Bekr Ebu’l Fadl es-Suyûtî, *Şer-u Suyûtî li Süneni’n-Nesâî*, Mektebetü’l-Matbûâtu’l-İslamiyye, Halep-1986, 2.Bs., I, 67.

³⁶⁵ Kâdî İyâd, Ebu’l- Fadl İyâd b. Musâ b. İyâd, *İkmâlü’l-Mu’lim bi Fevâid-i Müslim*, (thk. Dr. Yahya İsmail), Dâru’l-Vefâ, 1998/1419, 1.Bs., II, 31-32.

³⁶⁶ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî eş-Şâfiî, *Fethu’l Bâri*, Dâru’l-Marife, Beyrut 1958, I, 262.

³⁶⁷ Buhârî, *Vekâlet* 10, *Bedu’l-Halk* 10.

açık olan azalardan seçer. Burun da bu âzalardan biridir. Kişi uyanıncaya kadar şeytan o azayı kendine geceleyeceği bir yer olarak tahsis eder. Taa ki kişi uyanıp da özellikle abdest alma gibi ibadet niyetiyle burnu suyla temizlerse şeytanın o anda kalbine vesvese vermesine engel olur.³⁶⁸

Şeytanın insanın burnunda geceleme konusu ister hakîki ister mecâzî hangi anlamda olursa olsun karşımıza temizliğe yönelik bir uyarı çıkmakta ve pis işlerle uğraşan, pislikle geçinen şeytana açık kapı bırakılmaması tavsiye edilmektedir. Nitekim şeytanın tırnak aralarını kendine sığınak yaptığı ile ilgili hadis bu duruma örnektir.³⁶⁹

Cabir b. Abdillâh'dan (ra) nakledilen bir rivâyette besmele çekilmeden girilen eve ve yiyilen yemeğe şeytanın ortak olduğu bildirilmektedir.³⁷⁰ Kişi akşam evine yorgun argın geldiğinde, kapıdan içeri girerken veya sofraya oturken, o yorgunluğun vermiş olduğu rehâvet sebebiyle besmele çekmeyi unutmaması muhtemeldir. Bu durum, şeytanın o kişinin ruh dünyasına girip evinde stres ortamı meydana getirmesine ve tatsızlık çıkarmasına bir kapı açacaktır. Bu rivâyet yukarıda zikredilen hadisin mecaza da hamledilebileceğini göstermektedir.

Gece karanlığı ile ilgili Cabir'den (ra) nakledilen başka bir rivâyette Rasûlullâh (sa): *“Gece karanlığı bastığı yahut gecelediğiniz zaman çocuklarınızı dışarı çıkmaktan alıkoyunuz. Çünkü şeytanlar o zaman dağılırlar. Gecenin belli bir saati geçince dışarı salın. Kapıları kapayın ve besmele çekin. Çünkü şeytan kapalı bir kapıyı açamaz. Tulumlarınızı bağlayın ve besmele çekin. Üzerlerine enlemesine bir şey koyarak da olsa kapılarınızı örtün ve besmele çekin. Kandillerinizi de söndürün”*³⁷¹ şeklinde buyurmaktadır.³⁷²

Hadislerde özellikle şeytanın şerrinden korunmaya dikkat çekilmektedir. Şeytanların

³⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l Bâri*, VI, 343

³⁶⁹ Müsned, V, 417.

³⁷⁰ Müslim, *Eşribe*, 103; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 16; İbn Mâce, *Duâ*, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 383.

³⁷¹ Buhârî, *Bedü'l-Halk*, 11, 15; Müslim, *Eşribe*, 97.

³⁷² Hadis farklı şekillerde yine Hz.Cabir'den (ra) nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin birinde *“Gecenin karanlığı bastığı yahut gecelediğiniz zaman...”* ifadesi yerine *“Güneş battığı zaman yatsının koyu karanlığı gidinceye kadar”* ifadesi, *“...çocuklarınızı...”* ifadesi yerine *“...çocuklarınızla hayvanlarınızı...”* ifadesi geçmektedir. Yine diğer rivâyette *“...Kapıları kapayın ve besmele çekin. Çünkü şeytan kapalı bir kapıyı açamaz. Tulumlarınızı bağlayın”* şeklindeki ifadeler yoktur.³⁷² Hadisin râvilerinin zabtı hususunda bir takım eleştiriler vardır. Geniş bilgi için bkz. (Hafız Ebî Abdillâh Şemsiddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidal fî Nakdi'r-Ricâl*, Dâr-ur Risâleti'l-Âlemiyye, Dimeşk 2009, 1.bs., II, 55, III, 77-78, 163-164.)

gece karanlığı bastırmasıyla yeryüzüne yayılmaları bildirilerek çoluk-çocuk ve hayvanların akşamla yatsı arasında olur olmaz yerlere salınmaması tavsiye edilmektedir. Zira bir kısım âlim, özellikle bu vakitlerde cin türünden şeytanların yeryüzüne yayıldıklarını ve insanlara zarar verebileceklerini haber vermektedirler.³⁷³ Hadislerde, dünya hayatını yaşarken, ona bir ukba buudu dersi verilmek istenmektedir. Kapıları kapatma, testilerin ağzını bağlama, yemek kaplarının üzerlerini örtme gibi dünyaya ait işler yapılırken, Allah'ın (cc) adı anılmakta, böylece de şeytanın vereceği rahatsızlıklardan kurtuluşun yegâne sebebi olmak üzere Allah'a (cc) sığınılmaktadır.³⁷⁴

Rasûlullâh'ın (sa) yaşadığı dönem ve şartlar da göz önüne alınırsa hadis ile mecâzi mananın kastedildiği daha mâkul gözükmektedir. Zira o dönem Medine'sinde, özellikle geceleri can ve mal emniyeti yoktu. Her an bir düşman baskısı söz konusu olabilirdi. İşte Rasûlullâh (sa), herkesin evine çekilip yemeğinin başında olduğu vaktin, hırsız, gaspçı vb. kötü kişilerce istismar edilerek mala, mülke, evlada ve hayvana gelebilecek tehlikeleri kasetmektedir. Dolayısıyla burada sadece cin türü şeytanlar değil, insan türü şeytanların da kastedilmiş olması ihtimaldir.

2.1.4.2.8. Hastalıklar ve Şeytan

Hastalıklara yol açacak sebeplerin önünü kapatmanın asıl olduğunu vurgulayan Rasûlullâh (sa) koruyucu tıbbi ile öne çıkmaktadır. Zira şeytan insan için zararlı olan şeyleri ona güzel göstererek nasıl kandırıyor, hastalığa götüren birçok sebep de aynen böyle insana hoş gelmekte ve onu istenmeyen hastalıklara mübtela kılmaktadır. Dolayısıyla Rasûlullâh (sa) insan için kaçınılması hayati önem arz eden bazı hastalıkları şeytan ile irtibatlandırmaktadır.

Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir rivâyette Hz. Âişe (ra) buyuruyorlar ki: “*(Vefâti hastalığında) Rasûlullâh'a (sa) yanında bulunanlar, “Rahatsızlığının zâtülcenb olmasından korktuk dedikleri zaman, : ‘Şüphesiz o şeytandır. Allâh onu bana musallat etmez’ buyurdular.*”³⁷⁵

Hadiste geçen “o şeytandır” ifadesiyle Rasûlullâh'ın (sa) kastedtiği husus aslında

³⁷³ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi*, IX, 314.

³⁷⁴ Yavuz, Mehmet, s. 69-70.

³⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 274.

hastalık değil de bilakis ailesinde, rahatsızlığının zâtülcenb olduğu şeklinde uyanan kanaatin şeytandan gelen bir telkinin neticesi olduğunu belirtmesidir. Aksi takdirde hastalıkların müminler için bir nimet olduğunu bildiren hadislerle bu hadis çelişecektir. Nitekim bir kısım hadis âlimi bu hadisin isnadında yer alan râvilerden Muhammed b. İshak'ın zayıf olduğunu, hadis ve sünnet'te hüccet olmadığını belirtmişlerdir.³⁷⁶ Bu durum hadisin en azından diğer hadisler yanında zayıf olduğunu gösterir.

Yine Ahmed b. Hanbel'in Hamne binti Cahş'dan (ra) naklettiği rivâyet de yukarıda belirtilen görüşü desteklemektedir. Nitekim Hamne (ra) çok şiddetli özür kanı gören bir kadın olduğunu belirterek, kendisinin kızkardeşi ve Rasûlullâh'ın (sa) eşi olan Zeynep binti Cahş'ın (ra) evine gidip orada bulunan Rasûlullâh'a (sa) : *“Ey Allâh'ın Rasûlü! Ben şiddetli ve devamlı bir şekilde kan gören bir kadıyım. Bu durum, beni namaz ve oruçtan alıyordu. Benim hakkımda ne buyurursunuz?”* diye sormuştu. Rasûlullâh (sa) de kendisine pamuk kullanmasını ve bir ayda altı veya yedi gün hayızlı olduğunu kabul ederek yıkanmasını, kalan 23 veya 24 günde de namazını kılıp, orucunu tutmasını emretmiş ve *“Bu şeytânın vesveselerinden bir vesvesedir”* şeklinde buyurmuştur.³⁷⁷ Yani hastalığın değil de namaz ve orucun terkedilmesi şeytanın vesvesesi sebebiyle olduğunu kastedmektedir.

2.1.4.2.9. Kalp ve Şeytan

Sözlük anlamı, gönül, yürek, öz her şeyin ortası, özü anlamına gelen kalb, göğsün sol tarafında, konik şekilde kan dolaşımını temin eden organın adıdır. İnsan ruhunun sevgi ve nefret gibi duyularının merkezi olan yere de kalb denilmiştir. Bu ruhî duyuya kalb denilmesi teşbîh ileldir. Bedendeki kalbin beden için önemi ne ise ruhun kalbinin de insan için önemi o derecede önemlidir.³⁷⁸

İslam kültüründe kalbin (gönül), Allah (cc) sevgisinin muhafaza edileceği yer, sevgi, muhabbet, kin ve nefretin hissedildiği ruhun ulvî bir özelliği olduğu kabul edilmiştir. Rasûlullah (sa) : *“İnsan vücudunda bir et parçası vardır o düzelirse bütün vücut düzelir, o bozuk olduğunda bütün vücut ifsâd olur. İyi bilin ki, işte o et parçası kalbtir”*

³⁷⁶ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl* (thk. Muhammed Berekât, Ammar Rihâvî), er-Risaletü'l-Âlemiyye, Dimeşk 2009, IV, 46-55.

³⁷⁷ Ebû Dâvud, *Tahâret*, 110; Tirmizî, *Tahâret*, 95; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 439.

³⁷⁸ Tekkeşin, Zübeyr, “Kalb”, *Şâmil İA*, Şâmil Yay., İstanbul 2000.

buyurmaktadır.³⁷⁹ Yani iman, Allah (cc) korkusu, hilm ve takva kalpte bulunduğu gibi hased, gazab ve nefret gibi kötü duygular da kalbe ait fiillerdendir.³⁸⁰ Bu son zikredilen özelliklerle muttasıf kalbi Rasûlullah (sa) şeytan ile irtibatlandırmaktadır. Nitekim Huzeyfe'den (ra) rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah (sa) böyle kişilerin “*şeytan kalbi*” taşıyan kişiler olduğunu ifade etmektedir.³⁸¹

Müslim İmâre'de geçen bu hadis kendisinden bir önceki hadis ile beraber değerlendirilmesi gerekir. Zira o hadiste “... *şerden sonra hayır var mı?..*” sorusuna Rasûlullah (sa) ; “...*Evet. Onda(hayırda) bulanıklık vardır....*” şeklinde cevap verir. Burada bulanıklık şeklinde tercüme edilen (دخن) kelimesi için “kalbdeki fesad” şeklinde mana verenler vardır. Nitekim hadiste, “...*Yâ Rasûlallâh onların vasıflarını bize anlat...*” sorusuna, “...*Evet, onlar derileri bizim derilerimizden olan ve bizim dillerimizle konuşan bir topluluktur....*” cevabı verilmektedir. Yani konuştukları ile birbirlerine besledikleri niyetler aynı olmayacak, kalplerinde kin, nefret ve ayrımcılık olacak. İşte konu ile ilgili zikredilen hadiste “...*taşdıkları kalb şeytan kalbidir..*” ifadesi ile kastedilen mana bir önceki hadis ile açıklığa kavuşmuş oluyor. Bu hadiste sadece önderlerden bahsedilirken diğer hadiste bütün toplumdan bahsedilmektedir. Dolayısıyla her iki hadis birlikte ele alındığında özeldir önderlerin genelde ise toplumun kalplerinin bozulmasına dikkat çekilmektedir.³⁸²

Bu hadislerde Rasûlullah (sa) çok önemli bir meseleye de dikkat çekmektedir. O da özellikle müslümanların cemaatı ve imamı olmadığı zaman âmirilere karşı itaat. Zaten Müslim de hadisi konu ile ilgili bab başlığı altında ele almaktadır. Nitekim yine bir önceki hadiste Rasûlullah (sa) Huzeyfetü'l-Yeman'a (ra) böyle bir fitne dönemine ulaşması durumunda müslümanların cemaatına veya imamına sıkı sıkıya tabii olmasını şayet böyle bir cemaat veya imam yoksa bütün fırkaları terkedip bir köşeye çekilmesini tavsiye etmiştir.³⁸³

³⁷⁹ Buhârî, *İman* 39; Müslim, *Müsâkât*, 107; İbn Mâce, *Fiten* 14.

³⁸⁰ Tekkeşin, Zübeyr, “Kalb”, *Şâmil İA*, Şâmil Yay., İstanbul 2000.

³⁸¹ Müslim, *İmâre*, 52.

³⁸² Muhammed Takî el-Osmânî, *Tekmiletü Fethu'l-Mülhim Bi Şerh-i Sahîh-i Müslim*, Dâru'l-Kalem, III, 193-194.

³⁸³ Müslim, *İmâre* 51.

2.1.4.2.10. Kibir-Övünme ve Şeytan

İslam bir ahlâkî kusur olan kibri yasaklamıştır. Çünkü İblis olayında görüldüğü gibi küfrün ve inkârın en önemli sebebi kibiridir.³⁸⁴ Mal ve makam sevgisi de insanı kibre götüren temel nedenlerdendir. Nitekim Kur'an'da inkâr eden kibirliler anlatılırken bunların daha çok zengin ve toplumun ileri gelenleri arasında olmalarına dikkat çekilir.³⁸⁵

Rasûlullâh (sa) de birçok hadiste kibre dikkat çekmektedir. Nitekim cennete kibirden hiçbir şeyin girmeyeceğini,³⁸⁶ sağ eliyle yemek yiyemeyen kişiye, yiyememesinin kibirden olduğunu,³⁸⁷ kendini büyük gören kişinin Allâh'ın huzuruna gazaplanmış olarak çıkacağını,³⁸⁸ elbisesini kibirle yerde sürüyene Allâh'ın (cc) rahmet nazarıyla bakmayacağını³⁸⁹ haber vermektedir.

Konu ile ilgili Câbir b. Abdullâh'dan (ra) rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullâh (sa) kibir sebebi olabilecek fazla eşyâ edinmeyi şeytana nisbet etmektedir. Nitekim buyuruyorlar ki: *“Bir yatak erkek için, bir yatak hanımı için, bir yatak da misâfir içindir. Dördüncüsü ise şeytanındır.”*³⁹⁰

İmam Nevevî, *“Dördüncüsü ise şeytanındır”* ifadesini iki şekilde yorumlar. Birincisinde bu ifade ile kastolunan mananın, kişinin ihtiyacından fazla, sırf dünya zîneti ile kibirlenmek için edildiği yatak şeklinde ifade eder. İkincisi ise zâhirî anlamında anlaşılabilirliğini nitekim nasıl ev sahibi akşam eve gireceği zaman besmele çekmeden girdiğinde şeytan onun evini kendine geceleme yeri olarak tahsis ediyorsa sırf kibir ve gurur niyetiyle edinilen yatakları da kendine yatma yeri olarak tahsis edeceğini belirtir. Yine o hadiste eşlerin yataklarının ayrı ayrı olmasını, hastalık ve benzeri özür durumlarında söz konusu olabileceğini söyler. Dolayısıyla hadisi, kişinin yalnız yatması

³⁸⁴ Bakara 2/34.

³⁸⁵ Müddessir 74/23-24.

³⁸⁶ Müslim, *İman* 47.

³⁸⁷ Müslim, *Eşribe* 107.

³⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 118.

³⁸⁹ Müslim, *Libâs* 42.

³⁹⁰ Müslim, *Libâs*, 41; Ebû Dâvud, *Libâs*, 45; Nesâî, *Nikâh*, 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 293.

konusunda delil getirenleri eleştirir. Zira Rasûlullâh'ın (sa) vazifesi olan gece namazına rağmen böyle yaptığını yani eşlerinden ayrı yatmadığını belirtir.³⁹¹

Hadiste geçen üç sayısı ise tahdîd için değil bilakis tenvî içindir. Yani bu üç sayısıyla mübah olan yatakların çeşitleri kastedilmiştir. Yoksa yatak sayısı ile ilgili bir sınır kastedilmemiştir. Zira bir kişinin birden fazla misafiri olabilir. Dolayısıyla hadiste kastedilen eşler ve misafirler için olan mübah yatak çeşitleridir. Kibir ve gurur için olan yatak çeşitleri değildir.³⁹²

Yaratıkları üzerinde mutlak tasarruf sahibi olan muhakkak Allâh Teâlâ hazretleridir. Bu bakımdan “*seyyid*”, “*mevlâ*” gibi, insanlar üzerinde tasarruf yetkisine delalet eden lafızlara hakkıyla layık olan da yine yüce Allah'dır. Bu lafızların kullar için kullanılması ise mecâzidir, izâfidir, hakîki değildir. Bu itibarla her ne kadar bu lafızları mecâzî ve izâfî olarak, kullar için kullanmak caiz ise de Rasûlullâh (sa), islamın ilk yıllarında cahiliye döneminden yeni kurtulmuş olan kavmini, cahili düşüncelerden tamamen kurtarmak amacıyla yukarıda zikredilen ifadeleri kullanmalarını ashabına yasaklamıştı.³⁹³ Zira Rasûlullâh (sa), şeytan kişiyi aşırı övgüyle kendi yoluna sürükleyebileceğini haber vermektedir.³⁹⁴

2.1.4.2.11. Rukye ve Şeytan

İnsanın dünya yaşamında karşılaştığı en büyük imtihanlardan biri de hastalıklardır. İnsan mübtelâ olduğu hastalıklardan tedâvî olarak kurtulamayınca alternatif tedavi yollarına başvurmuştur. Bu alternatif tedâvî yollarından biri de insanüstü güçlerden yardım isteme şeklindeydi. Kökü eski medeniyetlere kadar dayanan bu tedâvî yöntemi her ne kadar zaman içinde çoğalmış, azalmış ve şekil değiştirmiş ise de bir olgu olarak varlığını bugün dahi devam ettirmektedir. İşte İslam'ın doğduğu bölgede cahiliye insanların bu tür hastalıklar için uyguladığı tedâvî yöntemlerinden biri de rukyedir.³⁹⁵

Rukye, arapça r-k-y kökünden olup yukarı çıkmak, efsun eylemek ve “f” harf-i ceri ile kullanıldığında kulağa fısıldamak anlamlarına gelir. Çoğulu “*Rukâ*” veya “*Rakiyyu*”

³⁹¹ Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, IV, 58-59.

³⁹² Muhammed Takî el-Osmanî, V, 71-72.

³⁹³ Yeniçel, Necatî; Kayapınar, Hüseyin; *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., Nisan 2003, XVI, 10.

³⁹⁴ Ebû Davud, *Edeb* 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 153, 249, IV, 25..

³⁹⁵ Atmaca, Velî, *Hadisler Çerçevesinde Cahiliyede Majik Tedâvî Geleneği*, Ç. Ü. İlahiyât Fak. Derg. 2010, s. 7.

dur. Rukye, ıstılâhî olarak hastalıkların iyileştirilmesi ve zararın defedilmesi isteğiyle Kur'an okumak ve dua etmektir. Bazı kaynaklarda da Rukye: '*Bir hastalığa, musibete – humma, sara v.s- uğrayan kişinin iltica maksadıyla yaptığı dua*' olarak tarif edilmiştir.³⁹⁶

Rukye ile ilgili Rasûlullah'tan (sa) birçok hadis nakledilmiştir. Bir kısmı rukyeyi yasaklarken, bir kısmı da rukyenin caiz olduğuna işaret etmektedir. Burada bu hadislerin tamamına yer verme imkânı yoktur. Ancak Rasûlullah (sa) islam dışı meşru olmayan ve içinde şirk kokusu bulunan rukyeyi şeytanla irtibatlandırmakta ve ümmetine yasaklamaktadır.³⁹⁷ Bu tür yapılan rukyeleri *şeytanın ameli* olarak addeder.³⁹⁸

İbn Hacer konu ile ilgili hadislerin tamamını değerlendirdikten sonra âlimlerin meşru olan rukyeyi üç şartla caiz gördüklerini belirtmektedir:

- 1) Allah'ın (cc) âyetleriyle, isim ve sıfatlarıyla olması.
- 2) Arap diliyle veya başka bir dille anlaşılır olacak şekilde yapılması.
- 3) Yapılan rukyenin bizzat faydasının dokunduğuna değil, umulan faydanın Allah (cc) tarafından gönderildiğine inanılması.³⁹⁹

2.1.4.2.12. Rüya ve Şeytan

Rüya; insanın uykusunda gördüğü şey demektir.⁴⁰⁰ Rüyâlar, kişinin nefsindeki gizli şuur özelliklerine bir muammâ, bir lügaz, bir bilmece gibi bir tahyîl veya garîb bir temsîl, bir remizdir.⁴⁰¹

Âlimler rüyâyı üç kısma ayırır. Birincisi, Allah katından doğrudan doğruya veya bir melek vâsıtasıyla meydana gelen bir hak telkînidir. İkincisi, nefsin kendi kedisine yaptığı bir telkindir ki, geçmişte meydana gelen bir takım hatıraların canlanmasından başka bir anlamı yoktur. Üçüncüsü ise, şeytandan kaynaklanan bir telkindir ki, gizli bir

³⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrut 1979, II, 254-255; Geniş bilgi için bk. Yeşil, Muhammed Hulusi, *Rukye Konusunu İşleyen Rivâyetlerin Tesbîti ve Değerlendirilmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2007, s. 7.

³⁹⁷ Ebu Dâvud, *Tıb* 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 381.

³⁹⁸ Müslim, *Selâm* 64; Ebû Dâvud, *Tıb* 18.

³⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, X, 206.

⁴⁰⁰ İbn Manzur, *Lisanü'l-A'sb*, r-e-y mad.

⁴⁰¹ Ateş, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, 290.

dış tesirden kaynaklanır. Bu son ikisine “*Ahlâm*” yani boş bir hayalden ibaret olan rüyâ denir.⁴⁰²

Ebû Hureyre’den (ra) nakledilen bir rivâyette Rasûlullâh (sa): “*Vakit (Kiyâmet) yaklaşınca müslümanın rüyâsı yalan söylemez. Sizin en doğru rüya göreniniz, en doğru söyleyeninizdir. Müslümanın rüyâsı peygamberliğin kırkbeş kısmından bir bölümdür. Rüyâ üç kısımdır: Biri Sâlih rüyâ olup, Allâh’dan bir müjdedir. Diğeri, şeytan’ın verdiği üzüntüdür. Üçüncü bir rüyâ ise, kişinin kendi kendine konuştuğu şeylerdendir. Biriniz hoşlanmadığı bir şey görürse hemen kalkıp namaz kılsın ve o rüyâyı hiçbir kimseye anlatmasın*” demektedir.⁴⁰³

Abdullâh İbn Ebî Katâde’nin babasından naklettiği bir rivâyette de Rasûlullâh (sa) buyuruyorlar ki: “*Salih rüya Allah’tan (cc), hulm ise şeytandandır. Biriniz hoşlanmadığınız bir düş görürse sol tarafına üç defa tükürsün ve onun şerrinden Allâh’a sığınsın. (Böyle yaparsa) o düş kendisine zarar vermeyecektir.*”⁴⁰⁴

Hadisin yakın vecihlerinde: “*Biriniz güzel bir rüya görürse onunla sevin. O rüyayı sevdiği kimselerden başkasına söylemesin.*”⁴⁰⁵ “*Sizden biriniz hulm görürse, (o kişi) şeytanın, uykusunda kendisiyle oynamasını kimseye haber vermesin*”⁴⁰⁶ şeklinde geçmektedir.

İnsanın uykusunda şeytanın verdiği bir üzüntü, bir çağrışım veya bir hayal, şüphesiz ki Allâh’ın (cc) yaratmasıyla. Onların şeytana nisbet edilmesi, hayırsız ve çirkin olduklarından ötürüdür. Dolayısıyla diğer hadislerde görüldüğü gibi Rasûlullâh (sa) bu hadislerde de sevimsiz ve çirkin şeyleri şeytana nisbet etmektedir.⁴⁰⁷

2.1.4.2.13. Yemek-İçmek ve Şeytan

Şeytan, yaratılışı ve yaşantısı itibariyle insandan çok farklıdır. Bizim hayat buudlarımızın dışında bir hayatı vardır. Bu yüzden, onun yemesi ve içmesi varsa da bu şüphesiz çok farklıdır. Onu da bizim gibi elleriyle ve bizim yediğimiz yemeklerden

⁴⁰² Yazır, IV, 2865-2866.

⁴⁰³ Buhârî, *Ta’bir* 26; Müslim, *Rüyâ* 6; Ebû Dâvud, *Edeb* 96; Tirmizî, *Rüyâ* 1, 10; İbn Mâce, *Rüyâ* 3.

⁴⁰⁴ Buhârî, *Bedü’l-Halk* 11; Müslim, *Rüyâ*, 1-2; Ebû Dâvud, *Edeb*, 96.

⁴⁰⁵ Müslim, *Rüyâ* 3.

⁴⁰⁶ Müslim, *Rüyâ* 14-16; İbn Mâce, *Kitâbu Tabîri’r-Rüyâ* 96.

⁴⁰⁷ Yavuz, s. 67-68.

yiıyor olarak algılamak yanlış olur. Dolayısıyla Resulullah (sa), ilgili hadislerle ahlâkî bir kuralı oturtmak için daha çok mecâzî bir üslup kullanmaktadır.⁴⁰⁸

Nitekim sol elle yemeyi,⁴⁰⁹ yere düşen lokmayı terk etmeyi,⁴¹⁰ yemeğe başlarken besmele çekmemeyi,⁴¹¹ ayakta su içmeyi,⁴¹² yemek yedikten sonra özellikle elleri yıkamadan yatmayı,⁴¹³ şeytanla irtibatlandırmış ve bu eylemlerin şeytana kapı açacak eylemler olduğunu bildirmiştir.

Şevkânî, yukarıda zikredilen elleri yıkamakla ilgili hadis hakkında: “*Hadiste ifadenin mutlak olması, elleri sadece su ile yıkamakla sünnetin işleneceğini*” söylemektedir. İbn Reslân ise, “*en güzeli elleri çöven, sabun ve benzeri şeylerle yıkayarak sünneti işlemektir*” şeklinde ifade eder. Gerçekten mikropların en çok ürediği gıdalar arasında etli yemeklerin artıkları gelir. Hadislerde geçen “عمر” (ğamer) et ve yağının eseri manasıdır. Yani et yemeğini yiyip elini güzelce yıkamadan yatan bir kimse haşerelerden ve zehirli hayvanlardan zarar görürse kendinden başkasını suçlamasın. Hadisi sadece yemekten sonrası için elleri yıkamak şeklinde anlamamak gerekir. Çünkü hadiste geçen ifade mutlakdır. Yani yatmadan önce her hâlükârda elleri yıkamak gerekir. Zira bir kısım âlim, kişi kirli ellerle yatıp terleyince o ellerin bulaştığı yerlerde baras hastalığının oluşabileceğini belirtmişlerdir.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Yavuz, s.66.

⁴⁰⁹ Müslim, *Eşribe* 106 ; *Muvattâ*, *Sıfâtü'n-Nebi* 5 ; Ebû Dâvûd, *Et'ime* 20 ; Tirmizî, *Et'ime* 9. Solle elle yeme ile ilgili rivâyetler için sayın Hüseyin Akyüz'ün yayınlanan makalesine müracaat edilebilir. “*Yemekte Sağ Elin Kullanılmasıyla İlgili Bir Rivâyetin Sened ve Metin Tenkidi*”, Ekev Akademi Dergisi, yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar/2014).

⁴¹⁰ Müslim, *Eşribe* 135; Tirmizî, *Et'ime* 11; Ebû Davûd, *Et'ime* 50; İbn Mâce, *Et'ime* 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 100, 177, 290, 301, 331, 337, 366, 394.

⁴¹¹ Ebû Dâvud, *Et'ime* 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 336; V, 415-416.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 301.

⁴¹³ Tirmizî, *Et'ime* 48; Ebû Dâvud, *Et'ime* 54; İbn Mâce, *Et'ime* 22. (Münzirî Terğib'inde bu hadisi Tirmizî ve Hâkim'in Ya'kub b. el-Velîd el-Medenî'den, onun İbn Ebî Z'ib'den, onun Makburî'den, onun da Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiğini nakleder. Tirmizî hadisin bu şekliyle garîb olduğunu söyler. Ancak hadisi Beyhâkî, Beğâvî ve başkaları, Züheyr b. Muâviye'nin Süheyl b. Ebî Sâlih'ten, o babasından, o da Ebû Hüreyre'den (ra) şeklinde farklı bir tarikle rivâyet etmektedirler. Hâkim hadis için isnadı sahih der. Beğâvî de Şerhu's-Sünne'de hadisin hasen olduğunu belirterek “Süheyl b. Ebî Salih her ne kadar bazılarıncı tenkid edilse de Müslim onun hadisini Sahîh'inde istişâd için rivâyet etmiştir” der. Cumhuriyet Süheyl b. Ebî Salih'i sika kabul etmiştir. Dolayısıyla hadis hasendir. Hadisin başka bir veçhinde “Şeytân hassastır, yalayıcıdır, kendinizi ondan koruyun” ifadesi yoktur. Nitekim yine Ebû Hüreyre'den (ra) nakledilen bu rivâyette Rasûlullâh (sa) buyuruyorlar ki: “Her kim elinde et kokusu olduğu halde geceler ve başına bir şey gelirse, kendisinden başkasını suçlamasın.” (Tirmizî, *Et'ime* 48) Tirmizî hadis için “Bu hadis hasen gariptir. Bu şekliyle A'meş'in rivâyeti olarak biliyoruz” der. Ebû Dâvud ve İbn Mâce'nin yanında İbn Hibbân da Sahîh'inde bu hadisi rivâyet etmiştir. İbn Mâce hadisin bir benzerini Hz. Fatuma'dan (ra) rivâyet etmektedir. (Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Hadis no:1859, V, 484)

Bu tür hadisleri zâhirî mânasında alanlar şeytanların evlenip çoğaldığını, bizim gibi yiyip içtiklerini, bunun sonucu olarak da aynen insanlar gibi yellendiklerini ifade ederler.⁴¹⁵ Yukarıda geçen hadisler zahirî anlamda değerlendirildiğinde müşahhas bir şeytan varlığından bahsetmek mümkündür. Ancak günlük hayatta şeytanın, bahsedilen yemesi, yellenmesi, evlenmesi, ağlaması gibi özellikleri somut olarak göremediğimiz bir gerçektir. Mesela yemeğe ortak olduğunda o yemeğin azalmaması gibi. Fakat bunları göremememiz şeytanda bu niteliklerin olmadığı anlamına gelmez. Çünkü şeytanın yemesi, içmesi, çoğalması, yellenmesi ancak sahip olduğu yaratılış özelliklerine göredir. Yani insan gibi değildir. Dolayısıyla durum bu tür hadisleri mecâzî manada ele almaya bir karînedir.

2.1.4.3. Şeytanın İctimâî Hayattaki Fonksiyonu

Şeytan, icraatlarıyla bireyler üzerinde etkili olabildiği gibi toplum üzerinde de etkili olabilmektedir. Zira düşünce ve duygularda, kalpte ve egoda başlayan değişim sosyal alanda davranışlara da yansımaktadır. Şeytan bu yansıyan davranışlara paralel olarak gelişen faaliyetler üzerinden toplumu etkileyebilmektedir.

Nitekim Kur'an'da şeytanın, haksız kazanç elde ederek haram lokma yeme,⁴¹⁶ faiz yeme,⁴¹⁷ insanların birbirlerine güzel söz söylememeleri sebebiyle sosyal ilişkileri bozma,⁴¹⁸ körü körüne ataları taklît etme,⁴¹⁹ cin şeytanları ile irtibat kurarak büyü yapma, kehânette bulunma,⁴²⁰ haberin kaynağını araştırmadan yalan yanlış toplum içinde yayma,⁴²¹ gereksiz yere saçıp savurarak israf etme,⁴²² bilgisizce tartışma,⁴²³ barışı bozma,⁴²⁴ homoseksüellik,⁴²⁵ lezbiyenlik,⁴²⁶ nikâhsız cinsel birleşme⁴²⁷ ve zina⁴²⁸ gibi eylemlerle cinsel sapkınlıkta bulunma,⁴²⁹ gösteriş için yardım etme⁴³⁰ v.b sosyal alanda

⁴¹⁵ Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercümesi*, IX, 317, 323.

⁴¹⁶ Bakara 2/168.

⁴¹⁷ Bakara 2/275.

⁴¹⁸ İsrâ 17/53.

⁴¹⁹ Lokman 31/21-22.

⁴²⁰ Bakara 2/102; Enam 6/128; Hicr 15/16,17; Saffât 37/6,10; Mülk 67/5; Cin 72/6,8,9;

⁴²¹ Nisâ 4/83.

⁴²² İsrâ 17/27.

⁴²³ Hacc 22/3,4.

⁴²⁴ Bakara 2/208.

⁴²⁵ A'raf 7/55; Neml 27/55.

⁴²⁶ Nisa 4/15.

⁴²⁷ Yusuf 12/25.

⁴²⁸ İsrâ 17/32.

⁴²⁹ Bakara 2/268; Nur 24/21.

insan davranışlarına paralel olarak gelişen faaliyetler üzerinde etkili olduğu anlatılmaktadır.

Yine içki içme ve kumar oynamaya yönelme,⁴³¹ cimriliğe sürüklenme⁴³² v.b sosyal alanda doğrudan gerçekleşen eylemler üzerinde de şeytanın etkilerine Kur'an'da dikkat çekilmektedir. Binaenaleyh Kur'an'da şeytanın faaliyet ve etkileri sadece din ve inanç alanında değil psikolojik ve sosyal alanda da ele alınmakta ve eğitimsel bir bakış açısı sunularak her çağdaki kötülöklere yani şeytanî fiil ve etkilere karşı çeşitli tedbirlerle insanlara yardımcı olunmaktadır.⁴³³

Hadislerde de davranışlarla paralel olarak gelişen veya doğrudan gerçekleşen faaliyetler üzerinden şeytanın toplum üzerindeki etkilerine dikkat çekildiği görölmektedir. Nitekim faizcilik, karaborsacılık ve haksız rekabetin çokça başvurulabileceği çarşı ve pazarlarda yapılacak alışverişte şeytanın hazır bulunduğu,⁴³⁴ toplumu felakete götüren ve aynı zamanda bütün kötölöklere kaynağı olan içki içmenin şeytanın işlerinden çirkin bir davranış olduğu,⁴³⁵ dolayısıyla üzüm ve hurma sıralarının pekmez haline gelip şeytanın payı olan müskirât özelliği gidinceye kadar kaynatılması gerektiği,⁴³⁶ içki içmek gibi günaha mübtelâ olmuş kişilere bedduâ ederek şeytana yardımcı olunmaması gerektiği,⁴³⁷ ictimâî düzende insanları çeşitli fitnelere sürüklemek için şeytanın, tahtını denizin üzerine kurduğu⁴³⁸, selâm verenin selâmını almayan kişinin selâmını meleklerin

⁴³⁰ Nisa 4/38,39.

⁴³¹ Mâide 5/90,91.

⁴³² Bakara 2/268.

⁴³³ Bulat, Elif, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Şeytan* s. 136-152.

⁴³⁴ Tirmizî, Buyû 4(2234). Tirmizî hadis için hasen-sahih der. Ebu Dâvud'un rivâyetinde ise "...boş söz ve yalan satışta hazır bulunur..." şeklinde geçmektedir. Hz. Ali (ra)'den rivâyet edilen bir hadiste ise Rasûlullâh (sa) buyuruyorlar ki: "Cuma günü gelince, yanlarında bayrakları olan şeytânların insanları çarşılarına sevk etmek üzere faaliyete geçerler. Melekler ise, gelenleri derecelerine göre yazmak üzere mescidlerin kapılarına otururlar." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 93)

⁴³⁵ İmam Mâlik, *Muvattâ, Eşribe*, 5.

⁴³⁶ Nesâi, *Eşribe*, 53.

⁴³⁷ Buhârî, *Hudûd*, 4, 5; Ebû Dâvud, *Hudûd*, 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 300.

⁴³⁸ "İblis, tahtını deniz üzerine kurar. Bölük bölük askerlerini oradan göndererek, insanları çeşit çeşit fitnelere düşürür..." (Müslim, *Münâfikûn* 66, 68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 332, 354, 366, 384) Şuayb el-Arnâvudî hadis için, "Hadisin isnadı Müslimin şartına göre kavîdir. Ebû Süfyan dışında ricâli Şeyhayn'ın sika kabul ettiği râvilerdir. Zira Ebû Süfyan sadece Müslimin ricâlindedir" der. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. Şuayb el-Arnâvudî, Adil Mürşid), Müssetü'r-Risâle, Beyrut 1995, I.Bs., XXII, 275) Tîbî, İblis'in tahtının denizin üzerinde olmasını, hem zahîrî hem de kinaî manaya hamleder. Sahih olanın ise zahîrî manaya hamledilmesi gerektiğini ifade eder. Nitekim zahîrî manayı şu şekilde açıklar. "Allah (cc) insanları aldatması için şeytana istidrâcen bir güç verdi. O gücü de kendi tahtına benzer bir taht tahsis ederek teyid etti. Şeytan bu güçle cahilleri Allâh diye aldatır. Nitekim şu rivâyet bu görüşü desteklemektedir. Rasûlullâh (sa) İbn Sayyâd'a: "Ne görüyorsun?" diye sorduğunda, İbn Sayyâd; "Arşu suyun üzerinde görüyorum" deyince, Rasûlullâh (sa) de: "Sen iblisin arşını görüyorsun" diye cevap vermiştir. (Muhammed Takî el-Osmanî, VI, 82-83)

alacağını, selâmı almayan kimsenin muhatabının da şeytan olacağı,⁴³⁹ ehli eşek eti yemenin şeytan işi pislik olduğu⁴⁴⁰ anlatılmakta ve şeytanın sosyal alanda etkili olabileceği husulara dikkat çekilmektedir.

Bununla beraber konu ile ilgili hadislerde bazen, - Ramazan zekâtını korumak için görevlendirilen Ebû Hureyre'nin (ra) yakaladığı hırsız için,⁴⁴¹ sövüşen⁴⁴² veya yalnız başına yolculuğa çıkan iki kişi için bizzat şeytan denilmesi gibi⁴⁴³ farklı bir üslûbla anlatılan bir şeytan karakteri ile karşılaşılmaktadır. Zira önceki konularda da görüldüğü gibi Rasûlullâh'ın (sa) bir fiil için “Şeytânîdir” veya fiili yapana “Şeytan” demesi, onun Allâh (cc) tarafından yasaklanmış, harâm ve çirkin bir davranış olması sebebiyledir. Bu durum, Rasûlullâh'ın (sa) tebliğ görevini yerine getirirken içinde yaşadığı toplumun anlatım üslûbunu konuşmalarına yansıttığını teyid etmektedir.

2.1.4.4. Hadislerde İnsanın Şeytana Karşı Tutumu

Şeytan görünmeyen ve nereden geleceği bilinmeyen bir düşman olduğundan onun hile, desise ve vesveselerinden Allâh'a (cc) sığınmak, bizim gibi aciz kullar için önemli bir husustur. Kur'an-ı Kerim'de, “*Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allâh'a (cc) sığın!*”⁴⁴⁴ buyrulmaktadır. Kur'an okunacağı zaman kovulmuş, lanetlenmiş, taşlanmış, rahmetten uzaklaştırılmış şeytandan Allâh'a (cc) sığınmanın tavsiye edilmesine dikkat etmek gerekir. Kur'an okurken Kur'an'la birlikte olurken, şeytanın inasana ilişebilmesi ilk bakışta durum normal olarak görünmüyor. Oysa şeytan için

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 20.

⁴⁴⁰ Müslim, *Sayd*, 34.

⁴⁴¹ Buhârî, *Vekâle* 1; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an* 3. Bu hadise benzer farklı bir rivâyet de Ebû Eyyüb el-Ensârî (ra)'den nakledilmektedir. (Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'an* 3) Hırsızlıkla ilgili başka bir rivâyette Rasûlullâh (sa): “*Bir kimse, ondan bir mahalleye yetmiş şeytan boşanmadıkça zekât malından bir şey çalamaz*” buyurmaktadır. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 350)

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 266.

⁴⁴³ “*Yalnız başına yolculuğa çıkan binitli kişi şeytandır. Binitli iki kişi de şeytandır. Binitleriyle yolculuk yapan üç kişi ise cemaattir*” (Ebû Dâvud, *Cihâd*, 79; Tirmizî, *Cihâd*, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 186, 214) Hâkim ve İbn Huzeyme hadisin sahih olduğunu ifade etmektedirler. Hâkim, hadisi Ebû Hüreyre'den (ra) de tahrîc etmektedir. Yine Münzirî hadisin Nesâî tarafından tahrîc edildiğini söyler. (Azimâbâdî, Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnû'l-Mâbûd*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993(1415), 2.Bs., VII, 191) Hattâbî, “*Yalnız başına yolculuğa çıkan binitli kişi şeytandır...*” ifadesi hakkında şöyle der: “Onun manası, tek kalmak veya tek başına yolculuğa çıkmak şeytanın fiilindedir. Zirâ şeytan bu durumda kişiyi üzerinde taşır ve kendisine çağırır. Yolculuk yapanlar iki kişi olduğunda da durum böyledir. Ancak üç kişi olurlarsa şeytan bu çoğunluğa zarar veremeyecektir. Yalnız yolculuk yapma, beraberinde olumsuz başka neticeleri de getirebilir. Tek başına yola çıkan kişi, yolda hastalanabilir, bir kaza geçirebilir veya herhangi bir saldırıya uğrayabilir. Şayet yolda ölse, o anda onu yıkayacak, kefenleyecek, gömecek kimse olmayacaktır. Bunların hiçbiri olmasa bile, namazlarını cemaatle kılamayacak olması, şeytanın maksadına ulaşması için yeterlidir. (Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, V, 318-319)

⁴⁴⁴ Nahl, 16/98.

“Allâh’ın (cc) muhlis kulları için onun hilesi, tuzağı çok zayıf”⁴⁴⁵ deniliyordu. Ama o, ihlastan uzak, Allâh (cc) ile samimi bir bağ kuramamış, kendisinden habersiz olanlar için büyük bir tehlikedir. Eğer ondan, onun ipleri elinde olan Allâh’a (cc) sığınıp, böyle bir tehlike karşısında insana güç veren kaynakla irtibat sağlanabilirse, elbette yapabileceği bir şey olmayacaktır.

Şeytanın şerrinden Allâh’a (cc) sığınmayla ilgili Kur’an-ı Kerim’de birçok âyet bulunmaktadır.⁴⁴⁶ İlgili âyetlerde şeytandan gelebilecek kötülüklerin mahiyetlerine değinilerek o kötülüklerden Allâh’a (cc) sığınılması emredilmektedir. Rasûlüllâh (sa) da şeytana karşı insanın en akla gelmez konularda bile aldanabileceği ihtimaliyle ikazda bulunur ve tedbir olarak da yapılması gerekenleri tavsiye eder. Dolayısıyla bu bölümde şeytandan Allâh’a (cc) sığınma ile ilgili Rasûlüllâh’dan (sa) nakledilen rivâyetler ele alınacak incelenecek ve sığınılması gereken ortam vb. şeyler ile kullandığı istiâze kalıplarına dikkat çekilecektir.

Şeytanlar ezan okunduğu zaman Allâh’ın (cc) adının anılmasından nasıl rahatsız olup kaçıyorlarsa, Allâh’ın (cc) adının anılmadığı yerler olan helâlardan da hoşlanmaktadırlar. Binaenaleyh Rasûlullâh (sa) ashabına şeytanların daha fazla telkinlerine maruz kalmamak için helâlara girecekleri zaman Allâh’a sığınmalarını emretmektedir.

“Helâlar, şeytanların hazır buldukları yerlerdir. Bunun için biriniz tuvalete girmek istediği zaman:

“اللهم إني أعوذ بك من الخبث و الخبائث”

‘Ey Allahım! Şüphesiz ben, erkek ve dişi şeytanlardan sana sığınırım’ desin”⁴⁴⁷
Rasûlullâh (sa) da tuvâlete gittikleri zaman, yukarıda tavsiye ettikleri gibi şeytanların şerrinden Allah’a sığınmışlardır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Hicr, 15/40-43.

⁴⁴⁶ A’raf 7/200; Mü’minûn 23/97; Fussilet 41/36.

⁴⁴⁷ İbn Mâce, *Tahâret*, 9/296.

⁴⁴⁸ Buhârî, *Vudû*, 9; *Da’avât*, 14; Müslim, *Hayız*,122; Ebû Dâvud, *Tahâret* 3/4; Tirmizî, *Tahâret*, 4/5-6; Nesâî, *Tahâret*, 18/19; İbn Mâce, *Tahâret*, 9.

Yine bu hadisin başka bir varyantında Rasûlullâh (sa) şöyle buyuruyor: “*Cinler (şeytanlar) ile Âdemoğulları'nın avret mahalleri arasındaki perde, tuvalete girdiği zaman 'Bismillâh' demesidir.*”⁴⁴⁹

Hem cinsel ilişkinin hem de o ilişkiden dünyaya gelecek çocuğun şeytanın şerrinden selâmette olmaları için Rasûlullâh (sa) eşlere şu tavsiyede bulunmaktadır: “*Sizden biriniz hanımına yaklaşacağı zaman;*

”بِسْمِ اللَّهِ جَنَّبْنَا الشَّيْطَانَ وَ جَنَّبَ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا“

”*Allâh'ın adıyla. Allâhım! Bizi şeytandan koru ve şeytanı bize verdiğin rızıktan (çocuktan) uzak tut' demiş olsa, eğer Allâh (cc) onların arasında bir çocuk takdir etmişse, şeytan, doğacak olan o yavruya ebediyen zarar veremez.*”⁴⁵⁰

Başka bir hadiste “*Cimada besmele söyle. Cünüplükten temizleninceye kadar sana sevap yazılır. Bu cimada çocuğun olursa sana, bu çocuğun nefesleri sayısınca ve onun neslinin nefesleri sayısınca sana sevap yazılır*” şeklinde geçmektedir.⁴⁵¹ Bu hadislerde her şeyi Allâh'ın (cc) yaptığına, hayrın da şerrin de O'ndan geldiğine gönülden inanmanın ve O'na teslim olmanın örneklerinden biri ortaya konulmakta ve doğacak çocuklarının iyi bir müslüman olarak yetişmesini ve yaşamasını isteyen eşlerin cinsel temasta bulunmak istedikleri zaman, Rasûlullâh'n (sa) öğrettiği şekilde Allâh'dan (cc) dilemeleri tavsiye edilmektedir.

Hadislerde Rasûlullâh (sa) şeytanın şerrinden korunmak için mutâd olarak bazı vakitlerde belirlediği âyet ve duaların okunmasını tavsiye etmektedir. Nitekim Mâkil b. Yesâr'ın (ra) naklettiği rivâyette Rasûlullâh (sa) sabahları üç defa:

”اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم“

Denildikten sonra, Haşr sûresinin sonunda üç âyet (22-23-24) okunmasını tavsiye etmişlerdir.⁴⁵²

⁴⁴⁹ İbn Mâce, *Tahâret*, 9.

⁴⁵⁰ Bûhârî, *Nikâh* 66; *Bedu'l-Halk* 11; *Da'avât* 54; *Tevhîd* 13; Müslim, *Nikâh* 116; Ebû Dâvud, *Nikâh* 46; Tirmizî, *Nikâh* 8; İbn Mâce, *Nikâh* 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 217, 220, 243, 283, 286.

⁴⁵¹ Buhârî, *Bedu'l-Halk* 11; Müslim, *Nikâh* 18.

⁴⁵² Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'ân* 22; Dârimî, *Sünen* II, 458 (*Fedâilü'l-Kur'ân* 22).

Ebû Hureyre'den (ra) rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (sa), “*Bir ev Kur’ân okunması sebebiyle içindekilere geniş gelir. Orada melekler hazır bulunur, şeytanlar kaçar ve o evin hayır ve bereketi çok olur. Yine bir ev Kur’ân okunmaması sebebiyle içindekilere dar gelir. Oradan melekler gider, şeytanlar ise hazır bulunur, o evin hayır ve bereketi de az olur.*”⁴⁵³

Ebû Hureyre'den (ra) nakledilen başka bir hadiste Rasûlullâh (sa) şeytandan korunmak için evlerde Bakara sûresinin okunmasını tavsiye etmiştir: “*Evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz. Muhakkak ki şeytan içinde Bakara Suresi okunan evden kaçar.*”⁴⁵⁴

Nu'mân b. Beşîr'den (ra) nakledildiğine göre Rasûlullâh (sa), “*Bakara Sûresi'nin son iki âyeti (2/285-286) bir evde üç gün okunmazsa, o eve şeytan yaklaşır*” şeklinde buyurmuşlardır.⁴⁵⁵

Abdullah ibn Mes'ud (ra) bu konuda şöyle diyor: “*Herhangi bir evde Bakara sûresi okunursa, şeytan oradan yellenerek mutlaka kaçar.*”⁴⁵⁶

“*Herhangi birinizi bir ayağını diğerinin üstüne atmış, Bakara sûresini okumayı bırakıp, şarkı söylerken sakın rastlamayayım. Şüpheşiz ki şeytan, içinde Bakara sûresi okunan evden kaçar.*”⁴⁵⁷

Rasûlullâh'dan (sa) nakledilen diğer bazı hadislerde şeytan'ın şerrinden korunmak için Âyetü'l-Kürsî'nin okunması tavsiye edilmektedir.⁴⁵⁸ Bu hadislerde bildirildiğine göre Rasûlullâh (sa), “*Evinde bulunduğu sırada veya yatağına girdiği zaman bir kimse Âyetü'l-Kürsî'yi okursa, Allah (cc) tarafından vazifeli bir muhafız sabaha kadar hiç ayrılmadan o kimsenin yanında bulunur ve o süre içinde o kimseye hiçbir şeytan yaklaşamaz*” şeklinde buyurmaktadır.⁴⁵⁹

⁴⁵³ Dârimî, *Sünen* II, 429-430 (*Fedâilü'l-Kur'ân* 1)

⁴⁵⁴ Müslim, *Müşâfirîn* 212; Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'ân* 2; Ahmed b. Hnabel, *Müsned*, II, 337,378, 388.

⁴⁵⁵ Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'ân* 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 274; Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'ân* 14

⁴⁵⁶ Dârimî, *Sünen* II, 446-447 (*Fedâilü'l-Kur'ân* 13)

⁴⁵⁷ Dârimî, *Sünen* II, 472-473.

⁴⁵⁸ Bakara 2/255.

⁴⁵⁹ Buhâri, *Bedü'l-Halk* 11; *Vekâlet* 10; *Fedâilü'l-Kur'ân* 10; Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'ân* 3.

Abdullâh b. Mes'ûd (ra), Bakara sûresinden içinde Âyetü'l-Kürsî'nin de bulunduğu on âyeti okuyan kimseye ve ailesine o gün hiçbir şeytanın yaklaşamayacağını, o kişinin evine sabaha kadar hiçbir şeytanın girmesine izin verilmeyeceğini söylemiştir.⁴⁶⁰

H. Ebû Bekir (ra) Rasûlullâh'dan (sa) sabah-akşam okuyabileceği bir dua öğretmesini istemiş, Rasûlullâh (sa) da şu duayı öğreterek, onun şeytanın şerrinden Allâh'a sığınmasını istemiştir:

”اللهم عالم الغيب والشهادة فاطر السموات والأرض رب كل شيء ومليكه اشهد ان لا اله الا انت اعوذ بك من شر نفسي ومن شر الشيطان وشركه“

”Allâhım! Ey gaybı ve görüneni bilen, gökleri ve yeri Yaratan! Ey her şeyin Rabbi ve Sâhibi! Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve şirkinden Sana sığınırım.“⁴⁶¹

Ümmü Seleme'den (ra) nakledildiğine göre, Rasûlullâh (sa) kızı Fâtıma'ya (ra) sabah namazını kıldıktan sonra on kere, akşam namazını kıldıktan sonra da on kere,

”لا اله الا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو علي كل شيء قدير“

”Allâh'tan başka ilâh yoktur, yalnız o vardır. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na mahsustur. Dirilten ve öldüren o'dur. O, her şeye kadirdir“ demesini istemiş ve bunu söylediği takdirde, sabahtan akşama kadar şeytandan ve her türlü kötülükten korunacağını ifade etmiştir.⁴⁶²

Bu hadisin Ebû Hureyre'den (ra) gelen farklı vecihlerinde ise Rasûlullâh (sa) bir kimsenin yukarıdaki hadiste geçen Kelime-i Tevhîd'i günde yüz defa söylemesi durumunda, bu zikrin o kimse için on köleyi âzad etme sevâbına denk olduğunu, bu kimseye yüz iyilik (hasene) yazılıp, yüz günahın silindiğini söylemişler, bu zikrin o kimse için akşama kadar şeytanın şerrinden güvende bırakacağını haber vermişlerdir.⁴⁶³

⁴⁶⁰ Dârimî, *Sünen* II, 448.

⁴⁶¹ Tirmizî, *Da'avât* 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 9, 10-11, 14; II, 171, 196, 297-298; Dârimî, *Sünen*, II, 292 (*İsti'zân* 54).

⁴⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 298.

⁴⁶³ Buhârî, *Bedu'l-Halk* 11; *Da'avât*, 64; İbn Mâce, *Edeb*, 54; *Duâ*, 14; İmam Mâlik, *Muvattâ*, Kur'ân 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 415.

Ebû Sa'id el-Hudrî, Cübeyr b. Mut'im ve Abdullah b. Mes'ud'dan (ra) nakledilen diğer hadislerde ise Rasûlullâh (sa) gece namaza kalktığı zaman üç kere,

الله أكبر كبيرا الله أكبر كبيرا الحمد لله كثيرا الحمد لله كثيرا سبحان الله بكرة وأصيلا

diyerek cenâb-ı Hakk'a hamdü senâ ettikten sonra,

اللهم إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه

“Alâhım! Şüphesiz ben taşlanmış şeytandan, sebep olacağı akıl karışıklığından, (kibir) üflemesinden ve (sihir, şiir gibi bâtil şeytler) üfürmesinden sana sığınırım” veya

اعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه

“Taşlanmış şeytândan, sebep olacağı, (kibir) üflemesinden ve (sihir-şiir gibi bâtil şeyler üfürmesinden herşeyi işiten ve bilen Allâh'a sığınırım” şeklinde buyurdıkları nakledilmektedir.⁴⁶⁴

Geceleri uyuyamayan Hâlid b. Velîd (ra) için Rasûlullâh (sa) şeytan Allâh'a sığınmasını isteyerek şu duâyı okumasını tavsiye etmiştir:

”اللهم ربّ السماوات السبع وما اظلت. وربّ الارضين وما اقلت. وربّ الشياطين وما اضلت. كن لي جارا من شرّ خلقك كلهم جميعا ان يفرط على احد منهم او ان يبغى عزّ جارك وجلّ ثنائك ولا اله غيرك لا اله الا انت“

*“Allâhım! Ey yedi kat göklerin ve gölgelendirdiklerinin Rabbi! Ey yerlerin ve sırtında taşıdıklarının Rabbi! Ey şeytanların ve dalâlete düşürdüklerinin Rabbi! Bütün yaratılarının şerrinden, onlardan birinin bana saldırması veya haksızlık etmesine karşı benim koruyucum ol! Senin himâyeden altında bulunan kişi güçlüdür ve Senin övgün yücedir. Senden başka hiçbir ilaâh yoktur, ibâdet edilecek ancak sen varsın!”*⁴⁶⁵

Allâh'ın (cc) evleri olan mescidler hususunda da Rasûlullâh (sa) ashabına birçok tavsiyede bulunmuş,⁴⁶⁶ şeytanın amellerine kapı açacak her türlü hal ve hareketten sakınmalarını tavsiye etmiştir. Nitekim mescide girerken ilk olarak,

⁴⁶⁴ Ebû Dâvud, *Salât* 121, 122; İbn Mâce, *Salât* 2.

⁴⁶⁵ Tirmizî, *Da'avât*, 91.

⁴⁶⁶ Buhâri, *Salât* 37,60; Müslim, *Mesâcid* 55,79, *Birr* 120; Ebû Dâvud, *Tahâret* 51, 92; İbn Mâce, *Tahâret* 126.

”اعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم“

”*Taşlanarak kovulmuş şeytandan yüce Allah’a, O’nun keremli rızasına, ezeli saltanatına sığınırım*” duasını okuduğu ve bu duayı okuyan kişi için şeytanın, “*Bu kişi bugünün kalan kısmında benden korundu*” dediği,⁴⁶⁷ mescidden çıkarken de;

”اللهم اعصمني من الشيطان“ , “*Ey Allâhım! Beni şeytandan koru*” dediği rivâyet edilmektedir.⁴⁶⁸

Rasûlullâh (sa) şeytanın yaratma hususunda vereceği vesveseden korunma ile ilgili olarak şöyle buyuruyor: “*Muhakkak ki şeytan, sizden birine gelir ve ‘Göğü kim yarattı? Yeri kim yarattı?’ der. O da, ‘Allah’ diye cevap verir. En sonunda ona, ‘Rabbini kim yarattı?’ der. Şeytanın vesvesesi Rabbine ulaşınca o kişi hemen “eûzu” çekerek Allah’a sığınsın ve vesveseye son versin.*”⁴⁶⁹

Ölüm esnasında kişinin dünyadan ayrılmak istememesi şeytanın bu kişinin zaafını kullanmasına sebep olmaktadır. Zira şeytan böyle bir kişinin ölürken tevbe etmesine, vasiyet yapıp helalleşmesine engel olup Allâh’ın (cc) gazabına uğramasını ister.⁴⁷⁰ Dolayısıyla Rasûlullâh (sa) kişinin şeytanın aldatmasına mâruz kalmaması için ölüm esnasında şu duayı tavsiye etmektedir;

اللهم إني أعوذ بك من التردى والهدم والغرق والحريق وأعوذ بك أن يتخبطني الشيطان

عند الموت وأعوذ بك أن أموت فيسبيلك مدبرًا وأعوذ بك أن أموت لديقًا

”*Allahım! Yüksekten düşmekten, yıkık altında kalmaktan, suda boğulmaktan, yanmaktan sana sığınırım. Ölüm anında şeytanın beni aldatmasından sana sığınırım. Yolunda savaşırken düşmandan kaçarken ölmekten sana sığınırım. Zehirli hayvan sokması sebebiyle ölmekten de sana sığınırım.*”⁴⁷¹

Rasûlullâh (sa) cinlerle konuştuğu gecelerden birisinde veya Mi’rac gecesinde elinde bir meşale ile kendisini arayan bir şeytan görmüştü, Şeytan, elindeki bu ateşle Rasûlullâh’ın

⁴⁶⁷ Ebû Dâvud, *Salât*, 18.

⁴⁶⁸ İbn Mâce, *Mesâcid* 13.

⁴⁶⁹ Buhari, *Bedü’l-Halk* 11; Müslim, *İman* 213-214; Krş. Ebû Dâvud, *Sünnet* 19.

⁴⁷⁰ Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen*, II, 161.

⁴⁷¹ Ebû Dâvud, *Vitir*, 32; Nesâî, *İstiâze*, 61; Krş. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 356; III, 427

(sa) yüzünü yakmak istiyordu. Bunun üzerine hemen Cebrâîl (as) indi ve Rasûlullâh'a (sa): *"Sana, okuduğun zaman onun ateşini söndürecek ve onu yüz üstü düşürecek kelimeleri öğreteyim mi?"* dedi. Rasûlullâh (sa) de, 'Evet, öğret' deyince, Cebrâîl (as) şu duayı okudu:

أعوذ بوجه الله الكريم وبكلمات الله التامات اللاتي لايجاوزهن بر ولا فاجر من شر ما ينزل من السماء وشر ما يعرج فيها وشر ما ذرأ في الأرض وشر ما يخرج منها. ومن فتن الليل والنهار. ومن طوارق الليل والنهار. الأطارقاً يطرق بخير يا رحمن.

"Gökten inen azâbından, yerden yükselen kötülüklerin şerrinden, yerin altında ve üstünde yarattığı mahlûkların şerrinden, gece ve gündüz fitnelerinden, hayır için atılmamış her yıldızın şerrinden, Allâh'a (cc) ve O'nun hiçbir iyi ve kötünün ulaşamayacağı tam kelimelerine sığınırım." Rasûlullâh (sa) bu duayı okuduktan sonra Allâh'ın (cc) o şeytanları bozguna uğrattığı, ateşlerinin söndüğü rivâyette geçmektedir.

472

Rasûlullâh (sa) hastalık ve nazar gibi kötülüklerle karşı torunları Hasan ve Hüseyin'e;

"أعوذ بكلمات الله التامة من كل شيطان وهامة ومن كل عين لامة"

"Her türlü şeytandan, şom kazadan ve kem gözlerden Allah'ın tastamam kelimelerine havale ederim" duasını okuyup Hz. İbrâhim'in (as) İsmâil (as) ve İshâk'a (as) da böyle yaptığını haber vermişlerdir.⁴⁷³

Rasûlullâh (sa) vaktiyle yanlışlıkla Lât ve Uzzâ adlı putlara yemin eden Sa'd b. Ebî Vakkâs'a (ra), üç defa kelime-i tevhîdi getirdikten sonra, üç kere şeytandan Allâh'a (cc) sığınarak üç defa sol tarafına tükürmesini emretmiş ve bir daha böyle bir şey söylememesini tembih etmişlerdir.⁴⁷⁴

Süleyman b. Surad'dan (ra) nakledilen bir hadiste Rasûlullâh'ın (sa) huzurunda öfkelenip küfürleşen iki kişiye: *"Ben bir kelime biliyorum, eğer kişi onu söyleyecek*

⁴⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 419.

⁴⁷³ Buhârî, *Enbiyâ* 10; Ebû Dâvud, *Sünnet* 2; Tirmizî, *Tıb* 18; İbn Mâce, *Tıb* 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 236, 270.

⁴⁷⁴ Nesâî, *Eymân* 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 186-187.

olursa kendinden zuhur eden öfke gider” dediği sonra da: “أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” (Eûzu billâhi mineşşeytânirracîm!)” duasını okuduğu rivâyet edilmektedir.⁴⁷⁵

2.1.5. Hayvan ve Şeytan

Hayvan, arapça aslı hayevân olan, diğer sâmi dillerde de bulunan “hyy/hyv” (yaşamak, canlı olmak) kökünden gelen “canlı, diri” anlamında bir isimdir. “Hyy” kökünden gelmesi sebebiyle kelimenin aslı hayeyân iken telaffuz kolaylığı için ikinci “yâ” nın “vâv”a dönüştürülmesi sonucu hayevân biçimini almıştır. Arapça konuşma dilinde ve Türkçe’de yaygınlıkla hayvan şeklinde söylenir. Hayvan, en geniş terim kapsamında insan ve cinlerin de içinde yer aldığı bütün canlıları, dar kapsamda ise sadece karada ve denizdeki canlılarla kuşları ifade etmektedir. Nitekim Seyyid Şerif el-Cürcâni’ye göre hayvan büyüyen, hisseden, irâde ile hareket eden cisimdir.⁴⁷⁶

Hayvanlarla ilgili dîni inançların tarih öncesi devirlerden beri var olduğu bilinmektedir. En eski zamanlardan günümüze kadar çeşitli hayvan türleri dini açıdan ya ibadet objesi ve vasıtası olarak saygı görmüş veya bir kütle ilgili kabul edilmiştir. İslam öncesi şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla hayvanlar cahiliyede bazı maddi ve manevî değerlerin sembolü olarak düşünülüyordu. Mesela baykuş ölümün habercisi veya intikam için yeryüzüne dönmüş bir insan ruhu idi. Horoz cömertliğin, kertenkele ihanetin, toy kuşu aptallığın, aslan cesaretin, koç kahramanlığın, karga gecenin ve kederin, deve sabır ve dayanıklılığın, at savaşçılığın ve gücün sembolüydü. Deve, at, koyun, inek ve arıda bereket ve uğur vardı; köpek, kedi ve karga ise uğursuz hayvanlardı.⁴⁷⁷

Arapça’daki kelime ve deyimlerin üçte birine yakınının hayvan isimleriyle ilgili olması bu dilde hayvân isimlerinin kullanımına ne kadar yer verildiğini göstermektedir.⁴⁷⁸ Bu durumun yansımalarını Kur’an-ı Kerim’de de görmek mümkündür. Nitekim Kur’an’da sadece biri dolaylı altısı doğrudan sûre ismi hayvân ismiyledir.⁴⁷⁹ Birçok âyette hayvanlarla ilgili konulara değinilmekte ve bu varlıkların özde insana hizmet için

⁴⁷⁵ Tirmizî, *Da’avat* 53; Ebû Dâvud, *Edeb* 4.

⁴⁷⁶ el-Cürcâni, Seyyid Şerif, *et-Ta’rifât*, “Hayevân” md.

⁴⁷⁷ Demirci, Kürşat, *DİA*, XVII, 84.

⁴⁷⁸ Bayraktar, Mehmet, “Hayvan”, *DİA*, XVII, 86.

⁴⁷⁹ Bu sûreler; Bakara (inek), En’am (Sığır, Davar), Nahl (Bal Arısı), Neml (Karınca), Ankebût (Örümcek), Fil (fil) ve Kureyş (Köpek Balığı).

yaratıldığı, insanlara birçok yönleriyle faydalı oldukları anlatılmaktadır.⁴⁸⁰ Bununla beraber Kur'an'da hayvan davranışlarına benzetilen olumsuz ve kötü anlamda insan ile ilgili davranış kalıplarıyla karşılaşılmaktadır. Allah (cc), çirkin eşek sesi,⁴⁸¹ kitap yüklü eşek,⁴⁸² dilini sarkıtıp soluyan köpek,⁴⁸³ aşağılık maymun⁴⁸⁴ gibi ifadelerle, aslında olumsuz insan davranışlarını kötümekte ve ayıplamaktadır. Yani âyetler dikkatle incelendiğinde her ne kadar hayvanın ve davranışının kötülendiği gibi bir anlam çağrışımı yapsa da Kur'an'ın asıl hedefinin hayvan davranışları değil insan davranışları olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu davranış kalıplarının veya hayvan ile ilgili tasvirlerin şeytan ile irtibatlandırıldığı herhangi bir âyetle karşılaşılmamaktadır.

Hadislerde ise Rasûlullâh'ın (sa) hayvanların bazı karakteristik özelliklerini şeytanla irtibatlandırıldığı görülmektedir. Kur'an'da ise bu şekil tasvirlerle karşılaşılmamaktadır. İlgili hadislerde Rasûlullâh'ın (sa) ya doğrudan ya da dolaylı olarak hayvanlara şeytan dediği görülmektedir. Nitekim mikroplara, haşerelere,⁴⁸⁵ Yataklarına herhangi bir maddeyi getirip insanın hanımıyla geçimsiz bir duruma düşmesine sebep olacak birtakım zararlı yaratıklara,⁴⁸⁶ kindar ve saldırgan bir hayvan olan deveye,⁴⁸⁷ cahiliye araplarınca da o dönemde uğursuz sayılan özellikle siyah renkli⁴⁸⁸ köpek,⁴⁸⁹ koyun,⁴⁹⁰

⁴⁸⁰ Âl-i İmran 3/14; En'âm 6/38; Nahl 16/ 5-8, 66, 69, 80; Mü'minûn 23/21-22; Nûr 25/45; Yâsîn 36/71; Mü'min 40/79; Şûrâ 42/11; Zuhuruf 43/12-14; Mülk 67/19; Gâşiyeh 87/17.

⁴⁸¹ Lokman 31/19.

⁴⁸² Cuma 62/5.

⁴⁸³ A'raf 7/176.

⁴⁸⁴ Bakara 2/65; A'raf 7/166.

⁴⁸⁵ Müslim *Eşribe* 96; Ebû Dâvud, *Eşribe* 22. Hadiste geçen "Fuveysıka" kelimesi fâsiklık anlamına gelir. Rasûlullâh (sa) haşerâtin Zarar verenlerine fâsik demiştir. Nitekim Ebû Hüreyre'den (ra) rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullâh (sa) : "Kim Keleri ilk darbeye öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır"⁴⁸⁵ şeklinde buyurarak her karşılaşılan Keleri değil Zarar veren Keleri öldürürken ziyet edilmemesini kastedmiştir. Fakat bu manada olan hadisler halk nezdinde yanlış anlaşılıp, Zararlı zararsız bütün haşerâta teşmil edilmiştir. Ayrıca geniş bilgi için bk. Nevevî, *Minhâc*, XIII, 183.

⁴⁸⁶ "Sizden birinizin hanımı yatağını hazırladıktan sonra, şeytân o kimseyi eşine kızdırmak için o yatağa gelerek, ağaç, taş ve herhangi bir şey bıaskır. O şahıs böyle bir şeyi yatağında bulduğu zaman hanımına kızmasın, çünkü bu şeytanın işidir." (Buhâri, *Edebü'l-Müfred*, s. 407, No: 568/1191; Terc. II, 553).

⁴⁸⁷ Berâ b. Azib'den (ra) hadiste Rasûlullâh'a (sa) abdestli iken deve eti yemekten soruldu. Rasûlullâh (sa), 'Abdestinizi tazeleyin' buyurdu. Koyun eti yemekten soruldu. 'Abdestinizi tazeleyin' buyurdu. Deve ağılında namaz kılmaktan soruldu. 'Deve ağılında namaz kılmayın, çünkü deve şeytândandır' buyurdu. "Koyun ağılında namaz nasıldır?" denildi. 'Koyun ağılında namaz kılın, çünkü koyun berekettir' buyurdu." (Ebû Dâvud, *Tahâret* 72/184; Tirmizî, *Tahâret* 44/58) Devenin hırçın bir hayvan olduğunu kastederek başka bir hadiste Rasûlullâh (sa) şöyle demektedir: "Her devenin sırtında bir şeytan vardır. Onlara bindiğinizde Allâhın adını anınız. Sonra da ihtiyaçlarınızdan geri kalmayınız." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 494; Darimî, *Sünen* II, 286) İmam Mâlik'in Zeyd b. Eslem'den naklettiği hadis de bu manayı teyid etmektedir. Zirâ o hadiste Rasûlullâh (sa); "Sizden biriniz bir kadınla evlenir veya bir cariye satın alırsa, perçeminden tutsun ve bereketli olması için dua etsin. Deve satın aldığında da elini hörgücüne koysun ve şeytanın şerrinden Allâh'a sığınsın" şeklinde buyurmaktadır. (İmam Malik, *Muvatta*, *Nikâh* 22)

⁴⁸⁸ Aynî, X, 179-180.

⁴⁸⁹ Ebû Hüreyre'den (ra) nakledilen hadiste Rasûlullâh (sa): " Bir kimse önüne (sütne olarak) deve semerinin arka kaşu kadar bir şey koymadan namaz kılsa siyah köpek, kadın ve eşek o kişinin namazını keser." Abdullah b. Es-

ılan,⁴⁹¹ örümcek,⁴⁹² kertenkele,⁴⁹³ güvercin,⁴⁹⁴ eşek⁴⁹⁵ vb. hayvanlara “şeytan” dediği görülmektedir. Bu tasvirlerle aslında hayvanların kendilerine değil de daha çok zararlı yönlerine şeytan sıfatını vermek sûretiyle mü’minleri uyarma konusunda etkili olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Zira edebi sanatın âzâmi derecede dile yansıtıldığı bir toplumda bu tasvîrlerle yoğun olarak karşılaşmak mümkündür.

Nitekim Abdullâh b. Ömer’den (ra) nakledilen bir rivâyet de Rasûlullâh’ın (sa) hayvanlar için kullandığı “şeytan” ifadelerinin daha çok mecâzi manada olduğunu teyîd etmektedir. Rasûlullâh (sa) bir gün mescidde ayağa kalkarak hutbe esnasında Hz.Âişe’nin (ra) evinin yönüne işaret ederek üç defa, “ *İşte fitne bu taraftadır, Şeytan’ın boynuzunun doğacağı yerdedir.*” buyurdular.⁴⁹⁶ Bu hadîsin farklı varyantları Ahmed b. Hanbel’in el-Müsned’inde de geçmektedir.⁴⁹⁷

Bu hadislerde Rasûlullâh’ın (sa) kullandığı “şeytanın boynuzu” ifadesi yoruma açık bir ifâdedir. Nitekim bu hadisleri bir kısım âlim, zâhirî anlamlarından yola çıkarak ve başka hadislerle de delillendirerek şeytana has olan boynuzlar olarak yorumlamışlardır.⁴⁹⁸ Diğer bir grup âlim, bu manada nakledilen hadislerin mecâzi anlamda kullanıldığını, burada kullanılan boynuz ifadesinden de kastedilenin doğu olduğunu ifade etmektedirler. Hz.Âişe’nin (ra) evinden çıktıktan sonra doğu tarafını işaret etmesi ile

Sâmit (ra) diyor ki, ‘ Ebû Zer’e, Kara köpeğin kırmızı veya beyaz köpekten farkı nedir? Diye sordum. Dedi ki, ‘Ey kardeşimin oğlu! Rasûlullâh’a (sa) sorduğum şeyi bana da sordun. (Rasûlullâh (sa)) ‘siyah köpek şeytandır’ buyurmaktadır.’(Müslim, *Salât* 265; Tirmizî, *Salât* 253; Ebû Dâvud, *Salât* 110; Nesâî, *Kible* 7; İbn Mâce, *İkâmet* 38)

⁴⁹⁰ Ebu Dâvud, *Salât* 94; Nesâî, *İmâmet* 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 154, 260

⁴⁹¹ Rasûlullah (sa) evlerde rastlanılan yılanlar hakkında: “*Üç gün ilan edip, onu kovunuz. Şayet gitmezse öldürünüz. Çünkü o bir şeytandır*” buyurmaktadır. (Müslim, *Selam* 141).

⁴⁹² Abdullah İbn. Ömer (ra) naklettğine göre Rasûlullâh (sa) “*Örümcek, Allâh’ın (cc) meshettiği bir şeytandır*”

buyurmaktadır. (Demîrî, *Hayâtü ’l-Hayavâni ’l-Kübrâ*, II, 91) Hadisin râvilerinden Mesleme b. Ali el-Heşenî hadis âlimlerince metruk bir râvi sayılmaktadır. (İbn Hâcer, *Tehzîbü ’t-Tehzîb*, V, 439-440)

⁴⁹³ Aynî Abdullâh İbn Ömer’in (ra), “*Kerktenkeleyi öldürünüz, çünkü o bir şeytandır*” dediğini nakletmektedir.(Aynî, X, 185)

⁴⁹⁴ Ebû Hureyre’den (ra) nakledilen hadis şöyle: “Rasûlullâh (sa) bir gün güvercin kovalayan bir kimseyi görünce şöyle buyurdu: “*Bir şeytân bir şeytân’ın peşine düşmüş onu takip ediyor.*” (Ebu Dâvud, *Edeb* 65; İbn Mâce, *Edeb* 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 345.) Kâbise b. Muhârik’den (ra) nakledilen hadiste ise Rasûlullâh (sa); “*Iyâfet (kuşu kondurmamak), tark (fal vs. maksadlarla yere çizilen çizgi) ve uğursuzluk el-Cibt(şeytan)tendir*” buyurmaktadır.(Ahmed b. Hanbel, *Müsned*.V, 60) Bu hadisin râvilerinden Muhammed b. Amr b. Alkame el-Leysî hadis âlimlerinin tenkidine uğradığı ve zayıf bir râvi olduğu söylenmektedir. (İbn Hâcer, *Tehzîbü ’t-Tehzîb*, V, 241)

⁴⁹⁵ Ebû Hureyre ‘den (ra) nakledilen hadiste Rasûlullâh (sa): “*Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allâh’tan (cc) lütuf ve ikramını talep edin. Zirâ onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allâh’a (cc) sığının. Çünkü o da bir şeytan görmüştür*” demektedir.(Buhârî, *Bedü ’l-Halk* 15; Müslim, *Zıkr* 82; Ebû Dâvud, *Edeb* 115; Tirmizî, *Dâ’vat* 58).

⁴⁹⁶ Buhârî, *Humus* 4 .

⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 18.

⁴⁹⁸ Nesâî, *Mevâkût* 35.

ilgili rivâyetle bu görüşü desteklerler.⁴⁹⁹ Hz. Hafsâ'nın (ra) kapısının yanında dikilip eliyle doğu tarafını işaret ederek bu ifadeyi üç defa zikretmesi ile ilgili rivâyet de yine bu yorumları destekler mahiyettedir.⁵⁰⁰

Bu ifadenin güç ve kuvvet manasına geldiğini ve Rasûlullâh'ın (sa) bununla özellikle o gün o coğrafyada büyük devletlerle hüküm süren şeytan ve yandaşlarının katmerli hâkimiyet ve iktidarını kasetmiş olabileceğini ileri sürenler de vardır. Yine bir kısım âlim de şeytanın boynuzu ile ileride zuhûr edecek fitnelerin yeri olan doğunun kastedildiği yorumunu yaparlar.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 23,26.

⁵⁰⁰ Buhârî, *Bedu'l-Halk* 11; *Fiten* 16; Müslim, *Fiten* 45,50

⁵⁰¹ K.Miras, *Tecrid-i Sarih Terc.*, IX, 55-56.

SONUÇ

İslam'da Allâh (cc) ile onun karşısında denk güçte bir şeytan imgesi mevcut değildir. Kur'an'ın ısrarla vurguladığı, Allâh'ın (cc) Rabb olarak üstünlüğü ve kahrîyeti, onun dışındaki her şeyin kesin olarak yaratık düzeyinde kalmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla şeytan, Âdem'e secde etmesi istenilen ama büyüklenip haddi aşması yüzünden cennetten kovulan, buna mukabil Rabbi'nden mühlet isteyen kötülüğün sembolü bir varlık konumundadır.

Âyetlerde mantık silsilesi içerisinde şeytandan bir varlık olarak bahsedilir. Daha çok insan hayatındaki rolü ve etkisi anlatılır. Bazen de şeytanlardan söz edilmiş olması müşahhas bir tek şeytan yerine kötülüğü sembolize eden pek çok türden şeytanî olgu veya varlık olduğu fikrini teyit eder. Nitekim şeytanın dostları ve hizbi (tarafdarları) olduğunu da Kur'an'dan öğrenmekteyiz.

Rasûlullâh (sa) da şeytanı daha çok faaliyetleri üzerinden temsîli anlatımlarla tanıtmaktadır. Zaman zaman bir kötülüğü, çirkin bir davranışı nitelerken onun şeytanla ilişkisine dikkat çekmek için mecâzî anlatımlara başvurmuştur. Nitekim sabah namazına kalkamayacak kadar aşırı uykuya dalan kişiye “...şeytanın kulağına bevlettiği kişi...”, güvercin peşinde koşan çocuğa “...şeytan kovalayan bir şeytan...”, birbirine sataşıp hakaret edenlere “...birbirine söven iki şeytan...” dediği rivâyet edilmektedir.

Rasûlullâh'ın (sa) bazen basit gibi gözükse ancak sonuçları itibariyle son derece sakıncalı bir durum arz edebilecek kimi olumsuzlukları da şeytanla ilişkilendirmesi dikkat çekicidir. Namazda esneme ve uyuklamayı, kötü bir rüyâ veya kâbus görmeyi, yolculuk esnasında dağınık bir vaziyette konaklamayı, (bir karar alınırken düşünülmeden) acele davranmayı “şeytandandır” şeklinde nitelendirmesi, hatta onun sadece bir veya iki kişinin çıktıkları yolculuğa şeytanın refakat edeceğini söylemesi istenmeyen bir netice doğurma ihtimali olan davranışlar konusunda mümini uyanık olmaya teşvik eden nebevi ikazlardır. Buna benzer şekilde Rasûlullâh'ın (sa) yorucu bir sefer sırasında uykuya dalarak sabah namazını kaçırmalarını şeytanın orada bulunmasına bağlaması ve bu yüzden ashâbına o yerden ayrılmaları talimatını vermesi, cemaat namazında saflar arasında boşluklar gördüğünde, o boşlukların şeytan tarafından doldurulacağını söylemesi bu uyarılar cümlesindedir.

Binaenaleyh hadislerden anlaşıldığına göre, haram fiillerin şeytan ile ilişkisi vardır. Allah ve Rasûlü'nün yasakladığı her davranış şeytânî bir özelliğe sahiptir. İlgili hadislerin incelenmesinden, Rasûlullâh'ın (sa) bir fiil için “şeytânîdir” ya da “Şeytanın işlerindedir” şeklinde ifade etmesi, onun Allah (cc) tarafından yasaklanmış, haram ve çirkin bir davranış olduğunu ortaya koymak istemesindedir. Dil sanatının şiirde zirve yaptığı o günün toplumunda günlük hayatta temsîli anlatımlar yoğun olarak kullanılmaktaydı. Rasûlullâh (sa) da muhataplara meseleleri tebliğ ederken konuşmalarına, gündelik dile yansıtılan sanatsal diyebileceğimiz bir üslubu yansıttığı görülmektedir.

Ele alınan hadislerin bir kısmında geçen temsîlî anlatımlarla ilgili olarak hadis şarihlerinin geneli anlatımların ancak mecâza hamledilebileceğini ifade ederken, Kâdi İyaz, Nevevî ve Kurtubî gibi âlimler ise ilgili hadislerin hakîkate de hamledilmesinin önünde bir engel olmadığını söylemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî (v. 1162/1748), *Keşfu'l-Hafâ Ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Kahire, ts.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (v. 241/855), el-Müsned, I-VI, İstanbul 1982.
- _____ el-Müsned (thk. Şuayb el-Arnâvudî, Adil Mürşid, Müssetü'r-Risâle, I-L, Beyrut 1995.)
- Akdemir, Hikmet, “Şeytânî Bir Fiil: Yaratılışı Değiştirmek”, *HRÛİFD*, Şanlıurfa 2001, sy. 6, s. 215-216.
- Ali el-Muttekî, Alâaddin Ali el-Muttaki el-Hindî (v. 975/1567), *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl Ve'l-Efâl*, I-XVI, Beyrut 1979.
- A.Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*, Baroda 1938, sy. 48, 187-190.
- Antes, Petter, “Avrupa'da İslam” (çev. Süleyman turan) *Marife*, yıl:5, sy. 2, Konya 2005.
- Aras, M. Özgü, “Cemre”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 340-341.
- Arıcı, Oğuz, *Bakmak, Görmek ve Orpheus Miti*, İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi, İstanbul 2011, sy.18. s. 152-155.
- Aslan, Abdulvehhap, *Kur'an'da Şeytan Terimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 1999.
- Atmaca, Velî, *Hadisler Çerçevesinde Cahiliyede Majik Tedâvi Geleneği*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy.1, 2010, s. 7.
- Ateş, Ali Osman, *Kur'ân-ı Kerim Ve Hadislere Göre Şeytan*, Beyan Yay., İstanbul ty.
- Azimâbâdî, Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-mâbûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*,(thk. Abdurrahmân Muhammed Osman), I-XIV, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968/1388.

- Aynî, Bedreddîn, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed el-Aynî (v. 855/1451), *Umdetü'l Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1.Bs., Beyrut 2001.
- Bali, Vahid Abdüsselam, *Vikayetü'l-İnsan Mine'l-Cinni ve'ş-Şeytan*, Dar'ul-Kutub'ul-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Bettany, G.T., *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (çev. A. Aydoğan), Say Yay., İstanbul 2005.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1979.
- Bulat, Elif, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'da Şeytan Kavramı* (Basılmamış Doktora Tezi), M.Ü İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2006.
- Brandon, S. G. F., *A Dictionary of Comparative Religion*, London 1971.
- Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi: Kütüb-i Sitte*, I-XVIII, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Caymaz, Enes, *Kur'an'da İnsan Şeytan İlişkisi ve Bu İlişkinin Tarihi Serüveni* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), K.Maraş S.İmam Üniversitesi S.B.E., Eylül 2007.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (v. 400/1009), *es-Sihah fi'l-Luga*, (thk. Ahmed Abdülgafur Atar), I-VI, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1990.
- Challey, Felicien, *Dinler Tarihi*, (çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul 1960.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (v. 816/1413), *et-Ta'rifat*, Beyrut-1983.
- Çanga, Mahmut, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, Timaş Yay., İstanbul 1980.
- Çelebi, İlyas, *İslam İtikadında Şeytan Anlayışı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1985.

- Çoban, Mustafa, *Kur'an ve Sünnet Rehberliğinde Şeytanla Mücadele Edecek İnsanın Eğitimi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi S.B.E. Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim, Konya 2007.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm (v. 255/869), *es-Sünen*, (thk. Abdullâh Haşim Yemânî), I-IV, Kahire 1386/1966.
- Davidson, Gustave, *A Dictionary of Angels*, U.SA 1968.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul 2009, 9. Bs.
- Devreze, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul 1995.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Vadi Yay., İstanbul 2003.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Yer Yüzüneki Dinler Tarihi*, İstanbul 1963.
- Ebû Bekr el-Beyhâkî (v. 458/1066) , *Şuabu'l-Îman*, (thk. Dr. Abdulâlî Abdulhamîd Hâmid), I-XIV, Mektebetü'r-Rüşd, Bombay 2003, 1. Bs.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), Sünen, (thk. İzzet Ubeyd ed-De'as-Âdil es-Seyyid), I-V, 1. Bs., Humus 1388-1394/1969-1974.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musâ el-Hüseynî el-Kefevî, el-Külliyât (Mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugaviyye) (nşr. Adnan Devriş-Muhammed el-Mısırî), Beyrut 1993.
- Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mucemu'l-Evsat*, Dâru'l-Haremeyn, I-X, Kahire-1993.
- Ebü's-Sena Şehabeddîn Mahmud b. Abdullah el-Âlûsi, *Rûhü'l-Meânî fî Tfesîri'l-Kur'âni'l-Â'zîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, (tsh. Muhammed Hüseyin Â'rab), I-XXX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- Eliade, Mircea-Couliano, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü* (çev. Ali Erbaş), İstanbul 1997,
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, 3.Bs.,
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yay., İstanbul 1988, 1.Bs.

- Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed(v. 370/980), *Tehzîbu'l-Luġa* (nşr. Abdusselâm M.Harun- M. Ali en-Neccâr), I-XVII, Kahire 1384-87/1964-67,
- Faruk Desûkî, *el-İnsan ve 'ş-Şeytan*, Dâr'ud-Da've, İskenderiye, ts.,
- Furat, Ahmet Suphi, “Şeytan” , *Şâmil İA*, İstanbul 1997, IX, 491-493.
- Freud, Sigmund, *Totem ve Tabu* (çev. K. Sahir Sel), İstanbul 2002, Sosyal Yay., s.107-108.
- Frazer, S.James, *The Golden Bough The Roots of Religion and Folklore-Altın Dal Dinin ve Folklorün Kökleri*, (çev. Mehmet H. Doġan), Payel Yay., İstanbul 2004.
- Gazalî, Ebu Hamid Hucce'tü'l-İslam Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *İhyau Ulumi'd-Din*, (çev. Ahmet Serdaroġlu), I-IV, Bedir Yay., İstanbul 1974.
- Güç, Ahmet, *Satanizm*, DİB Yay., Ankara 2004.
- _____ “Ayet ve Hadisler Işıġında Şeytan” ,*Yeni Ümit Dergisi*, sy. 24, s. 34-35.
- Günay, Nasuh, *Arayışlar –İnsan Bilimleri Araştırmalar Dergisi-* , Yıl:1, Sy. 2, 1999/2, s. 111-128.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara 1998, s. 252-253.
- Hadislerle İslam, “Şeytan”, DİB Yay., Ankara 2014, 1. Bs., I, s. 271-279.
- Hâkim en-Nisâburî, Muhammed b. Abdillâh (v. 405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, I-IV, Beyrut 1990.
- Haviland, W. A. , *Kültürel Antropoloji* (çev. Hüsamettin inanç- Seda Çiftçi), Kaknüs Yay. s. 415.
- Heykel, Muhammed Hüseyin, *H.z. Muhammed'in Hayatı*, Yöneliş Yay., Aralık 2000.
- Hittî, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi* (çev. Salih Tuġ), Boġaziçi Yay., İstanbul 1980.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu'l Fereç Ebu Abdurrahman B. Ebi'l Hasan (v. 571), *Telbis-i İblis* (çev. Savaş Kocabaş), Elif Yay., İstanbul 2005.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (v. 852/14448), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (thk. M. Fuâd Abdulbâkî-Kusay Muhibbüddin el-Hatîb), I-XIV, 1. Bs., Kahire 1402/1982.

_____ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-VI, 1.Bs., Kahire 1407/1987.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak es-Sülemî en-Nîsâbü'rî (v. 311/924), *Sahîh*, I-IV, Beyrut, 1992,

İbn Esîr Mecdüddîn, el-Mübârek b. Esirüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (v. 606/1210), *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, I-V, Daru'l-Mearif, yy. 2009.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyüb b. Sa'd ez-Zührî ed-Dimeşkî Ebu Abdullah Şemsüddîn (v. 751/1350), *Vesveseden Korunmak*, (çev. Ömer Temizel), Polen Yayınları, İstanbul 2005.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (v. 774/1373), *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, (thk. Sami b. Muhammed es-Selame), I-VIII, Dâru Tayyibe, Riyad 1997.

İbn Manzur, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (v. 711/1311), *Lisanu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut 1375/1955.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb (v. 502/1108), *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Seyyid el-Kilani), Daru'l-Ma'rife, Beyrut ty.

Kâdî İyâd, Ebu'l- Fadl İyâd b. Musâ b. İyâd, *İkmâlü'l-Mu'lim bi Fevâid-i Müslim*, (thk. Dr. Yahya İsmail), I-IX, Dâru'l-Vefâ, 1998/1419, 1. Bs.

Karagöz, İsmail, “Vahiy”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yay., Ankara 2006, s. 678-679.

Karslı, İbrahim Hilmi, “Kur'ân-ı Kerim'e Göre Şeytan Ve İnsanla Olan İlişkisi”, Ankara 1993.

Karslı, İlyas, *Türkçe-Arapça Sözlük*, İFAV Yay., İstanbul, ts.

Kılavuz, Ahmet Saim, “Şeytan”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (ed. İ. Kâfi Dönmez), İFAV, İstanbul-1997, IV, 1868.

- Kılıç, Sadık, *Mitoloji Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim*, Nil Yay., İzmir 1993.
- el-Kütübü's-Sitte, Darussalam, Riyad, 1. Bs., Nisan 1999; 2. Bs., Eylül 1999, 3. Bs., Nisan 2000.
- Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahid), İstanbul 1981.
- Köse, Ali, *Freud ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Malik b. Enes (v. 179/795), *el-Muvattâ*, (thk. M. Fuad Abdalbâkî), I-II, Kahire 1370/1951.
- Matûrîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b Muhammed, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Vanlıoğlu), Mizan Yay., İstanbul 2005.
- Messadie, Gerald, *Şeytanın Genel Tarihi*, (çev. Işık Ergüden), Kabalcı Yay., İstanbul 2009.
- Meydan Larousse (Büyük ve Lugat Ansiklopedi), I-XII, Meydan Yay., İstanbul 1986.
- Muhammed Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmii's-Sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, I-VI, Beyrut 1972/1341, 2. Bs.
- Muhammed Takî el-Osmanî, *Tekmiletü Fethu'l-Mülhim Bi Şerhi Sahîhi Müslim*, I-VI, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2006, 1. Bs.
- Mübârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (v. 1283/1866), *Tuhfetu'l-Ahvezî*, I-X, Dâru'l-Fikr, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac (v. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Naim, Ahmed-Miras, Kamil. *Sahîh-i Buhâri Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XII, 4. Baskı, Ankara 1976.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), *es-Sünen* (bi Şerhi'l-Hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî), I-VIII, İstanbul 1401/1981.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şerefüddîn en-Nevevî (v. 676/1277) *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslimi'bni'l-Haccâc*, I-XVIII, 2. Bs., Beyrut 1392/1972.

- Muhammed Nasıruddin b. el-Hâc Nûh el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisü'd-Daife*, I-XIV, Dâru'l-Meârif, Riyad 1992, 1. Bs.
- Pike, E. Royston, *Encyclopedia of Religion and Religions*, London 1951.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir (v. 666/1267), *Muhtâru's-Sihâh*, Beyrut 2004.
- Russel, J.B, *Lucifer Orta Çağda Şeytan*, (çev. Ahmet Fehmi) Kabalcı Yay., İstanbul 2001, 1. Bs.
- _____ *Meshiptopheles Modern Dünyada Şeytan*,(çev. Nuri Plümer) Kabalcı Yay., İstanbul 2001, 1. Bs.
- _____ *İblîs, Erken Dönem Hıristiyan Geleneğinde Şeytan*,(çev. Ahmet Fehmi) Kabalcı Yay., İstanbul 2000, 1. Bs.
- _____ *Şeytan Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük*, (çev. Nuri plümer) Kabalcı Yay., İstanbul 1999, 1. Bs.
- Sabûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr el-Buhârî (v. 580/1184), *Mâtûrîdiyye Akâidi (el-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn)*, (çev. Bekir Topaloğlu), D.İ.B. Yay., Ankara 2005, 8. Bs.
- Sarıçioğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Yay., Isparta 1999.
- Scognamillo, Giovanni-Arslan, Arif, *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Şeytan*, İstanbul 1999, s. 19-56.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed, *Bezlu'l-Mechûd fî Halli Süneni Ebî Dâvud*,(thk. Muhammed Zekeriyâ b. Yahyâ el Kandehevî) Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 1392.
- Serahsî, Ebû Abdillâh Radiyyüddîn Burhânü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed et-Tûsânî (v. 571/1176) Şemsüddîn, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1993.
- Seyyid, Sâbık, *el-Akâidü'l-İslâmiyye*, Beyrut, ts.
- Sinanoğlu, Mustafa, “*İbadet*”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 233.

- Suyutî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Ebu'l-Fadl (v. 911/1505), *Tenvîru'l-Hevâlik Şerh-u Muvatta-i Mâlik*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1969.
- Süleyman, Derin, “*Tasavvufî Yolda İlerlemeye Bir Engel Olması Açısından Evliliğin Reddi ve Manevi Evlilik*”, *Tasavvuf Dergisi*, sy. 6, Ankara 2001.
- Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, I-VIII, İstanbul 1974.
- Soykan, Çiğdem, *Öfke ve Yönetimi*, Kriz Dergisi, sy. 11(2), s. 19-27.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî (v. 1250/1834) Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti Min İlmi't-Tefsîr*”, I-V, Daru'l-Fıkr, Beyrut 1973.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (v. 310/923), *el-Câmiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Daru'l-Alemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- Tanyu, Hikmet, *İslâmlıktan Önce Türklerde Tanrı İnancı*, İstanbul 1986.
- Tehânevî, Muhammed b. A'la b. Ali el-Farukî el-Hanefî (v. 1158/1745), *Mevsuatu Keşşafî Istılahati'l-Fünun ve'l-Ulum*, (thk. Ali Dahruc), (çev. Corc Zeynati, Abdullah Halidi), Mektebetu Lübnan, Beyrut 1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v. 204/819), *es-Sünen*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir-M. Fuad Abdulbâkî-İbrahim Adve Avad), I-V, 1. Bs., Kâhire 1356/1937.
- Tuncer, Mustafa, *Kur'ân'da Cin ve Şeytan* (Basılmamış Doktora Tezi), OMÜİFD, Samsun 1999.
- Topaloğlu, Bekir, Karaman, Hayreddin, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, Ahmet Sait Matbaası, 6. Bs., İstanbul 1976.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, Ankara 1957.
- Vecdî, Ferid, “İblîs” mad., *Dâiratü'l-Meârif*, Dârü'l-Mârife, 3.Bs., Beyrut 1971.
- Yavuz, Mehmet, *Dikkat Şeytan Var*, Rehber Yay., 3.Bs.

- Yazır, Elmalılı Muhammad Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili* (Sad. İsmail Karaçam- Emin Işık-Abdullah Yücel) Azim Dağıtım, İstanbul 1992, I, 214.
- Yılmaz, Hasan, *Kur'an'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme*, AÜİFD, Ankara 2004.
- Yitik, Ali İhsan, *Hint Dinlerinde Şeytan, Milel ve Nihal* (inanç, kültür ve araştırmalar dergisi), sy.1, c.1, Aralık 2003. s. 23-39.
- Yurdagür, Metin, "Cibt", *DİA*, VII, 520-522.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (v. 1205/1790), *Tacü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kamus*, (thk. İbrâhim Terzi), Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1975.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (v. 748/1347), *Mizânü'l-İ'tidâl* (thk. Muhammed Berekât, Ammar Rîhâvî), I-V, er-Risaletü'l-Âlemiyye, Dimeşk 2009.
- Zencânî, Mahmud b. Ahmed, *Tehzîbu's-Sihâh*, Daru'l-Mısriyye, Mısır 1964.
- Zihnî, Mehmed, *Nimet-i İslam*, İstanbul 1398/1977.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâki, *Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvattâ-ı li İmam Malik*, Beyrut 1990, I, 293.

ÖZGEÇMİŞ

31.12.1977 tarihinde Bayburt ili Demirözü ilçesine bağlı Kalecik köyünde dünyaya geldi. İlkokulu köyünde okuduktan sonra 1989-1996 yılları arasında İstanbul-Sultanbeyli Merkez Kur'an Kursunda hafızlığı ile beraber dînî ilimlerde eğitim gördü. Arapça eğitimi yanında dışarıdan Üsküdar İmam Hatip Lisesi'nin orta kısmını (1994), İstanbul İmam Hatip Lisesi'nin de lise kısmını (1995) bitirdi. 1997'de Kocaeli-İzmit'te İmam-Hatip olarak göreve başladı. 2000'de İlahiyat Önlisansı, Açıköğretim programı ile bitirdi. 2005'de yine Açıköğretim İşletme Fakültesin'den mezun oldu. Bu arada DİB İstanbul Haseki Eğitim Merkezi'nin Kıraat Bölümünü bitirdi(2005). Kartal-Erenler Câmî (2005) ile İstanbul/Bahçelievler'de bulunan Şirinevler Ulu Câmî'inde (2006-2009) yılları arasında İmam-Hatip olarak görev yaptı. 2008'de iki yıllık İlahiyat Önlisansı İltam Programı ile dört yıla tamamladı. 2012'de Haseki Eğitim Merkezinin İhtisas bölümünden mezun oldu. 2012-2013 yılları arasında Silivri Cezaevinde vaizlik görevlerinde bulundu. Şu an DİB Tekirdağ Eğitim Merkezi'nde Eğitim görevlisi olarak görevine devam etmektedir. Evli ve üç kız babasıdır.